

Vytautas Almanis

**Per Ulkero
žvaigždyną**

Kelionių apybraižos

VILNIUS
1979

Autorius, daug metų praleidęs viename iš įdomiausių Sibiro rajonų — Kalnų Altajuje, šiose kelionių apybraižose aprašo įspūdžius, patirtus keliaujant po tą palyginti mažai ištirtą kraštą.

Pirmojoje savo knygoje (Baltųjų vandenų šalyje. V., 1973) V. Almanis yra taikliai pasakęs, kad „...vienas dalykas skaityti knygas apie Sibirą, o visai kas kilti ten pačiam atsidurti“. Tačiau netgi šiais masinio turizmo laikais Kalnų Altajus daugeliui tebelieka „kietu riešutu“, ir todėl ši knyga, parašyta gyvai ir vaizdingai, nors neakivaizdžiai supažindins skaitytojus su įspūdinga atkampių, nelengvai pasiekiamų kalnų vietovių gamta, tenykščių žmonių gyvenimo būdu bei papročiais.

Savotiškas centras, apie kurį sukasi visi aprašomi įvykiai — sniego žmogaus paieškos. Tai pagrindžia autoriaus maršrutų tikslingumą ir suteikia pasakojamiems įvykiams atitinkamą prasmę, nes autorių skatino nugalėti sunkumus ne nuotykių ieškojimas, atsitiktinai klaidžiojant po kalnus, o konkretus likslas — atrasti kažką nauja, iki šiol nežinoma ar spėjama.

Sniego žmogaus paieškų aprašymai kartkarčiais pasirodo įvairiuose mokslo populiarinimo leidiniuose ir periodinės spaudos puslapiuose, tačiau iki šiol šiuo klausimu neturime jokių galutinių duomenų. Kol kas visos hipotezės apie sniego žmogaus egzistavimą paremtos tik pasakoj-

mais, legendomis, o kartais, kaip vėliau paaiškėja, ir jų ieškotojų fantazija.

Netgi garsusis šerpas N. Tencingas, kuris pirmasis kartu su E. Hilariu 1953 m. įkopė į Everestą (Džomolungmą), visą gyvenimą praleidęs Himalajuose, išklauses daugybę vietinių žmonių pasakojimų ir pats matęs jam nepažįstamus pėdsakus, netiki, kad sniego žmogus išvis yra, ir mano, jog geriausiu atveju tai gali būti nežinomos rūšies žvėris. Tad, kol nėra tikrų įrodymų, patvirtinančių ar paneigiančių sniego žmogaus egzistavimą, vienas sąjunginių mokslo populiarinimo žurnalų („Хумия и жизнь“, 1978, № 12) visiškai pagrįstai medžiagą šiuo klausimu yra įdėjęs tame skyrelyje, kuris visada palydimas prieraišo, kad už skelbiamus faktus ir hipotezes atsako tik jų autoriai.

Taigi ir šioje knygoje pateikiami pasakojimai, liečiantys sniego žmogų, neturėtų duoti pagrindo kategoriškoms išvadoms ar galutinei nuomonei. Autorius nerado, ko ieškojo, užtat padovanojo skaitytojams įdomių savo kelionių įspūdžius, priartinančius mums šį tolimą slėpinio grožio kraštą.

ALGIMANTAS MICKUS
LTSR MA Zoologijos ir parazitologijos instituto
mokslinis bendradarbis

Čichačiovas pasuko į dešinę

Mėlynas ir aukštas, karštas ir kvepiąs aitriais aukštikalnių augalais dangus iš lėto vis kilo aukštyn, mums palengvėle kopiant į kalną.

Seniai žinome, kad, užlipus į kalną, laimė, tai nebus paskutinis kalnas, kad, pasiekus su dideliu vargu plokštikalnę, už jos pasimatys kita, ir galo nebus, ir krašto nebus tai tolimai šaliai, visą laik ieškomai ir niekuomet nesurandamai. Ir kaip būtų liūdna, kai vieną kartą sustotume kalno viršūnėje, o aplink glūdėtų jau aplankyti slėniai, putotų išplaukiotos upės, baltuotų įkoptos viršūnės ir į visas puses dunksotų taiga, kur žinoma kiekviena jos jelanė — gėlėta aikštelė.

Einame mažyčiais žingsniukais, galvodami ne apie sunkias kuprines, prilipusias prie šlapių nugarų, o apie plokštikalnę, kurią daug kartų matydavome, važiuodami Čiuisko traktu.

Teisybę pasakius, mums patiems truputį keista, kad atsidūrėme čia, o ne, pavyzdžiui, Gisaro kalnagūbryje, Tian Šanyje. Tai buvo pirmas mūsų mėginimas pakeliauti po kitus kraštus, bet kas mums gilusis Baikalas, ugnikalniais rūkstanti Kamčiatka, kas mums tolimos ir egzotiškos, atšiaurios ir šiltos šalys, jeigu yra Altajus, mūsų, žinomas ir paslaptingas, o kiti kraštai — tegu jie lieka kitiems...

Nuo dabartinio Inios kaimo, o seniau čia nieko nebuvo, prieš pusantro šimto metų rusų keliautojas P. A. Čichačiovas pasuko į dešinę, aukštyn Čiujos upę.

...Taigi Čičačiovas pasuko į dešinę, o mes, paėjęję keletą šimtų metrų stačiai aukštin, paskui keletą kilometrų plynaukšte tolyn, pamatėme pasaulio pradžią...

O viskas prasidėjo taip. Mudu su Julija tuoj po vestuvių, 1961 metais, išvykome į šio krašto taigą ir dirbome miškininkais apie aštuonetą metų. Po dešimties metų, vasaros gale, aš, pilna kuprine kvepiančių Kalnų Altajaus šaknų, spalvotų akmenų, apsikarstęs maralų ragais, laukiau lėktuvo nedideliame Bijsko aerodrome. Matau, kažkoks žmogus, prikišęs ilgą fotoobjektyvą prie pat veido, apžiūrinėja taigoje tankiai sužėlusią mano barzdą. Tada susipažinau su dviem maskviškiais žurnalistais. Vienas jų, Nikolajus Bykovas, pirmiausia manęs paklausė, ar aš kartais negirdėjęs apie sniego žmogų Kalnų Altajuje?

Apie sniego žmogų buvau girdėjęs lygiai tiek, kiek ir visi kiti, o kad toks Kalnų Altajuje galėjo ar galėtų gyventi, tai jau ne, tikrai nieko nežinojau.

Vėliau Bykovas į Lietuvą mums rašydavo ilgus laiškus, o neilgai trukus tą epistolinį žanrą, Nikolajaus žodžiais tariant, pratęsė jo žmona Maja, kartais prirašydama po šešiolika puslapių apie... sniego žmogų! Ir tada tokie aiškūs bei suprantami dalykai pradėjo painiotis ir regztis tarpusavyje, aksiomos ėmė reikalauti daugybės įrodymo variantų, o juodame dogmų apdare aiškiai pasirodė balti siūlai.

Ką reiškia kalnai knygų prieš tikrus kalnus, o upės samprotavimų prieš vieną Inios upelį, kuriuo nepasuko Čičačiovas!

Dabar, gegužės gale, visuose šiauriniuose šlaituose, kur iš po žiemos išliko nors lašelės drėgmės, žydi rododendrai, įspūdingiausi Centrinės Azijos krūmai, stubbindami savo ryškumu ir nusitęsiantys iki pat sniegynų.

Gilyn į Aziją, aukštyn į kalnus — ir pastebimai mažėja šiuolaikinio žmogaus veiklos pėdsakai, o vis dažniau pasitaiko galvijų bandos. Jakus ar retą kupranugarių būrelį bepamatysi Koš Agačio pusdykumėse, kaip tais neramiais nomadų laikais.

Ar ne iš čia, iš Azijos tyrų, pasklido žmonės po visą pasaulį? Matai kur nors karštoje kalnų pusdykumėje kantriai besėdintį altajietį: parietęs po savim raudonom dulkėm apneštus batus, jis laukia mašinos. Ir regi jo akyse ne laukimą mašinos, kuri tikriausiai pasirodys kada nors, bet atšvaitus gūdžių amžių, kai lėkė ant putotų žirgų ištisos tautos, o vėliau viskas nutilo nurimo. Tik dieną naktį čirpauja prie mūsų palapinės kažkoks aukštikalnių vabalas, nutildamas neilgam, kai paryčiui užšąla upeliai...

Plynaukštė, kur dabar stovime, visai negyva, išdegusi, jauna pavasarinė žolė nuo kaitrios saulės sustabarėjusi, nors į herbarą dėk. Palieti ranka mėlyną gėlės žiedelį, o šis ima ir sutrupa, ką tik atrodeš kaip gyvas.

Susėdame prie išdraskytų skitų kapų, kuriuos kadaise išplėšė čia besibastančios ordos.

— Kodėl čia visai kitokios mintys ateina į galvą? — sako Julija.

Iš tikrųjų — kodėl? Gal prieš daug šimtų metų mūsų protėviai šitoje vietoje buvo pasistatę palapinę, gal stebuklingai veikia čionykščiai taip stipriai kvepią, perdžiūvę augalai, tik kažkodėl norisi šičia ilgiau pabūti.

— Žiūrėk,— rodo Julija į raudonuojančius kalnus,— urvas ten ar šešėlis?

Siena aukšta, nugludinta skaudžių Azijos vėjų, ir pabandyk įkopti iki tos vietos. Kiek kartų, su vargu įsikorę į

tokią štai sieną, urvo vietoje pamatydavome ne angą į kalną, o šešėlį nuo išsikišusios uolos.

Ar galėtume mes, du klajūnai ir nuotykių ieškotojai, ramiai miegoti naktį, jei neaplankytume to urvo, paskui gal kito, trečio, daugybės jų per dieną...

Urvas tuščias, tik jame vėsu, norisi pagulėti, pagalvoti. Aš taip ir padarau. Guliu ant nugaros ir žiūriu į urvo sienas. Ant juodos blizgančios sienos imu įžiūrėti gelsvą dėmę. Gelsva dėmė — ką tik užgimęs mumijo — biologinės kilmės medžiaga, ištekanti iš kalnų ir uolų plyšių ir susidedanti iš dervų, vaško, augalų liekanų. Po ilgų ieškojimų surasdavome mumijo jau seną, sudūlėjusį, kitą gal kiek jaunesnį, ginčydavomės dėl jo amžiaus, tik jauno, ką tik prasiveržusio iš Žemės gelmių — niekad.

— Kas sakė, kad gyvybė užgimė Žemėje prieš du ar tris milijardus metų, — sklandžiai kalba Julija, berdama pusę pakelio arbatos į katiliuką. — Prieš du milijardus, prieš milijoną, tūkstantį, šimtą metų, šiandien užgimsta gyvybė, viskas prasideda iš pat pradžių. Taip buvo, taip yra ir taip bus!

Besiklausydamas siurbteliu didesnę gurkšnę, nusiplikinu liczuvį, užuot greit išspjovęs — nuryju, tad išsiplikinu ir gerklę.

— Tpfii, po velnių! — pašoku. Arbatos gerti kol kas negaliu, tad turėsiu laiko apmąstyti, kas apšvietė Julijos protą, kuri, gerai atsimenu, dar prieš dvi dienas namie skundėsi, jog per darbų galybę ne tik nebesuvokianti rimtesnės knygos, bet ir iš „Drąsiųjų kelių“ serijos esančios per gudrios...

— Taip, kažkokia medžiaga ateina iš nežinomų Žemės gelmių, pakeliui susijungdama su visais mūsų planetos ele-

mentais, ir ne bet kaip, o planingai, tam tikrais kiekiais, ir joje, galbūt netoli paviršiaus, ima rusenti šiočia tokia gyvybė, kol galų gale ultravioletiniai aukštikalnių saulės spinduliai, o kas žino, kas dar, tą nežinomą medžiagą paverčia paslaptinčiausiu kūrinium — mumijo!

Urvas, mažytis akmenis gabalėlis ar virš galvos bemirkšincios žvaigždės kartais padeda minčiai padaryti gilų gręžinį į neatskleistas paslaptis.

Plynaukštėje vienas po kito sustojo baisiu greičiu atitrūkę nuo kalnų briaunų balti marmuro ir pusiau permatomi kalcito gabalai. Čia sausa, beveik niekuomet nebūna lietu, tad akmenys atrodo tik vakar sustoję, ir nejučiom imi žvalgytis į grėsmingas viršukalnių keteras, kur gal šią minutę Žemėje gimsta pirmą kartą gyvybė, o mes esame vieninteliai to reiškinio liudininkai.

Gūdžios Kubadru naktys

Istorijos ir filosofijos daktaras maskvietis Borisas Poršnevas viename Tian Šanio kalnų aūle girdėjo šiurpią legendą apie sniego žmogų. Kadangi nuo senų senovės mumijo žmonės labai vertino, o jo atsargos ir praėjusiais amžiais buvo nedidelės, sunkiai surandamos, tai žiniuonys to vaisto prasimanydavo tokiu būdu. Kur nors kalnuose pasigaudavo sniego žmogų, o gal tam panaudodavo jau prijaukintą, ir gyvą įkišdavo į didžiulį stiprų ąsotį. Ten taip pat įmesdavo mumijo gabaliuką ir ąsotį aklinau užkimšdavo. Toks molinis indas su užtroškusiu sniego žmogumi ir mumijo gabaliuku būdavo užkasamas, o anūkams paliekamas planas, kokioje slaptavietėje yra tas retas lobis. Ir maždaug po šimto metų, atkasę tą indą, palikuonys rasdavo jį pilną mumijo. O sniego žmogus? Šis pats pavirsdavo į mumijo, iš vienos paslaptingos būtybės pereidamas į kitą.

Yra ir daugiau pasakojimų, koku būdu išgauti vaistus iš sniego žmogaus. Iki šių dienų išlikusiose inventorinėse Bucharos emyro knygosė metai iš metų buvo užpajamuojami tie vaistai, nurodoma jų kaina. Tų vaistų pavadinimas — mumijo, kur „mum“ iranietiška — riebalai, vaškas, o „mi jo“ tibetietiška — sniego žmogus.

Ar neverčia tie pasakojimai, kaip tolimos vaikystės laikais, pariesti kojas iš pasuolės arba pasislinkti arčiau laužo?

...Ten, žemai, pasiliko paupiai, pilni putlių ievų, iš sąvartynų, akmens chaoso ir kurumų — slenkančių akmenų —

prasiveržusio rododendrų žydėjimo, permatomom žalsvom skraistėm apsisiautusių maumedynų. Prie Baratolo, kur nutarėme statyti palapinę, jauni maumedukai jau buvo sumanę išskleisti švelnius spyglius, tik, pajutę piktą Šiaurės Čiuisko sniego laukų alsavimą, laiku sustojo. Seni maumedžiai, nors ir turi apsilkę iki pusmetro storumo kailinius — raudoną žievę, nebijančią nei šalčių 50 su viršum laipsnių, nei pažemių gaisro, kol kas ir nemano žaliuoti. Nors vis dažniau ir dažniau į šį slėnį trumpam užbėga tokia apgaulinga šiluma kartu su vėjais nuo Katunės, tik snieguotos Čiuisko viršūnės ir sušalę į ledą Kubadru tyrlaukiai akylai saugo šį visai negyvenamą raudonų uolų ir daugybę kartų gaisrų nuniokotą maumedynų kraštą, ir naivi gėlelė ar pradėjęs skleistis pumpuras naktį pavirsta į ledą.

Ką tik prie Inios upelio, kur buvo šilta ir be vėjo, mes jautėmės kaip namie. Čia, prie Baratolo, mus stingdo abiejų kalnagūbrių ir daugybės ledynų vėjai, ir, rodos, neįmanoma bus padaryti užuovėją nors tam kampeliui, kur stovi mūsų palapinė.

Tą dieną man reikėjo važiuoti į Kurajų: išsišiepė vieno bato padas, tad turėjau ten surasti mažų vinelių.

Vinelių! Kur tau! Jų, sako, jau porą metų nebuvo. Užėjau pas vieną altajietį. Šis, papylęs ant žemės dėžutę gelžgaliukų, ėmė traukti vieną kitą aprūdijusią vinelę, kaip aukso gabaliuką iš molio kalno. Priėjo kaimynas, sublizgo jo akys.

— Nikolajau, būk draugas, duok nors porą vinelių, matai — padas visai atplyšo,— ir rodo prasižiojusį batą su išlindusio auto galu.

Nuo kalnų nusileido bent keliolika vėjų ir, suradę lygią Kurajaus stepę, ėmė po ją laigyti kaip laukiniai žirgai. Snie-

gas, dulkės, šiukšlės ir smulkūs akmenukai švilpia Kurajaus gatvėmis, įsisuka į kiemus, apibėga apie namą. Tačiau šiltai gyvena Kurajaus ekspedicijos geologai. Sandarūs namai, karštas vanduo, gerai prikūrenta raštinė, žiemą šiltadaržyje užsiaugina svogūnų, agurkų, pomidorų — visai nepanašūs į tuos, amžinai alkanus ir nuolat šalančius.

Dabar Julija tikrai šąla, nes užsikurti tokiam ore laužą visai neįmanoma.

Turime pasiėmę du miegamuosius maišus, lengvus, prikimštus pačios naujausios chemijos. Jei šilta, tuose maišuose karšta, jei šalta, tai dantimis kalenk. Nuperku šiltą, storą vatinę antklodę ir vatinį čiužinį.

Atgal mane paima šoferiai iš Mongolijos. Kai jau vakare priėjau palapinę, pamačiau liūdną vaizdą. Pusiau atplėšta nuo žemės, palapinė tabaluoja ore, pragariško vėjo daužoma, pripustyta, primirkusi, o jos kampe smulkiai dreba Julija, švenčianti savo gimimo dieną.

Pririšau stipriai palapinę, ir abu ėmėme laužyti dar nesužaliavusių maumedžių šakeles. Greit dirbdami, netrukus apie palapinę pastatėme iš šakų sieną, o į tarpus prikaišiojome samanų. Dabar tegu siunta visi aštuoni pasaulio vėjai ir kelios dešimtys vietinių nuo visų kalnų, nuo didesnių ir mažesnių viršūnių, o apie palapinę tyku, jau ima rusenti nedidelis laužiukas, ir pagaliau pirmieji karšti stiprios arbatos gurkšniai sušildo mus iki pat kulnų. Palapinės jau nebepasiekia vėtros siutulys — jis lieka anapus stiprių maumedžių. Mes imame kalbėtis, kur eisime rytoj, ką veiksime poryt, o dar prieš valandą tikriausiai ir vienam, ir antram buvo kilusi mintis — kokių velnių čia dabar stirstame, namie ir šilta, ir pavalgyti yra ko, ir apskritai — velniai rautų tą sniego žmogų!

Išlindę iš apledėjusios palapinės, neberadome upelyje vandens. Dar vakar jis gurgėjo per akmenis, sukosi duburiuose, putojo prie suvirtusių į vandenį maumedžių, o dabar šė tau — nebėra! Paėjėję kelis šimtus žingsnių aukštyn, vis dėlto pamatėme vieno duburio dugne truputį vandens. Kol suvaikščiojome katiliuko, tas pats lašas susigėrė į akmenuotą dirvą. Tad kuo greičiau aukštyn upeliu, kitaip liksimė be arbatos! Po virtėliu maumedžiu dar telkšojo vandens klanas, kuris, vos pasėmus katiliuką, sulindo į akmenis.

Virš mūsų palapinės — akmens siena su kurumų upėm. Tai šen, tai ten tarp akmenų auga dygliuoti krūmai — raugerškis, agrastai, sausmedžiai, akacijos. Ėmus slinkti akmeniui iš po kojų, daug negalvodamas čiumpi už krūmo, o tik paskui traukai iš delnų giliai sulindusius spyglius.

Yra urvų ir visai stačiose sienose, bet, padėdami vienas kitam, sulendame ir į juos. Urvuose temperatūra beveik visą laiką vienoda, ar lauke snigtų, ar pūstų karštas sausrėjis. Ir čia, tame urve, randu išmėtytus švilpiko kauliukus. Žmogus čia nesilankė, antraip būtų laužo liekanos, nes, šiaip ar taip, žalio švilpiko niekas nevalgys, nors šiek tiek apčirškinti reikėtų. Žvėris joks taip pat neįlips. Tai kas galėjo sudoroti tą visad gerai nusiteikusį žvėriūkštį?

Eidamas plynaukšte tolyn, jaučiausi toks lengvas, kad, rodos, įskrisčiau į pačią viršūnę. Vėliau kiekvieną žingsnį žengiau vos beprisiversdamas, ir ne taip tolima kalno viršūnė ne artėjo, o tolo ir tolo. Dabar jau aiškiai jutau, kad man pakilo temperatūra.

Naktį pustė, ir suprakaitavę plaukai sušalo į ledą. Rytą jaučiausi gerai, tad kilo mintis dar kartą aplankyti vakarykštį urvą, kur radome švilpiko kaulų. Pasigrabinėjęs už-

čiupau po storu akmenų ir dulkių sluoksniu nedidelę mau-
medžio šaką. Pirmykštis įnagis, švilpiko kaulai — urvu
smarkiai susidomėjome, tik jaučiu — vėl pakilo karštis.

Kai, trečią kartą lankant urvą, pajutau stiprų galvos svai-
gimą ir didelį silpnumą, supratome, kad kažkuo kaltas ur-
vas. Vėliau užsirišau burną ir daugiau nebesirgau. Jau pas-
kui teko skaityti apie mokslininkus, kurie prieš kelias de-
šimtis metų kasinėjo faraonų kapus ir kai kurie po to
mirė. Spauda rašė, kad tai faraonų kerštas už kapų išnieki-
nimą. Pasirodo, viskuo kalti buvo sudūlėję šikšnosparniai,
pavirtę į dulkes. Dulkės, pakliuvusios į plaučius, sukeldavo
alergiją.

Naktimis pašaldavo gerokai, maždaug iki penkiolikos
laipsnių, tai upelis kaip įmanydamas tyčiojosi iš mūsų. Išsi-
mulini rankas — vanduo kaip mat susigeria į žemę, kitą
kartą eini toliausiai į kalną parsinešti pilno katiliuko, o
grįžtant prasiveržia srovė ir nubėga pirma mūsų — veltui
vaikščiota į tokį statų skardį.

Snieguoti vėjai visaip stengiasi mus plėšte atplėšti beli-
pančius uolomis, ir tada tvirčiau suspaudi rankomis akmenį,
kartais patį silpnai besilaikantį.

— Ar vėl į tą patį urvą lįsi? — klausia Julija.

„Kažkas tame urve turi būti“, — galvoju aš, vėl brauda-
masis juo gilyn, kol nebepralenda ir galva. Kasu rankomis
šimtmetes dulkes, Julija jas stumia žemyn, ir sprindis po
sprindžio aš — jau suspaustas giliai kalno viduryje, kur,
pasirodo, esu nebe pirmas. Mano rankose keisčiausias radi-
nys. Tylėdamas jį paduodu Julijai.

— Nejaugi tai... — vos beištaria ji. — Nejaugi tai teisybė,
o ne gūdi pasaka?

Mūsų rankose sudžiūvęs šikšnosparnis, jau pusiau pavirtęs į mumijo. Čia, apšvietus degtuku, matyti keli to keistojo mineralo lašai, prikibę prie akmens.

Senovės padavimus mes matome atviromis akimis, viskas čia pat, tik kol kas nežinome to stebuklingo žodžio, kai kuriame nors urve, kalnyne, prie bevardžio ežero, tarę jį, išvysime tą, kurio senus, raizgiai įslaptintus pėdsakus atkasėme po šimtmečių dulkėmis.

Šimto metų hipnozė

Atėjo metas, ir mums pasidarė nebebaisūs Kubadru kalnagūbrio ledynai. Iš Pietinės Azijos tolių, užgimę kažkur karštuose Gobio dykumos smėlynuose, už Himalajų, tik tolimi, ne vietiniai vėjai atnešė šilumą ir sausą karštį. Mes keliamės aukščiau į kalnus, toliau nuo žmonių, kelių, arčiau viršūnių, ledkalnių ir... sniego žmogaus. Deja, tada to nežinojome ir dienų dienas vaikščiojome po kalnus, landžiojome į urvus, kabarojomės slenkančiais akmenimis ir braižėmės į spygliuotus krūmus. O galbūt reikėjo pasėdėti tyliai kokiam nors gūdžiame slėnyje gal dieną, gal dvi, ir būtume išvydę tą, dėl kurio atvykome į šias vietas.

Savo žalią palapinę pasistatėme giliame slėnyje, pilname per dieną priplūdusio maumedžių sakų kvapo. Akmenuotame šlaite augo storas maumedis, ir jame, visai dienai nutūpęs, nematytas paukštis traukė nesudėtingą melodiją, prieš kurią ir žvirblio čirškesys atrodytų lyg lakštingalos giesmė.

Kas dedasi ten, pasaulyje, už tų mėlynųjų kalnų — to dabar nežinome, viskas nutolo, išnyko, ir diena po dienos jaučiame, kad tie priešistoriniai amžiai darosi vis suprantamesni.

Mūsų maža palapinė — mūsų namai. Dar dieną kitą prisimeni ankstyvesnę vietą, jos savotiškai gaila, lyg tai būtų buvę gimtieji namai, vėliau — apsigyvename naujoje vietoje, ir, rodos, nebėra geresnių namų, patogesnių, nei čia pat pasigaminti, daiktų ar minkštesnio guolio. Vėl ridena-

me akmenis užtvarei nuo vėjų, renkame traškančias samanas pasitiesti po šonais.

Ar galėjo senų senovėje koks gyvas padaras, turįs šiek tiek smegenų savo makaulėje, abejingai praeiti pro šią vietą, kur dabar gyvename mes? Aišku, ne. Čia daug saulės, šilumos, akmenuoti šlaitai priaugę svogūnų ir česnakų, rėtoje žolėje taip ir pamatai valgoma, maistingą šaknį. Pilna švilpikų ir kitokių sausakalnių gyventojų. Jau po keliolikos minučių, jei sėdėsi tyliai, pasirodo apvalus švilpiko snukutis. Pamato keistą kalną — žmogų ir iš nustebimo net bėgti pamiršta. Tik sukrutėk — švilpikas kaip vėjo nupūstas dingsta savo urve, bet ilgai ten nenusėdi. Knieti žvėriūkščiui pasižiūrėti, ar tas padaras ten, viršuje, dar teberiogso. Ir vėl kiša ūsuotą snukutį lauk, o čia ir patykoja žmogus ar koks plėšrūnas.

O svarbiausia — pietinis raudono kalno šlaitas pilnas urvų, patogių, gilių, sunkiai prieinamų civilizuo tam *homo sapiens* gyventi, kur jam būtų tikrai nebepatogu, o homo trogloditui, mūsų ieškomam padarui,— tai puikiausias butas su visais patogumais.

Žmogus nežino, o galbūt ir niekad nesužinos savo galimybių. Tai atsitiko po kelių dienų. Aš lankiau to palikto „trogloditinio miesto“ urvus, kur, kartais įlindęs į jų patį galą, įsivaizdavau save buvusių gyventojų kailyje. Guli tokiame urve ir jauti, kad nebeegzistuoja laikas, erdvė, nebejaudina žemiškieji dabartinio žmogaus rūpesčiai. Ir šioje dykynėje, akmenų ir kalnų chaose, imi nors mintimis gyventi to priešistorinio padaro problemomis. Antropologai sako, kad mūsų sąlyginiams protėviams buvo žymiai mažiau smegenų, tad pasukti galvą jie turėdavo gerokai, kol nugnybdavo kokį per daug smalsų švilpiką.

Žvelgiu iš urvo į lygią atkalnę ir stebiu tą žvėriūkštį. Jis manęs nemato, tad imu apgalvoti, kaip prie jo pritykinčiau. Kaip tikras šachmatininkas pergalvoju vieną ėjimą, kitą, kol galų gale — valio! — ir iš žvėrelio vien skutai belikę. Tpfu, užsigalvojau, reikia sukrimsti nors kuruto — dūmuose rūkyto sūrio gabaliuką, nes jau pietų laikas, o iki namų vargu su saule ar pareisiu.

Vieną vėlų vakarą Julija prie laužo man sako:

— Ar tu nieko nejauti?

— Ne, o ką?

— Tai va, mane jau kelinta diena persekioja...

— Kas persekioja? — imu nujausti kas.

— Taigi, kad žinočiau. Einu kur maumedžio šakų pasirinkti ar prie vandens, rodos, slenka kažkas iš paskos. Gal nuvargau ar ką?

— Matyt, kad ne. Mane tas pats apniko. Vakar dieną irgi — einu ir matau šešėlį iš paskos, jaučiu jį... Staiga atsisuku — nieko.

Mažytis mūsų laužas apšviečia tik veidus. Visa kalnų šalis su neišvaikščiotais slėniais, neaplankytais urvais, neatrastom maumedžių giraitėm ir sniego laukais neturi nei mažiausio šviesos taškelio, išskyrus žvaigždes. Tik ar nieko nevilioja gyva žvaigždė žemėje — ugnis? Kažin, kažin?

— Kiek urvų aplankiau, tai jie man atrodo kažkada buvę apgyvendinti, — kalbu aš. — Ir galbūt tuose urvuose mirdavo jie, trogloditai. Ir mirdami...

— ... o mirdami, — skuba pabaigti mano mintį Julija. — žiūrėdavo į šiuos slėnius...

— Ir palikdavo šimtametę hipnozę?

— O kodėl ne? Kaip tada paaiškinti pasakojimus, kad net drąsiausi mėdžiotojai, sutikę trogloditą, beveik negali

šauti į jį. Ne dėl to, kad jis šiek tiek panašus į žmogų, ne iš baimės niekas negalėdavo pakelti šautuvo, kol tas trogloditas žiūrėdavo į akis. Ir, sako, nueidavęs taip, vis nuleisdamas akių nuo žmogaus.

Mėgdami pasigirti, kad mums brangus tas ar anas žemės kampilis, kurį vis dėlto mikliai apliejame mazutu arba vėl netyčia išdeginame miškus, ar galėtume savo pasuktinę valandą taip pažvelgti į kalnus ir slėnius, kad ir po šimto metų palikuonys pajustų mus buvus?

O galbūt gyvenę šiuose urvuose trogloditai galėjo. Praėjo šimtas metų, gal du, ir mes, vadinamieji šios žemės šeimininkai, einame ir atsisukame: net dabar nesijaučiame čia tikrais gyventojais.

Jau verda antras, visas apanglėjęs iš viršaus, arbatos katiliukas, tai dar ilgai neges laužas ir gims mūsų galvose ne viena teorija apie Žemę ir jos gyventojus.

Įdomūs žmonės tie mėgėjai-atradėjai. Dažnai ujami, nepripažįstami, niekam nepriklausą ir nieko nesiklausę, jie neretai atranda baltas dėmes moksle ar kitame primirštame dalyke, nežiūrėdami, ar turės iš to naudą, ar gaus įsprandą. Apybraižose kartais jie vaizduojami kuklūs, tylūs, archaiški, vos ne samanom apaugę. O iš tikrųjų — kad taip būtų! Antai ima ir sukuria muziejų, tik ne bet kokį, o vienintelį mūsų šalyje, kaip mosėdiškis gydytojas V. Intas, arba vėl užsodina medžiais parką, ne savo kiemą, o visą šimtą hektarų, kaip padarė I. Navidanskas.

Šitoje srityje, kuria mes domimės, jokių aiškesnių takų nėra. Yra reti aprašymai, užuominos, spėliojimai, legendos. Štai ir visos žinios apie sniego žmogų.

...Tą vakarą sulindome į palapinę vėlai ir greit užmi-gome. Atsibudome nuo atsargių žingsnių garso. Sušneko-

me, čiupau peilį, bet žingsniai palengvėle, tyliai tolo. Buvome išvargę, vėl greit sumigome ir naktinį įvykį beregint užmiršome. Vėliau, jau namie, sužinojome, kad sniego žmogų labai traukia raudona spalva ir naktį degantis laužas. Tada Juliją apniko pavėluota baimė, kaip paprastai esti su sunkiai išaiškinamais dalykais. Ir prisiminėme ten, kalnuose, naktį girdėtus keistus garsus, akmenų šnaresį, tylią valandą krūmų šlamėjimą...

Ak kiži — Baltasis žmogus

Saulė karšta ugnimi jau trečias mėnuo degina kalnus, išsvilindama žolę pavėsyje, sugindama šaltinėlius giliai į žemę ir per dieną įkaitindama rūdų pilnas uolienas.

Nuo mūsų išdegusio slėnio, kur vis tebe gyvename, į vakarus kaskadomis kyla kalnai, apaugę daug kartų gaisrų nuniokotais ir vėl iš naujo sužėlusiais maumedynais.

Kaip ieškant vaistingųjų augalų ar spalvotų akmenų, taip ir besidairant urvų, reikia daug vaikščioti. Kai pavargsta kojos, ima geriau veikti galva, ir tokiu būdu palaipsniui susidaro vaizdas visų tų vietų, kur galima ką rasti ir kur veikti nėra ko.

Vieną dieną pakeliui į tolimus bemiškius kalnus užsukome ir į maumedynus. Mums žiūrint iš šiaurinės pusės, maumedžių taiga atrodė ištisa, o iš tikrųjų pietinius šlaitus ten radome plikus, susluoksniuotus iš raudonų uolienų, ir šen bei ten juose juoduojančius urvus. Vienoje dauboje matome — du altajiečiai stato iš sunkių maumedžio rąstų košarą — žiemos būstinę gyvuliams.

Vyrai buvo iš antrojo Kurajaus prie Čiujos upės, kur yra kolūkis, o ne iš pirmojo, geologų. Altajiečiai vienodai gerai gano galvijus ir darbuojasi su kirviu. Ne veltui Pažyryko kurgane, kur prieš dvidešimt penkis amžius buvo palaidotas skitų, tolimiausių altajiečių protėvių, vadas, kaip rentinį archeologai rado suręstą taip, kad ir vanduo pro jo plyšius neprasisunkdavo.

Nepraleidome progos nepaklausinėję vietinių gyventojų apie sniego žmogų. Tik reikia mokėti, kaip klausti. Kartais klausimais galima išprovokuoti klausiamąjį gatavam, norimam atsakymui. Jaunesnysis altajietis, siauraveidis, kumpanosis, papasakojo, ką esąs girdėjęs iš savo senelio.

Dar tais laikais, kai jo senelis buvęs mažas, jo tėvai gąsdindavę vaikus: „Neikite toli nuo ailo, pagaus jus ak kiži.“

— O kas tas ak kiži? — klausiu aš, nes jei altajietis meluotų, vadintų jį tiesiog sniego žmogumi.

— Jis, sako, būdavęs apaugęs šviesiais plaukais. Ir dar, sako, būdavo, joja trys žmonės ir sutinka ak kiži. Du jį mato, o vienas ne...

Pasakojimo galas visai panašus į pasaką,— nusivylę mes atsisveikiname ir patraukiame aukštyn į maumedžiais apaugusius kalnus, altajietiškai vadinamus Bijku — Aukšta vieta.

Dar trisdešimtaisiais šio amžiaus metais mongolų mokslininkai, vadovaujami istorijos daktaro C. Ž. Žamcarano, apklausė tūkstančius žmonių visoje Mongolijoje, net vaikus, mačiusius almasty — sniego žmogų. Tuose pasakojimuose užkluptas almasty niekur nebėga, o prisiglaudžia prie uolos, susiriečia už akmens, nuleidžia akis, kad jų blizgėjimas neišduotų, ir mažiau pastabesniam žmogui pavirsta į uolą, akmenį. Tik matęs sniego žmogų negali iš susijaudinimo ištarti nė žodžio. Miega sniego žmogus parietęs kelius prie smakro, nugara į viršų. Jo purvinai pilkas kailis mažai kuo skiriasi nuo akmenų, išsibarsčiusių po žolėm užžėlusią aikštelę.

Kopiame kalnų kaskadomis aukštyn, kol palaipsniui atsiveria vis nauji ir beribiai Kalnų Altajaus toliai. Koks didelis kalnų kraštas atrodė mums apie palapinę, o dabar jo

visai neberegėti. Kažkur paliko mažytis kalnų gabalėlis tarp gilių slėnių, pasimetė tarp raudonų viršukalnių, o prieš akis matome ir sunkiai žvilgsniu aprėpiame naują kraštą. Bejėgiškai sukrintame nedidelėj šiltų vidurdienio vėjų glostomaj perėjoj.

— Taip nieko nebus,— pailsėjusi pagaliau sako Juli-ja,— ar verta tiek vaikščioti?

— Verta,— atsakau.— Jeigu nebūtume ėję čia, nebūtų kilusi viena mintis.

— Kokia?

— Sustingti ir laukti. Tik vietą reikia parinkti tokią gerą, tokią tinkamą, kad ji būtų visų tų kalnų ir ledynų mazgas, kur viskas susieina į vieną daiktą. Kol nerasime tokios vietos, eisime ir eisime.

Pavakary randame laužavietę, kur ratu išmėtyta daugybė arklio kaulų po kažkieno sočių pietų ar vakarienės.

Čiचाčiovas, beje, rašęs taip pat prancūzų kalba ir Paryžiuje leidęs savo knygas apie keliones po Aziją, pasakoja, kaip altajiečiai seniau arklius aukodavę savo dievams: Kutajui — gėrio dievui ir Šaitanui — blogio dievui, gyvus perplėsdami į keturias dalis ar perskrozdami krūtinę, kur, ranka užčiuopę, sustabdydavę tebeplakančią to vargšo gyvulio širdį. Po to auką apkepdavę ant laužo ir suvalgydavę. Antroji aukojimo dalis būdavusi atliekama nepaprastai greitai, tad jeigu altajiečių religingumas būtų buvęs toks pat, kaip ir jų apetitas, tai visą jų tautą be jokių abejonių reiktų laikyti šventa.

Aiškiai matome, kad iki palapinės jau šiandien nebesugrįšime, ir tylėdami imame ruošti guolį nakvynei.

Toli paliko ne tik mūsų palapinė, bet ir Bijko kalnai, dabar, kaip spėjame, esame Didžiųjų Svogūnų kalnyne. Al-

tajiečiai, stačiusieji košarą, dar pasakojo, kad už Bijko bus status kalnas, kurio pietinėje pusėje augą dideli svogūnai. Iš tiesų čia dar likęs vienas kitas didelis svogūnasogono, o dauguma iškasta. Apžiūrinėjame išraustas duobutes ir išverstoje žemėje aiškiai matome šviežias meškų pėdas. Kaip ir visų kelionių metu, esame be šautuvo, ir tas mane ramina. Šių aukštikalnių žinomi ir nežinomi žvėrys, taip pat mes patys esame amžini klajūnai, vienas kitam nieko blogo nedarome, elgiamės tyliai, kukliai. Ilgai čia neužsibūname — nenorime nei tų maumedynų, nei didelių svogūnų, teprašome tik šią naktį čia pernaktvoti prie nedidelio laužiuko.

Maždaug taip abu galvojame ir nusiraminę kietai užmiegame, kol paryčiui mus išbudina nuo ledynų greitai tarp maumedžių slenkantis tirštas ir šaltas rūkas.

Gyvuliai ar žmonės

Sukame ratą Kubadru kalnais, kur mūsų laužas tamsią naktį užsiplieskia viename slėnyje, po kelių dienų kitame. Pagaliau po ilgo žygio nudrebiame sunkias kuprines po dideliais maumedžiais ant upelio kranto, ištekancio iš Kubadru kalnagūbryje pasislėpusių ledynų. Statome palapinę, o žvilgsniu bėgiojame nuo vieno kalno iki kito, kur netrukus spalvotais pusdykumės akmenukais patrauksime ieškoti urvų.

Žmonės čia negyvena, nematome jokių, mažiausių jų buvimo žymių. Ir kažin, ar kada nors čia yra buvę, tad mes jaučiamės šio krašto atradėjais, Kubadru dykynės robinzonais.

Gerdamas arbatą, žiūriu į kalno šlaitą ir matau: žemyn sparčiai leidžiasi altajietė, mezgdama kojine, paskui ją bidzena du perkarę šunys, eina karvė ir toliau, vienoje kupetoje, tipena gal keli šimtai avių. Tegu dar būtų tos avys, na šunys, karvė, pagaliau altajietė, bet kam ta mezgama kojine! Še tau ir robinzonai...

Didelė sausra ištiko Altajų 1974 metais, kai per visą vegetacijos laiką neiškrito ir lašo vandens. Tada altajiečiai piemenys ėmė ginti galvijų bandas aukštyn į kalnus, kur prie tirpstančių ledynų auga ultravioletinių saulės spindulių veikiama nedidelė žolė.

— Ar nuo vandens tos avys tokios riebios? — stebisi Julija.

— Vanduo. Kalnai,— lakoniškai atsako altajietė Marija Andrejevna, rusiškai kalbanti gana prastai, tik vardą ir tėvavardį prisistatydama ištare be akcento.

Gal iš tiesų ne šiaip sau kalbama apie kalnų upelių, ledynų vandenį, kaip apie jaunystės eliksyrą? Sako, ir paukščiai lekia į Šiaurę atsigerti tirpstančio ledynų vandens, kad paskui ištisus metus skrajotų ir čiulbėtų kuo puikniausiai nusiteikę.

1975 metų vasarą trys panevėžiečiai — Julija Varnaitė, Gintautas Janulevičius ir Valentinas Marcinkevičius pasiklydo Kalnų Altajuje. Vienas jų, Valentinas Marcinkevičius, išbuvo nevalgęs, gerdamas tik kalnų upelio vandenį, 39 dienas. Reikia dar atsiminti, kad jis nevalgė ne eksperimentuodamas, o todėl, kad nebuvo ko, be to, mažai beturėdamas vilties būti surastas. Šalia visų tų nelaimių jis dar susilaužė ranką.

Tegu neatrodo juokinga, bet Kalnų Altajuje, nors kiek pažįstant jo valgomuosius augalus, galima pragyventi be maisto atsargų nors ir visą vasarą, nes dalį jėgų dar pridoda kalnų vanduo.

Per šimtmečius sukauptą patyrimą naudoja kalnų piemenys, ganydami galvijus. Atranda piemuose kur nors vėsioje slėnyje žolės, bet neleidžia ten užėti galvijams: tokia žolė bus reikalinga žiemą, nes į aukštikalnes tada nepateksi — ten iki kitos vasaros pradžios gulės storas suledėjęs sniegas. Šis didžiulis kraštas su daugybe slėnių, tarpeklių, kalnų viršūnių ir ledkalnių — Marijos Andrejevnos valdos.

Ji puikniausiai atsimena, kur, kada reikės ginti avis, kiek dienų ten užtrukti, laiku atsitraukti nuo atslenkančių iš viršukalnių buranų.

Šįkart susitarėme: tolimiausi urvai palieka man, o artimiausius apieškos Julija. Vakare prie laužo matau — blizga krūvelė apskaldytų kvarco gabaliukų.

— Iš kur juos ėmei? — klausiu.

— Urve radau. Ten jų dar liko. Gražūs, tiesa? Parvešiu porą Ritai ir Andriui.

Ne vienus metus akmenis pasaulis mus supo iš visų pusių. Pradžioje rinkdavome tik gražius, spalvotus akmenukus, vėliau susidomėjome ir jų pavadinimais. Taip pamažėle tvirti kalnai ir birūs kurumai, išplauti požemiai ir statūs upės krantai mus vis labiau traukė ir viliojo, atskleisdami daug paslapčių ar atvesdami į aklavietes.

Ilgai žiūriu į kvarco gabalus, ir kyla mintis, kad akmenys suskilo ne savaimė, o galima išvelgti patį primityviausią jų apdorojimą.

— Ar toli tas urvas? — klausiu vėl aš.

— Ne, o kas? Gal rytoj ten nueisime? — Julija iškart suvokia, ko aš noriu.

Žvakės liepsna vietomis apšviečia urvo sienas. Niekur nerandame jokios kvarco gyslos ar vientiso jo gabalo. Pastebime dar keletą nuoskalų. Vėl iš naujo apžiūrime urvą, jo sienas, rausiame nubyrėjusius akmenis.

Kvarco gabalai čia atnešti iš kitos vietos, tuo mes neabejojame. kažkas juos mėgino pritaikyti įrankiui, tik nežinome — kas.

Kas tai? Gal žmogbeždžionės — australopitekai, sinantropai arba sniego žmogus, o gal visai nežinoma žmonijos išsivystymo medžio atšaka, atsidūrusi aklavietėje? Gal šis urvas, tai senovinio pusžmogio laboratorija, kur negrabiai apskaldyti kvarco gabalai yra didžiausias tuometinių edi-

sonų atradimas, tolygus dabartinei kibernetinei mašinai ar raketai.

— O vis dėlto kaip sniego žmogus galėjo išgyventi iki mūsų dienų? — klausia Julija.

— Ne tik sniego žmogus,— aiškinu aš.— Buvo australopitekai, vėliau atsirado šiek tiek protingesnės būtybės, kaip *homo habilis*, tai jie dar ilgą laiką gyveno kartu, pėsdamiesi tarpusavyje, suvalgydami vienas kitą. Tik protingesnieji, sugebėję pasigaminti iš akmens ar medžio tobulesnį kirvuką, sunaikino ir išstūmė į atkampias vietas labiau atsilikusius savo pirmtakus. Ir kas kaltas, kad jie nesugebėjo tapti žmonėmis?

Mokslininkai, kasinėdami Pietų Afrikoje, rado australopitekų kaulus greta protingesniųjų — vadinamųjų ankstyvųjų žmonių — zindžantropų ir archantropų. Tose vietose atkakliai sklinda pasakojimai, kad ir šiomis dienomis kalnų miškuose gyvena paslaptingi nedideli rudi žmogeliai — agogve. Kai kurie medžiotojai tikina matę agogve, iš pasakojimų taip panašius į australopitekus, kurių išvaizda atkurta iš rastų skeletų, kaukolių.

— Tikrai,— sutinka ir Julija,— juk gerai atsimename, kaip 1971 metais Mindanao saloje, Filipinuose, buvo atrasta tasadėjų gentis, gyvenanti dar akmens amžiuje, o rodos, porą metų anksčiau Nilas Armstrongas išlipo Mėnulyje. Kodėl negali ir dabar egzistuoti sniego žmogus, jeigu mūsų laikais Žemėje kosminis amžius ramiausiai gyvuoja greta akmens amžiaus.

Vos spėjo pasirodyti iš už Kubadru kalnagūbrio saulė, greit įkaito mūsų slėnis, akmenys, o mes, sulindę į olą, visai neskubame iš jos išeiti.

— Be puslitrio arbatos čia nesusigaudysi,— nusprendžiame mes ir po valandėlės, išlindę iš urvo, einame kurti laužo.

Mums betūnant urve, kažkas lankėsi palapinėje,— randame išmėtytus lašinius ir suvalgytą duoną. Iškart suvokiame, jog išbadėję Marijos Andrejevnos šunys, palauke, kol nueisime, sulindo į palapinę ir surijo mūsų duoną. Mes negalime atsistebėti šių šunelių neišrankumu — jie suėdė duoną, surinkdami ir trupinius, o lašinius paliko visi nepaliestus.

Juo toliau einame į praeitį, juo sunkiau darosi susigrądyti laiko kloduose.

Mums abiem iškyla klausimas: o iš kurgi tie paslaptin-gieji žmonės nežinomais amžiais ėmė krištolą? Kur jo kilmiavietė? Šito mes negalim atspėti, tai vienas, t. y. aš, patraukia tolyn į kalnus, o antras — Julija, atkakliai žars-to po artimiausius urvus tūkstantmečių dulkes.

Naktį girdėjome, kaip nuo ledkalnių, aptirpusių per neįprastus karščius, mėgino nusileisti audros debesys. Iki mūsų jie nebeatslinko, matyt, sunyko, išsisklaidė, pasiekę sausrų nuniokotų slėnių ir aukštikalnių pakraštį.

Kitą dieną aš vėl basčiausi po kalnus. Grįžęs prie palapinės, Julijos ten dar neradau. Susikūriau laužą, užkaičiau arbatos, šūktelėjau keletą kartų — visur tylu ramu, popiečio kaitrą drumsčia tik sausų akmenukų šnarėjimas ir ciksi tarp spalvotų akmenų maži žiogiukai.

— Ė-ė-ė! — šaukiu, nuimdamas nuo laužo katiliuką.

— Ė-ė-ė! — šaukiu, baigęs gerti arbatą.

Gertuvę su vandeniu randu palapinėje, matyt, Julija išėjo netoli. Atsekti žmogų, nuėjusį per akmenis juodojoje taigoje — vieni nickai. Ten jie, akmenys, apaugę ker-

pém. Pusdykumėje akmenys, kad ir patys seniausi, vi laiką išbūna švarutėliai, tik vienas kitas aplipęs spalvo kerpe, ir žmogus ar žvėris ant jų beveik nepalieka pėsakų.

Žvalgau kalnus aplink palapinę ir tolokai matau raudonų kalnų liekanas. Ten nei aš, nei Julija dar nesame buvę ir po kiek laiko iš tikrųjų randu šiokius tokius pėdsakus. Kalno siena neįlipama, o buvęs vienintelis kelias į viršų — birus kurumas, dabar užtvertas ką tik nubyrėjusi raudonų uolienu. Einu aplink kalną, kur, aukštesnėje jo pusėje, kartais esti praėjimas. Tačiau prie urvų negalim nusileisti, tad apeinu kalno liekanas gal porą kartų aplink tik jokie atgarsio iš urvo ir jokie kelio į jį nerandu. Beje pėdsakai dingsta prie šio kalno, ir man kyla įtarimas, kad Julija kažkokiu būdu galėjo į jį įkopti, o vėliau atitrūkę akmenys užvertė kelią ir dabar ten tupi uždaryta. Apie ką nors blogesnį nesinori ir galvoti. Palengvėle lipu nugludinta siena. Visas aš — rankų ir kojų pirštuose. Atsipalaiduotų raumenys, per ilgai pasižiūrėčiau žemyn į tarpekį, nors mintyse atsiskirčiau nuo akmens, ir nebeužkopti aukštytyn ir nebenusileisti žemyn.

Ar paskutinė sėkmė lydi mudu su Julija šiuose ir būsimuosiuose žygiuose? Aišku, ne, nes kitaip būtų baugu ir nosį iškišti iš namų. Vos spėjau nustumti į šalį nuo urvo angos užvirtusius akmenis, ir pro plyšį išlindo žemėta Julijos ranka su didžiuliu blizgančiu kalnų kristolo gabalu.

— Ten radau jo kilmiavietę...

Mano kišenėje visuomet yra koks nors žvakigalis, tad jo šviesoje apžiūrinėjame urvą. Tai šen, tai ten sublizga kristolo gabalai, o viename kampe jų nemaža ir pridaužy-

a. Sukritę ant kelių, žarstome tą vietą ir, smarkiai nuste-
ę, žiūrime vienas į kitą.

— Kaip sau nori,— sakau aš,— jis čia lankėsi ne per se-
iausiai.

— Kas jis? — patyliukais šnibžda Julija.

— Jis, jis, nejaugi nesupranti kas? — Iš tikrųjų kaip čia
iesiai sakysi, kad jis — tai sniego žmogus.

— Tai kaip čia išeina,— abejoja Julija,— ko jam dau-
yti krištolą, kai nesunkiai gali susirasti, paėjėjęs žemyn,
rie trakto kokį gelžgalį?

— Iš tikrųjų — kodėl? Tikriausiai todėl, kad jam gele-
is neegzistuoja, jis jos nemato, nesuvokia, o akmuo —
as kita. Gal ir mes ko nors paprasčiausiai nematome ir
esuprantame?

Negalėtume dabar tiksliai pasakyti, kaip mes nusileido-
me iš urvo žemėn, tik ilgokai, einant plynaukšte, virpėjo
ojos.

Ar kada sutiksime sniego žmogų, nežinia. Tik žinome,
ad mūsų sutiktasis giminaitis pasižiūrės į mus akimis, ku-
iose atsispindės tie tūkstančiai, gal milijonai metų, atro-
ančių mums nebūtim, akimirka mūsų kelyje į kitą nebūtį.

Nežinomybės prisilietimas

...Karštą vasaros dieną aš einu taku pagal Korgoną. Aukštų žolynų kvapas girdo medumi ir tamsūs kėnynai slepia mane iš visų pusių, o tolimos viršūnės kviečia ir vilioja į priekį, kur pamatysiu niekad neregėtą ir patirsiu niekad nesuvoktą, visąlaik tolstantį miražą.

Tik priešais mane, žiūriu — ateina Julius. Tytuvėnų girininkijos, ten toli, Lietuvoje, miško darbininkas, atsiraitojęs kelnes, basas.

— Kaip tu čia atsidūrei? — nustebau baisiausiai, nes tikrai žinojau, kad Julius šiuo metu turi būti Lietuvoje, tegul ir ne prie medžių kirtimo, bet tik jau ne čia, Altajuje.

— Tai kur man daugiau būti? — jis taip pat gerokai nustebęs.

Išnyko kalnai, žolės, Korgono upė, ir matau — Julius neša vandenį mūsų karvei, o aš pats einu iš daržo su pupų krepšiu vakarienei. Toliau stovi pirtis, matyti apkarpyta gyvatvorė, žodžiu, — abu esame, deja, Tytuvėnų girininkijoje.

„Tokios tokelės, — galvoju eidamas, — atrodo, pats laikas dangintis į Kalnų Altajų.“ Ir iš tikrųjų po poros savaičių mudu su Andrium jau kurstėme laužą Centriniam Altajuje, ant Baratolo upelio kranto, o iš viršaus į mus žvelgė juodos kalnų urvų angos.

Iš pat pradžių, rodos, viskas mums lėmė nesėkmę. Tai nebuvo bilietų į lėktuvus, tai pačių lėktuvų, niekur nesimatė tokių pat, su kuprinėmis, į kalnų pusę. Nujautėme negera, o kai išvydome visas viršūnes iki pat kedrų sken-

inčias ką tik iškritusiam sniege, nusiminėme iš tikrųjų, ol Koš Agače mūsų lėktuvus nutūpė į tikrą žiemą.

Maždaug už šimto kilometrų žemyn pagal Čiują pagau pralenkėme sniego debesis ir bevardžiuose kalnuose, r p geltonųjų akacijų krūmų, pasistatėme palapinę. Pui- t, matyt, buvo šiemet vasara: akacijų ankštys pilnos, pie- elėje daug žemuogių, baigiančių prisirpti tik su pirmuoju iegu, nes anksčiau tikrai nebuvo laiko.

„Dabar Andrius apipils mane klausimais apie Kalnų Al- jų“, — patenkintas mąstau, eidamas kartu su juo į kalnus asižvalgyti, ir tikrai girdžiu:

— Tėte, o iš ko daroma kramtomoji guma?

Nespėjus šiaip bei taip atsakyti, pasipila tikra griūtis lausimų apie kramtomąją gumą, ir tik pažadėjus lupti, ityla porą minučių ir vėl:

— O vis dėlto sakyk teisybę, iš ko padaryta kramtomo- guma?

Kada vyrutis pamatė, jog mano žodžiai tikrai nebesiskirs io darbų, pritilo ir ėmė klausinėti apie maumedžio sierą Pagaliau vaikas bus atsitokėjęs! — nudžiugau), iš kurios eitų gal nebloga... kramtomoji guma.

Net pašokau supykęs ir, pats to nejausdamas, per kelio- ta minučių įbėgau stačiu šlaitu į kalno viršūnę, kur kitu veju būčiau ropojęs gal valandą ar dvi.

Laikas — geriausias viso ko teisėjas. Hipotezės, teorijos, sokiausi nauji mokslai, savo pradžioje patrauklūs ir svar- is, turį aibes šalininkų, po kiek laiko pasidaro bereikš-iai, tartum nereikalingi. Kartais gyvenimo atkarpa — nki ir varginanti, tokia nuobodi, po kiek laiko vėl tam- i prisiminimų šerdimi, kai iš naujo norisi išgyventi tą patį, gu tik leistų aplinkybės,

Užėjo mums su Andrium sunkios dienos. Man dvigubai, nes jaučiausi prislėgtas nesėkmių ir atsakomybės už Andrių. Kelias naktis paeiliui visai negalėjau užmigti: jaučiau, jog kažkas vaikščioja apie palapinę. Šįkart mes nusidanginome nuo žmonių nejaukiai toli, pasimetėme kalnų labirintuose ir patys nustebome: nereikėjo taip toli.

Mus skubino artėjanti nuo Čiuisko pusdykumės žiema. Kas rytą, išlindęs iš palapinės, kuriu laužą ir žiūriu pietų link. Ten po Kurajaus kalnagūbrio atšakas maišosi sniego debesys, kiekvienu metu grasindami užgriūti mūsų kol kas dar žydinčią aikštelę.

Urvuose nerandame jokių pėdsakų, nors jaučiame — verta ieškoti, verta vaikščioti. Galima iš čia išeiti į kitus kalnus, kur gal staiga ištiks sėkmė, o kas žino, gal tas urvas, kurį dabar matome, ir bus tai, ko mums reikia.

Naktį vėl girdėjau žingsnius: neliko abejonės — apie palapinę slankiojo meška. Praėjusių kelionių pavojai nepriverstė mus pasiimti medžioklinį šautuvą, tad susiieškau peilį ir laukiu. Vietinių meškų nebijau, žinau, jog čionykščiai kalnų žvėrys visai nepavojingi žmogui, jie gali tik pasidomėti nematytu daiktu — mūsų palapine ir nueiti sau. Kitas dalykas, jei kur nors ištiko sausra, nederlius. Tada priverstiniai klajūnai keliauja šimtus, tūkstančius kilometrų, pridarydami daug eibių.

Išėjau lauk iš palapinės. Pro maumedžių viršūnes švietė mėnuo, ir dangumi plaukė greiti sniego debesys. Šią naktį kiekvienas tūno šiuose laukiniuose kalnuose atskirtas kas sau, savam slėnyje, urve ar po maumedžiu, budriai klausosi naktinių garsų, pasitikėdami tik savimi ir iš niekur nelaukdami pagalbos.

Baigiasi naktis, kažkur prapuola meškos, ir prasideda enos rūpesčiai: kur gauti vandens arbatai. Vandens šiuo kalnuose nėra, tad tenka man arba Andriui eiti toli į kalnus ieškoti kokio nors pasislėpusio po akmenimis šalnėlio. Vargais negalais prisunkiame vandens vos katiliuoką. Esame nesiprausę gal keletą dienų; net Andrius, šiaip delis nemėgėjas praustis, apžiūrėjęs savo rankas, sako: — Žinai ką, būtų gerai jas nusimazgojus...

Matau, kaip stebėtinai greit Andrius prisitaiko prie šio spalvotų akmenų ir išdžiūvusių slėnių pasaulio. Jis smaragdai užsiėmęs visu tuo, kas supa mūsų palapinę: kažkur tuba, kalbina vabalus, žiogus ir šiaip viską aplink, ką tik mato. Dienomis pasilieka vieniui vienas, tad kartą, grįžęs vakare prie palapinės, girdžiu, jog vaikas su kažkuo ginčijasi, mostiguoja rankomis ir pats sau kitokiu balsu atsakija.

— Su kuo tu ten kalbiesi? — noriu sužinoti aš.

— A, nieko... Šneku su sniego žmógumi...

Ką gi — kiaurą dieną pasilikus vienam, ir sniego žmogus, kad ir įsivaizduotas, šioks toks draugas!

Bekildami į kalnus, pakelyje sutikome ožkas beganančią tajiečiukę. Išsisklaido ožkos kas sau, kiekviena besingdama užlipti stačiu šlaitu kuo aukščiau, nulįsti tarp olių, iš kur, žiūrint iš apačios, rodos, nebeįmanoma būtų įgainioti jas į vieną vietą. Tik altajiečiukė, tarsi vėjo pučiama pusdykumių žolė, skrieja akmenimis, bematant suindama ir pačias atkakliausias ožkas į kokią nors žiogų rpinamą aikštelę.

Ne vieną kilometrą nubėgo Andrius keliais, tarp akmenų, pievelėse begaudydamas žiogus. Žiogai nepanašūs vienas į kitą, spalvoti ir blizga kaip pusdykumės akmenukai,

kas žino, gal vyrukas laiko rankose kokį nors dar nežinomą egzempliorių, bet, pasidžiaugęs juo, vėl paleidžia nerūpestingai pasišokinėti.

Vieną dieną Andrius pasiliko prie palapinės, o aš išėjau vakarų link, kur buvo daug neišvaikščių slėnių su retais maumedžiais, jų pakraščiais iš žemės kyšančiom raudonų uolų liekanom. Nejučiom sustoju ties vienu slėniu, pilnu paskutinių geltonų vasaros gėlių. Einu ir jaučiu — kažkas čia ne taip, o kas — negaliu suvokti. Po valandėlės girdėti žingsniai šalia manęs, — tai nepaprastoje tyloje einu aš pats. Sulėtėja mano žingsniai, aš ieškau dar atsisėsti, ir nebesinori iš čia išeiti. Laikas bėga, jau pats vidurdienis, ir saulė akinamai atsispindi nuo Šiaurės Čiuisko ledynų. Prisiverčiu pakilti ir grįžti atgal, prie palapinės, nes tikrai žinau — dar minutė kita, ir aš niekur nebeisiu, nes pasibaisėtinai greitai dyla visas mano gyvenimas iš atminties, bematau tik slėnį, kuriame esu, ir tai yra visas pasaulis.

Protarpiais dar prisimenu Andrių, pas kurį tikrai reikia grįžti, o šiaip aš trokštu vieno — nejudėti, negalvoti, sėdėti amžinai po tyliais maumedžiais ir žiūrėti į nejudančias gėles. Grįžti atgal — man reiškia atsidurti įprastiniame gyvenime, kur viskas juda, viskas praeina, o čia aš jaučiuosi amžinybėje, kur nėra laiko, pabaigos, ir niekas niekada manęs čia nesurastų... Iki žiemos beliko kelios savaitės, gal dar mažiau, tik ir jų man visiškai pakaktų, jeigu pasilikčiau čia. Dar kartą pagalvoju apie Andrių ir nejučiom išeinu iš slėnio, neatsigręždamas skubu palapinės link.

Vėliau man teko Maskvoje sutikti žmogų, ką tik parvykusį iš BAM'o statybų. Sako, ir ten esti nesuprantamų dalykų, kai kartais žmogus, pats to nenorėdamas, pasijunta nei šiaip, nei taip. Nikolajus Rerichas savo knygoje „Al-

tajus—Himalajai“ rašė: „Tviska sniegynai ant Bogdo Ula kalno. Tai tas pats kalnas, už kurio gyvena „šventieji žmonės“. Gali pamanyti — ar ne tik Altajuje yra tų žmonių vieta.“

Daug kam žinoma, kad į Kalnų Altajų seniau traukdavo būriai keliauninkų, ieškodami žemiškojo rojaus. Tik dabar aišku, jog ne vien žemiškųjų, o ir dvasinių gėrybių jie tikėjosi Altajuje. Praėjo nuo tų legendinių laikų daug metų, tartum aprimo žmonių aistros ir prigeso dvasiniai ieškojimai, viskas pasidarė aišku, paprasta, beliko tik suplanuota darbo ir gyvenimo dienotvarkė, nors skūstis gyvenimu negalėtume — daugelis apaugo geru riebalų sluoksniu, pro kurį vis silpniau begirdėti širdies plakimas. Ir visai gal nelauktai jau daug ko pasiekę žmonės, nesitarę tarpusavyje, ėmė mąstyti apie kažką neįprasta. Vėliau iš minčių miglos išryškėjo išsvajoto krašto kontūrai — Kalnų Altajus. Ir nori vienas būrelis žmonių apsigyventi kur nors toli, Altajuje, kitas — Tolimuosiuose Rytuose, o gal ir Evenkijoje. Vieni pasvajoja apie kitokį, neįprastą gyvenimą, ir to užtenka metams, kol vieną pavasarį visa apimantis neramumas vėl verčia ruoštis į kelionę. Kiti, kaip maskvietis Erikas Kudusovas, knygos „Pasilieku žiemoti“ autorius, pasistato trobelę Evenkijos taigoje ir ne suprimityvėjęs, o dar labiau išvystęs savo intelektą, greit prisitaiko prie sunkių sąlygų ir gauda sabalus dar geriau, negu vietiniai medžiotojai — evenkai.

Vieną dieną žmogus, pajutęs nežinomybės prisilietimą, neberanda ramybės ir nebegali, kad ir kaip norėdamas, sustoti kelyje į pažinimą.

Burchano pėdsakais

Išsimėtę po Gobį apie Lobnoro ežerą, Takla Makano dykumą, Sindzianą ir Kašgariją, Čiolako, Kargalyko, Jarkendo, Kizylo, Ak Kemo gyvenviečių pavadinimai mena Kalnų Altajų, primindami kokiam nors neramiam klajūnui palikto krašto žavumą. Tų nedidelių žmonių bendruomenių pavadinimai skaidrių ir bekraščių kalnų dykumos pasaulyje vieniems yra tarytum prisiminimų oazė, o kitiems — nuojauta į gerų laikų atėjimą.

Centrinis Altajus — ne šiaip sau geografinė sąvoka, tai riba, nuo kurios į pietus prasideda kraštai, kur vien jų perėjimas laikomas žygdarbiu. Paskui tose dykynėse buvo surasti smėlynų užnešti miestai, buvusių galingų valstybių kontūrai, be kurių ištyrimo būtų visai neįmanomas likusiojo pasaulio supratimas. Tik kas atkas, suras ir suvoks dar iki šiol nejudintą Azijos tyrų mintį? Šios vietos, kur dabar mes esame, buvo to pasaulinio okeano taškas, kurian kritęs akmuo sukeldavo į visas puses sklindančius ratus. Gerai pažįstame šiuos kraštus, esame visai nereiklūs, džiaugiamės atradę vandens lašą po akmenimis ar laukinių svogūnų ant kurumų, stengiamės galvoti taip, kaip mąsto reti šių aukštikalnių gyventojai, tai kam kitam, jei ne mums, lemta šiame beribiame laiko ir erdvės vandenyne ieškoti seniai sustingusių pažinimo bangų?

Žiūrime į šias pietines Kurajaus kalnagūbrio atšakas, ir niekas neprimena, jog čia gyventa žmonių, bet jaučiame — žmonės čia buvo, keliavo, veikė. Tik ar verta tikėti nuo-

jauta? Taip, verta, nes ne vieną kartą pačiose atkampiausiose vietose, apie kurias neturėdavome žinių nei iš žmonių, nei iš knygų, nuojauta mums padėdavo geriau pažinti ir įsiskverbti į amžiais nebylių kalnų praeitį.

Ieškodami vandens, tarp raudonų uolų atskalų atradome spalvoto šlako. Čia kadaise buvo lydoma geležis. Gal skitai? Pazyryko kurganuose rasta tokių puikių, meniškų dirbinių iš metalo, jog stebiesi anų laikų menininkų meistriškumu. Gal šiose vietose gyveno hunai, nes visai netoli nuo čia, Baratolo stepėje, 1968 metų vasarą Novosibirsko archeologai atkasė jų kapus ir ten rado nemaža apyvokos reikmenų ir papuošalų. Sutikusi mane Aktaše, ekspedicijos vadovė kvietė juos aplankyti, sakė padovanosianti ornamentuotą hunų peilį. Tik tuo metu mums nerūpėjo nors ir visas skitų ar hunų auksas, nes mes turėjome būti prie mirštančios taigos, kai paskutinįsyk mūsų akyse suliepsnodavo, virsdami į anglis, maumedžiai ir kedrai. Aš ir Julija — tuokart Aktašo girininkijos girininkas ir jo padėjėja — net ir naktimis sapnuodavome nors mažytį lietaus debesį.

Ten, žemai, stovi nedidelė košara, būrys ožkų ir vaikų, kelios karvės ir viso to šeimininkė — nuolat triūsianti altajietė. Paprašiau jos, jei kas manęs klaustų, parodyti, kurioje kalnų pusėje esame. Aš beveik tikiu, jog čia vieną dieną turi atvykti iš Lietuvos Julija, nes susikaupė tiek klausimų, pats laikas pasėdėti tamsioj nakty po maumedžiais, kurstant laužą ir staiga švystelėjusias mintis. Altajietė dėl tokio mano prašymo anci kiek nenustemba, jai kas — visas pasaulis sutelpa apie košarą, kur ganosi ožkos ir bėginėja vaikai.

Kaip signalinės lemputės, tarp auksaspalvių maumedžių užsitvieskia ryškiai mėlynos gėlės, įspėdamos mus kuo skubiniau ardyti palapinę ir leistis žemyn nuo besivejančios žiemos.

Visad filosofiškai nusiteikęs Andrius, kuriam vis tiek, ar žiemą pusplikiam stirti lauke, ar šiltame kambaryje prakaituoti su megztiniu, būti dieną nevalgius, ar tempti tikrai sunkią kuprinę — dabar tas didysis knygų rijikas smarkiai kentėjo, neturėdamas ką skaityti per visą kelionės laiką. Tik kai užėjome pas savo pažįstamą eigulį Titovą, Andrius ten užtiko dulkių siurblių su lietuvišku užrašu ant jo ir liko labai patenkintas.

Naujojoje vietoje, kur vėl pasistatėme palapinę po stonais maumedžiais prie išdžiūvusio upelio, žemai, netoli Čiujos, pamatėme košarą. Netrukus mus surado raiti ant vieno arklio du altajiečiai — brolis ir sesuo, vėliau mus užtiko draugiški šunys. Vaikai ir šunys — mūsų pirmieji draugai bet kurioje šių kalnų vietoje. Po to įvyko mainai — šokolado plytelė į kedro kankorėžius. Paskui susitarėme eiti aukštyn į kalnus, kur prasideda kedrynai. Altajiečiai ten puikiausiai gali ir patys nukakti, tik jiems smagu į savo klajones įtraukti dar du nepažįstamus bastūnus, kai nebesvarbu, kas tu, senas esi ar jaunas, o lieka tik viena klajojimo aistra.

Nė minutę nenusėdime vietoje — iki vakaro dar kelios valandos, arbatą gersime visai sutemus, tad patraukiame plynaukšte aukštyn į pietų pusę.

Andrius bėga šalia tai iš vienos pusės, tai iš kitos, eina atbulas pirma manęs ir vis klausinėja:

— Tėte, a tėte, kur einame? Ko ieškosime? Tėte, a tėte, o ko mes ten einame?

Deja, nė į vieną klausimą, ko einame, kur einame ir ko ten ieškosime, negaliu atsakyti, tik žinau, kad reikia kopti iki naujų prieš mus atsiveriančių aukštumų, nuo kur, kaip visad, toli matyti ir lengva mąstyti. Kairėje mūsų, įkalnėje, netoli vėjų išlankstyto maumeduko, stūkso emaza akmenų krūva. Tai obo, kadaisė buvusi čionykščių burchanistų — taip vadinama budizmo atšaka — šventa vieta.

Kitados pro čia traukė maldininkai į Mongoliją, į Tibetą ir nueidami, paskui grįždami vis mesdavo po akmenį į obo. Tuk — kietai stuktelėdavo akmuo į obo, ir keliautojas visa siela trokšdavo laimingai praeiti Gobio smėlynus, tuk — krisdavo akmuo, ir kitas maldininkas prašydavo kaip nors nepastebėtas prasmukti pro Mongolijos dykynėse plėšikaujančias gentis, tuk — vėl taukši akmuo, ir senas altajietis, vesdamasis arklį už pavadžio, maldauja dvasių, kad kelyje neužtiktų hun-guresu — sniego žmogaus. Vien nuo jo šešėlio nebelydės sėkmė ir pro tą obo jau nebeteks grįžti.

Maždaug šiose vietose seniau gimė pasakojimai apie Baltąjį Burchaną, kaip apie būsimąjį Budą. Grįžome jau sutemus pro senus skitų kapus, tų pačių skitų, iš kurių pagal legendas yra kilęs Buda. Truputis arbatos, tiek mums teliško vandens, greitai atgaivina. Dabar prie nedidelio laužo po maumedžiais mes jaučiamės ne tik nuvargę, bet ir atsilikę keleiviai nuo tų, kurie ėjo, skubėjo, kol tolumoje nutilo arklių kanopų kaukšėjimas į saulės nujudintus akmenis.

Iš ryto vėl mus aplankė altajiečiukai iš košaros kartu su senele. Šiai iš smalsumo blizga akys, tik nieko neklausia. Geriame arbatą su duona, tai paskutinis mūsų maistas.

Niekas tokio kuklaus pavaišinimo neatsisako ir nesistebi — visko pasitaiko ne vien tik pas mus.

— Kodėl negenate galvijų į aną pusę? — rodau aš kalnų link, kur 1974 metais lankėmės su Julija. Kaip tik šiemet ten mačiau geros žolės, o čia ji nugrauzta iki pat žemės ir tūkstantį kartų nutrypta kanopų.

— Kodėl, klausai? — raukšlėta senutė liovėsi gėrus arbatą. — Ten negalima.

— Kas gi neleidžia? — klausiu vėl.

— Vienok ak kiži neleidžia.

— Ak kiži? — aš gatavas pasodinti atgal senelę, renkančią paskutinius duonos trupinius į susiraukšlėjusią burną ir besiruošiančią eiti.

— Vienok ak kiži, — dar ramiau sako ji ir tikrai jau keiasi nuo žemės.

— Kaip tai — vienok, ar tikrai? — aš taip pat keliuosi.

— Aš gi sakau tau, kaip nesupranti, vienok tikrai ak kiži neleidžia.

Dabar apie sniego žmogų galima išgirsti tose vietose, kur buvo paplitęs budizmas ir musulmonybė. Altajuje apie ak kiži dar papasakos ten, kur užtinkami atsišakojimai nuo didžiojo budizmo medžio. Ne per seniausiai Nepalo karalius, kalbėdamasis su užsienio korespondentais, išjuokė sniego žmogaus ieškojimus, sakydamas, jog tokio nėra ir nebuvo. Po to išleido dekretą, kuriuo kuo griežčiausiai draudžiama ieškoti sniego žmogaus, teikti apie jį informaciją užsieniečiams, o sniego žmogaus nuotraukos arba jis pats skelbiamas valstybės nuosavybe.

Kitų užrašyti pasakojimai kažkaip mažai jaudina, atrodo tolimi, mūsų tiesiogiai neliečią, užtai jais kartais ir ne-

tikime. Todėl ir vėl ateinančiom vasarom klaidžiosime ty-
liais maumedžių slėniais, žvelgsime nuo perėjų į Azijos
platybes, ieškodami kelių į priekį ir užmiršdami takus at-
gal, ir būsime patenkinti tuo, jog pradėdame suprasti šio
krašto sielą, jog vis lengviau susigaudome kalnų ir praėi-
ties labirintuose.

Žinia iš akmens amžiaus

Maži ir neramūs, stovime maumedžių slėnyje, kur juodūs, šaltus debesis nuo Ai Gulako kalnagūbrio pusės skiria į dvi dalis raudonų uolų siena. Virš mūsų — giedro dangaus lopas, aikštelėje skuba nužydėti šaltos mėlynos gėlės, o pavasario ir vasaros žiedai jau spėjo subrandinti sėklas.

Uolos iš šiaurinės pusės užstos mus nuo šaltų ledynų vėjų, aplink matome tiek ir tiek sausų maumedžio šakų, visai čia pat, akmens sienose, juoduoja tamsios urvų angos, tai kur berasime geresnę vietą apsigyventi. Tiesa, šioje kalnų dalyje nėra vandens, ir jo gausime eiti gana toli, tik dėl to per daug nenusimename, nes rasti viską vienoje vietoje būtų įtartina nuostabu: ko gero, mus tuomet ištiktų nesėkmė...

Kiekvienas sniego žmogaus ieškotojas turi savus metodus ir jų per daug negarsina. Mūsų ieškojimo būdas — liūsti į kalno vidų, perkilnoti krūvas akmenų ir išrausti tonas dulkių, kad vieną kartą ten rastume jo griaučius. Kas kartą ieškojimo būdai darosi vis gudresni ir sudėtingesni, pavienių ieškotojų ratas glaudžiasi, palikdamas mažesnius tarpus, kur galėtų prasmukti gyvas ar miręs mūsų ieškomasis.

Kur pralenda galva, ten telpu ir aš, — kas galėjo apie tai pagalvoti dar žiemą! Krūtine, pilvą ir nugarą spaudžia akmeninės urvo sienos. Jaučiu visu kūnu, kaip ant manęs guli kalnas, negaliu judinti kojų ir rankų, žvakigalis kiš-

nėje, tik kaip prie jo prieisi — beveik nebesitikiu išlįsias į šviesą, kur virš uolų dabar sklando erelis. Šią valandėlę mudu esame lygūs — aš mintimis galiu skristi kur noriu, o guliu suvystytas kalno, kaip naujagimis, erelis sklando kur nori, tik jo mintys vargu ar pasiekia artimiausią slėnį...

Rodos, jau baigėsi diena, praėjo naktis, vėl išaušo, o iš tikrųjų ten, po žeme, praslinko tik menkas pusvalandis, kol mano mintys prabėgo geros paros kelią.

Iš tikrųjų koks didelis, bet kartu ir ankštas Altajus! Mus pavežėjęs Čiuisko traktu šoferis kviečia į Ust Kaną, sako, baisiausiai laukias senas mūsų draugas Medvedevas! Nespėjame iš nustebimo užsičiaupti,— esą mus, Maimoje lipančius į lėktuvą, matęs vienas keleivis, skrendąs į Ust Kaną, o šis tuojau pranešęs Medvedevui, Medvedevas — šoferiui. Šoferis mus surado pagal žodinį Anisimo Zinovjevičiaus aprašymą. Ir pasitaikyk taip,— vos spėjome trumpam iškišti nosis ant kelio, bematant buvome surasti Kurajaus kalnagūbrio atšlaitėse, vietoje, neturinčioje pavadinimo, vandens ir žolės.

Deja, į Ust Kaną nebenuvykome, nes kažkodėl kilo sumanymas aplankyti Belkeneko kalną. Nors takai ten maždaug buvo žinomi, bet pernai vėl kilę gaisrai suvartė medžius vieną ant kito taip, jog juose įstrigome porai dienų. Ištrūkę, paišini ir ištroškę, nebeieškojome tako į viršų, o sprukome žemyn, kur beskubėdami atsidūrėme ant kanjono krašto ir netekome dar dienos.

Pagaliau tariau sau: „Nereikia skubėti, nes tuomet tikrai nieko nerasime. Čia juk Azija, didinga ir neaprepiama šalis, kur šokinėk nešokinėjęs — nieko nepasieksi, jei nebus lemta. Čia dideli dalykai kartais daromi besėdint su-

lių nesulaikydavo jų traukimo į vakaruose juoduojančią kalną taigą.

Paryčiui apžiūriu lygias uolų sienas, ir abu su Andriumi matome jose pavaizduotus žmones ir žvėris. Dabar patiems keista, kodėl nepastebėjome anksčiau, nors kelias dienas vaikščiojome pro pat šalį. Matyt, žmogus ką nori, tą ir at-randi, nes naktį, galvodamas apie meškų keliones, regėjau medžiotojus ir jų galimus pėdsakus iš akmens amžiaus.

Sausos akmeninės sienos apaugusios geltona kerpe, ir, ją nuvalę, randame ištisą apysaką iš akmens amžiaus lai-kų. Štai grandinė žmogeliukų su ietimis rankose gena visą bandą meškų į tarpeklį, o jų tarpe, berods, maralas, kalnų ožys-bunas su milžiniškais, triskart suraitytais ragais ir dar kažkokie dvikojai padarai, įsimaišę į laukinių žvėrių tar-pą... Toliau, jau kitame pasakojime, ant uolos matyti la-bai stora moteris. Įvairūs apskritimai, mums nesuprantami ženklai, ko gero, pasakoja apie sudėtingus ir įdomius dą-lykus, dėl kurių galima visaip spėlioti, tik nelemta iki galo įspėti. Vėl iš naujo apžiūriu seniausių laikų paveikslų ga-leriją ir tik dabar imu suvokti, jog ir tie dvikojai padarai genami kartu su žvėrimis į prarają. Jų iš viso trys — vie-nas bėga tiesiai, kitas susilenkęs, o trečias beveik ketur-pėščias, galva išvien sujungta su liemenių, o medžioto-jai — ploni, panašūs į vaikų piešiamus žmogeliukus.

Man susitikimas su Altajumi prasideda dar ten, namie, kai jo žmonės, kalnai, žolynai ir dykumos pasidaro ne ma-lonumas, o būtinybė,— to krašto akimirku žavesys paver-gia visam laikui. Nuolat mąstome, daug skaitome apie Al-tajų, tad stengiamės iššifruoti uolų piešinius, suprasti, ką norėjo pasakyti senovės dailininkai. Gal nereiktų per daug stebėtis, jog dabar kaip niekur nieko žiūrinėjame ant ak-

menų sienos mums paliktą žinią, kad čia, ko gero, gyveno sniegžmogiai, nelabai sugyvendami su žmonėmis, ir būdavo sumedžiojami kartu su laukiniais žvėrimis. Nuo rytinių Azijos pakraščių iki Pirėnų kalnų mokslininkai randa vienodus piešinius, sakytum akmens amžiaus dailininkai būtų vaikščioję tūkstančius kilometrų vieni pas kitus pasidailinti patyrimu ir pasimokyti. Ko gero, medžiotojai, gerai apnaikinę žvėris vienoje vietoje, traukdavo toliau, kur nematyti laužų dūmų ir visos pėdos veda į tą pusę.

Nedidelė lomelė, kur dabar mes apsigyvenome, baigiasi stačiai krintančia kelių šimtų metrų gilumo praraja. Labai galimas daiktas, kad ten puldavo iš trijų pusių apsupti žvėrys ir, ko gero, sniego žmonės. Atskilę akmenys ir žemės sluoksnis dabar slepia tą vietą, tad turime vilties bent ateityje čia sugrįžti ir tęsti ieškojimus.

Jau temsta, mėlyna vakaro uždanga siaučia maumedžių giraites prarajos dugne, užkloja olų angas, slepia kalnus nuo prašalaičių žvilgsnių, išsaugodama šio krašto sielą tam, kas negali be jos gyventi ir dirbti.

Kurajaus stepės nomadai

Už altajietiškais kadagiais apaugusio kalniuko pasigirdo kriuksėjimas, ir, nespėję atsitokėti, pamatėme, kad į mus lekia nesuskaičiuojama daugybė jakų. Taip ir likome sėdėti ant įkaitusios žemės, jakai staiga prasiskyrė, ir prieš mus sustojo trys beveik juodai nuskrudinti saulės gyvulių varovai brezentiniais apsiaustais.

— Ar rūkyti turite? — pirmiausia paklausė pats vyriausias iš varovų.

Maistą varovai pakelės krautuvėse gauna pagal talonus, pinigus jiems išmoka vėlai rudenį, užtai jakai, ožkos, avys iki Bijsko nukeliauja visi lig vieno.

— Sunkus gyvulių varovų darbas,— kalbu aš,— o niekas apie jus neparašo.

— Aš parašysiu,— atsiliepia vyresnysis.

Še tau, norėjau, kad paaimanuotų, jog tikrai apie juos niekas nerašo, tuomet ir nustebinčiau, pasakydamas aš tą sugebąs padaryti. O čia šis pajuodęs nuo saulės žmogus kategoriškai sako:

— Aš parašysiu,— visiškai monopolizuodamas šią temą tarybinėje literatūroje.— Praėjusiais metais pasiunčiau žinutę į „Krasnojarskaja Pravda“, kad mūsų gatvėje visai šaligatviai supuvo, naktį koją gali nusilaužti. Išspausdino, tu supranti? Ir tą... ho-ho...

— Honorarą,— pasakinėju aš.

— Vo, vo, honorarą gavau. Tai ką, ar tikrai neturi nei vieno papirosiuko? — Ir garsiais, kaip šautuvo šūviai, odi-

nio botago pliaukšėjimais paragina savo arkliuką per šiurkščią stepės žolę paskui jakus.

...Žiauriai, nykiai, geldami iki kaulų, žiemą šaldo Kurajaus stepę aplinkiniai kalnagūbriai. Iš Biš Ijrdu, Mašebašo, Kurkureko, Aktrubašo, visų trijų Ak Turu, Jungur Karagemo, iš tolimojo Tabyň Bogdo Olos — Penkių šventųjų kalnų — pačiame Kinijos pasienyje, iš visų Kurajaus kalnagūbrio ledynų, nuo Ukoko tyrlaukių ir net tolimosios Koš Agačo pusdykumės srovena šalčiai į Kurajaus stepę, sustingdydami ją iki vasaros pradžios. Ten po žvirgždėta žeme augalai kaupia jėgas, kad trumpam pražystų ryškiom rytietiškom spalvom ir vėl greit nuvystų, kaip čionykštės moterys.

1968 metų žiemą Kurajaus stepės viduryje, kur trečias mėnuo be krypties sukinėjosi atšaldyti iki keturiasdešimt laipsnių vėjai, sugedo mūsų miškų ūkio mašina. Būrelis miško kirtėjų patraukė atgal, į Kurajaus kaimą, o mudu su Julija nutarėme eiti taigos link, kur pakelėje buvo matyti viena kita maumedžių giraitė.

Rodos, nė per žingsnį neartėja taiga, ir jaučiame, jog po minutės kitos Kurajaus stepės vėjai visai užims žadą. Laimė, visai netoli pamatėme minkšto raudono akmens liekanas, panašias į grybą, nes vėjai visai baigė graužti jo pagrindą. Užlindę už akmens, pajutome, jog dar šimtas žingsnių, ir būtume pavirtę dviem nedideliais akmenimis tarp gausybės kitų.

Gal už penkių žingsnių, pavėsinėje pusėje, styro nedidelis akmuo, toks panašus į skulptūrą. Šiek tiek atsigavę, apžiūrime tą akmenį, kurį tikrai kažkas labai seniai atskėlė iš didesnio juodo luito, o paskui iškalė keistą, nematytą figūrą, panašią lyg į žmogų, lyg į beždžionę.

Kalbantis mums skauda krūtinę, tad tylėdami greitai skubame taigos link. Kai raudona šalta saulė pasislėpė už Šavlos ežero viršūnių, mes, antrąkart bebaigią sušalti, pasiekėme medkirčių trobcę nuo šalčių susproginėjusiais rąstais... Viduje buvo palaimingai šilta — gal tik keli laipsniai šalčio — ir medkirčiai miegojo ant medinių gultų iškišę basas kojas iš po kailinių... Po kelerių metų mes puikiai supratome, kas per skulptūrą rymojo už raudonojo akmens Kurajaus stepėje, nes aprašomasis sniego žmogus buvo visai panašus į akmeninį. Dabar kažką duotume vien už pažiūrėjimą į tą skulptūrą, tik deja,— nors antra diena sparčiai skuodžiame per stepę, apsikeikdami po nesėkmingų ieškojimų, nes kažkodėl atrodo, jog vienas iš mūsų, rupūžė, tikrai kaltas, kad nieko nesurandame.

Prie Ak Tuos upelio stūkso šešiakampis altajiečių ailas, šalimais prie stulpų stovi pririšti pabalnoti arkliai, o vyrai viduje, prie žemo staliuko, geria prastą, panašų į lietuvišką, vyną.

Pasirodo, tai buvę mano eiguliai. Kviečia prisėsti, o kai atsisakau, aiškiai apsidžiaugia, nes vyno nedaug, kol iki krautuvės nujosi, dešimtkart prasiblaivysi. Klausinėju apie akmeninę skulptūrą.

— Kurajaus stepėje nėra jokių skulptūrų,— sako jie.

— Kaip tai nėra, o tas karys, kur prie Kurajkos upelio?

— Tą tai paėmė ir išvežė į muziejų. Sėniai labai buvo nepatenkinti, sako, jų ten lyg ir šventa vieta buvusi, nenorėjo duoti išvežti.

Jeigu altajiečiai ir žino ką apie mūsų netyčia užtikną akmeninį paleoantropą, tai dabar jie tikrai nepasakys.

Jau trečios dienos vakare, sėdint ant išdžiūvusio upelio kranto, prie mūsų prisiartino trys jauni žmonės: dvi mer-

ginos ir vaikas. Tai Ak Turos meteorologinės stoties darbuotojai. Baigę Tomsko universitetą, dvi studentų geografo poros išvyko į Čiuisko ledynus, ten, neilgai laukę, susituokė ir jau treči metai gyvena taigos ir sniego pasakoje. Nerealus, fantastiškas pasaulis supa jų namelį, nuo uolų spokso kabargos, apsilanko meškos ir maralai, vasaros kvepia auksine šaknimi ir rudenį į namelio stogą bumbsi kedro kankorėžiai. Apie išvykimą niekas ir nekalba, nes į jų vietą atsirastų tiek ir tiek gabių, talentingų vyrų ir merginų. Ar nenuobodu ten gyventi be žmonių? Tik ar kiekvienas iš mūsų gali pasigirti turįs bent tris gerus draugus? Ar daug kas kartu su žmona dirba tą patį įdomų, kūrybingą darbą, kai, išvykęs dienai kitai, skubi naktį per Kurajaus stepę namo, į savo jaukų sniego pasaulį? Ne, neklaušėme, ar jiems nenuobodu, tik su pavydu žiūrėjome įkandin, kur norėtume eiti ir mes.

Kiek įdomybių pamatome Kurajaus stepėje per tas klaidžiojimo dienas! Mažytės, japoniškai miniatiūrinės gėlytės nuskindos nė kiek nevysta; sustoję poilsiui, prisirenkame krūvas įdomiausių akmenų, kuriuos, gaila, tenka palikti; tai šen, tai ten kyšo iš žvirgžduotos žemės stambūs svogūnai, vieni žinomi, kiti ne; švarūs upeliai, sulindę po žeme; skitų ir hunų kapinynai,— vis skubame, užtai galbūt praeiname pro įdomiausias nuoskalas, senųjų žemės gyventojų darbo įrankius. Visa tai mūsų dabar nedomina — kažkur čia turi būti raudono akmens siena su keistąja skulptūra. Gal kada nors (taip ir bus) vėl bėgiosime po stepę, ieškodami ko nors, pro ką dabar abejingai praeiname, kartais nesuprasdami, kitąkart laiko neturėdami, nežinodami, prie ko sustoti, ką tyrinėti, nes kol kas viena mintis yra užvaldžiusi mus — sniego žmogus.

Nors stepė vienoda ir dabar vasara, bet vietą, kur vos nesustirome tą žiemą, atpažįstame iš karto. Tik keista, kad čia nebėra tos akmeninės sienos su vėjų apgraužta papėde. Toje vietoje guli raudonų nuolaužų krūva. Nėra abejonės, jog matytas „paleoantropas“ guli po storu užvirtusio ant jo kalno sluoksniu.

Dėl visa ko pasikrapštome po tą kalno liekanų sąvartyną, bet mes dviese turėtume diena iš dienos atridinėti nuolaužas daug metų, kol prisikastume iki tos vietos, kur stovėjo mūsų taip trumpai matytas, deja, visai netyrinėtas, tikras, realus, nors ir akmeninis, sniego žmogus.

Esti ir taip — ne visuomet ieškojimus lydi sėkmė. Tik po ilgo laiko suvokiame, kad ir tuščias mūsų vaikščiojimas po Kurajaus stepę degte degančią dieną ir leduku aptrauktą naktį nenuėjo veltui, nes kartais kantrumo pamoka būna reikalinga prieš tikrą atradimą.

Šešėlis eina į pietus

Virš mūsų, ties pačiu žemės viduriu, dangus skyrėsi į dvi dalis: vakaruose, kur baltavo Šiaurės Čiuisko ledynai, jis buvo tamsiai violetinis, o rytuose, virš įkaitusios Koš Agačo pusdykumės — ryškiai oranžinis. Kur baigiasi viena spalva, tuoj prasideda kita, visiška priešingybė pirmajai, kaip kad Azijos žiema staiga virsta į karštą vasarą.

Pietuose, išdžiūvusiose aukštikalnių upių vagose, vis rečiau ir rečiau besutikdavai šalčių ir karščių užgrūdintų maumedžių giraičių, pasimetusių toli nuo taigos šiuose bevandeniuose tyruose. Prieš mus — vartai tų Azijos vietų, pro kur iš nežinomų tolių atsirasdavo nežinomos tautos. Jos ėjo tol, kol šimto metų kelią pastodavo jūros ar okeanai. Iš kur atėjo hunai, pečenagai, poloviečiai, sarmatai, avarai, roksolanai, bulgarai, karpai, jazygai, gepidai, baškirai, chazarai, madjarų gentys? Vengrų keliautojai jau surado tris buvusias savo tėvynes, tai gal ten, už Kurajaus ir Šiaurės Čiuisko kalnagūbrių, užtiks ir ketvirtą. Niekas nepraeina be pėdsakų, ką jau kalbėti apie tautas. Legendose, uolų piešiniuose, kapuose ir svetimos tautos žmonių veido bruožuose lieka pėdsakai tų, kas dingo, išnyko praeities toliuose.

Už nudegintų iki baltumo kalvų, kur vietomis žaliais lopais pagal pat žemę driekiasi altajietiški kadagiai, matyti Kurajaus kaimas, vienintelė vieta, pro kur eina kelias į pusdykumines Kurajaus ir Koš Agačo stepes. Mūsų pėdsakai taip pat liko šiose vietose — buvome atpažinti senutės

Kočetovos, pas kurią ir apsistojome nakvynei. Saulė užlindo už snieguotų viršūnių, beregint apsidengė šerkšnuką tik buvę karšti akmenys senutės kieme, kur vis dar nei-na gulti keletas vaikų — viena, pati vyriausia, gryna rusiukė Marija, protinga, didelėm ikoniškom akim, o toliau palaipsniui vaikas po vaiko artėja prie vietinių gyventojų, o pati mažiausia, apvali kaip kamuoliukas, — plačiaskrustė ir visai siauručiais akių plyšiukais.

Prieš daug metų atvažiavo Kočetova į Kurajaus akmenynus ir pasiliko visam laikui. Pasimirė vyras, nuskendo kartu su arkliu besikeldamas per Čiują sūnus, giminės kviečia pas save, į Bijsko stepę, kur šiltos vasaros naktys ir baltai išdažytus namukus puošia žydinčios saulėgražos. Ką ten kalbėti, pas juos, žemai, visai kitoks gyvenimas, negu čia, viršuj. Rodos, vakar pražydo rododendronai, nespėjo kaulai atsileisti nuo žiemos speigų, žiūrėk, Čiujos brūzgynuose jau žydi ir čia pat prinoksta juodieji serbentai, užsiplieskia dienai kitai gėlės, ir staiga ištrūkę ledynų vėjai iš visų pusių išnaršo iki vieno Kurajaus stepės kampelius, sušaldydami per vieną naktį viską: upes iki pat dugno ir storus maumedžius iki pat jų širdies. Kokią vietą užima senutė šiame mėlynų kalnų pasaulyje, kad taip negali jų palikti? Atrodo, nieko čia tokio ji nenuveikė: nestatė namų, neganė aukštikalnių stepėse jakų kaimenių, neieškojo gyvsidabrio, o tik padėjo savo žmogui suręsti šioją tokį namelį, visai mažytę pirtį, retkarčiais pasisekdavo užauginti liesą paršiuką, valgydino vaikus, paskui anūkus. Ko gero, tai ir viskas, ką ji nuveikė šioje visąlaik sustirusioje į ledą Kurajaus žemėje.

Jau ne vienas mūsų pažįstamas iš senesniųjų dažnai save drąsindavo: na palaukit, tuoj išvažiuosiu žemyn, ten tai

atsivalgysiu arbūzų ir pomidorų, pagaliau šviežių bulvių! Ten, žemai, tai žinai, kokie pomidorai — stambiausi pasaulyje, kaip ir viskas Sibire: arba užvis didžiausias, arba išvis nieko nėra. Atvažiavę po metų kitų, rasdavome senukų trobą užkaltais langais, iš tikrųjų bus išsikėlę į išsvajotą žemę kur nors apie Česnakovką ar Aleiską. Pasirodo, ne, pirma pasimirė senukas, o neilgai laukus, ir senutė, nesuspėję atsivalgyti didžiausių pasaulyje pomidorų.

Kočetova, vaikai didžiausiai ir siaurausiai išlydi mus į pietus keliu, kuriuoėjo, ieškomamos tėvynės, tautos ir niekad negrižo atgal. Oranžinės ir raudonos uolos prasiskiria, ir prieš mus atsiveria Koš Agačo pusdykumė, kur iš toli matyti daugybė gyvsidabrio spalvos ežerėlių su nebaidytomis žuvimis, žemų gluosnių juosta, vingiuojanti per patį plynaukštės vidurį — tai teka Čiujos upė. Ant krantų, vidury mažyčių pievelių, baltos jurtos ir iki pat horizonto — suskeldėjęs druskožemis su kur ne kur styrančia kupranugarių žole. Pusdykumėje tai šen, tai ten tiesiai į viršų kyla balti dūmai — tai prie jurtų kūrenami laužai iš sudžiūvusio jakų ir karvių mėšlo. Be jokių pagražinimų, griežtas ir paprastas dykumos pasaulis. Mums, miškų ir pievų žmonėms, sunku įsivaizduoti, kaip bet kokia gyvybė ar žmogus gali įleisti šaknis į Koš Agačo druską ir akmenį. Tik vėliau supratome, jog čia žmonės ir augalai neprišė prie žemės, o juda, kaip biblijiniais laikais vėjo nešama mana, iš vienos dykumos vietos į kitą, milžiniškuose žemės plotuose gaudami savo dalį gyvybės palaikymui.

Mes einame į rytus: kur arčiausiai matome kalnus, ten turi būti telengitų kaimas Telengit Sortogojus. Apie kaimelį vaikšto kupranugarių kaimenė ir, pamačiusi mus, atbėga pasitikti. Truputį nejauku, žiūrint į tokius keistus, nei

šiokius, nei tokius padarus. Kaimelyje vyrų nėra; kaip sužinojome, jie dabar susispietę apie melžiamas kumeles, kažkur kalnuose. Ten daromas kumysas, ten dabar sprindžiami visi svarbiausi klausimai. Moterys užsiėmusios darbais: neša iš Čiujos vandenį gerą kilometrą, pešioja ožkų vilną, šukuoja nukirptas jakų uodegas, basomis kojomis minko kiziaką, glaisto moliu rąstinių trobelių plyšius, atsiradusius po vasaros karščių, ir siunčia mus pas vyrus, kurie viską žino ir viską pasakys, ko mums reikia.

Pasiekę vieną kalno pakopą, išgeriame gurkšnį vandens, antrą — kitą gurkšnį, ir tokiu būdu sutemus, kai nuo perėjos pamatėme Čiulyšmano link besileidžiantį sausą slėnį, baigėme paskutinį vandenį. Apačioje buvo matyti košaros, keli kažkoku stebuklu čia įsitvirtinę maumedžiai ir nė vieno žemės paviršių pasiekusio šaltinėlio. Vos spėjame prisirinkti nudžiūvusių auksinių akacijų laužui, kai staiga sutemsta, ir neilgai trukus nuo Čiulyšmano pakyla didžiulis mėnuo.

Košarose ir piemenų trobelėse dabar tuščia, nejauku, tad mes nusprendžiame geriau statyti palapinę lauke.

— Ar tau neatrodo,— kalba Julija, mėčiodama smulkias auksinės akacijos šakutes į nedidelį laužą — kad jaustu-
meis kaip svetimas, lyg svečiuose...

— Apie ką tu? Pas ką svečiuose?

— Pas ką, pas ką, ar pats nežinai, kad einame į pietus? Kur, sakyk, toliau yra koks nors kaimelis, kur žmonės, išskyrus kelis piemenis? Tos vienišos košaros, tos kelios piemenų trobelės tokiame milžiniškame krašte, kur jie patys beveik negyvena...

Nejučiomis žvalgomės aplink, visame slėnyje tylu ir taip įtartinau ramu.

— O kur dingo šešėlis? — sunerimstu aš.

— Nuo ko šešėlis?

— Nuo akmens sienos. Visą laiką mačiau šešėlį, o dabar nėra. Kalnas juk nepasikeitė. Gal reikia eiti, pasižiūrėti?

— Neik, ką tu! Dieną apžiūrėsime. Neik, sakau...

Ne taip smarkiai aš ir veržiuosi prie to buvusio šešėlio, tad lieku vietoje, o po valandėlės baigiasi auksinės akacijos šakutės, ir tenka sėdėti prie gėstančio laužo žarijų.

Nuo perėjios papučia vėjas, sušlama akacijų krūmai už mūsų — mes vikriai atsisukame į tą pusę, sušlama šone — mes stengiamės įžvelgti, kas ten, sušlama kitame — mes nespėjame sukinėtis.

Palapinė dabar būtų kaip spąstai, kur nieko nematyti ir blogai girdėti, tad išardome ir sugulame ant jos. Visą naktį vėjas vaikšto po slėnį, judindamas akacijų krūmus, sukinėjasi po sausas žoles, kartkartėmis nuridindamas stačiu šlaitu žemyn vieną kitą akmenėlį.

Matyt, smarkiai įmigau, nes, tik keletą kartų niuktelėtas į šoną, nenorom nubudau.

— Šešėlis!..

— Koks šešėlis? — Aš dar gerai neatsitokėjęs iš sapno, kur mačiau daug vandens, tad koks čia, po velnių, šešėlis...

— Sakiau, nemiegok! Taigi, žiūriu, vėl šešėlis nuo kalno nutįšęs. Man pasirodė, kad jis sujudėjo, o kai tave kėliau, tai jis vėl dingo. Ir, būk geras, nesivelniuok ir nebeknark.

Prizadu nebesivelniuoti, nes iš tikrųjų geriau to vardo čia neminėti, tikrai, kas per daug, tai per daug, tik kaip džiūsta gerklė, ir pasiruošęs vėl sapnuoti upes, upelius, šaltinius, galų gale vandenį norš arklio įmintoje pėdojel

Nuolat Julijos bakinamas į šoną, gulėdamas ant įvairaus dydžio ir aštrumo akmenų, aš vis dėlto sugebu gerai įmigti, kai namie, visiškoje ramybėje ir minkštybėje, atsibundi vidury nakties ir imi iki pat ryto galvoti apie dar neišskirtus kietmetrius ar bebaigiantį amžių traktorių. Tiesa, čia galbūt ir šlaistosi koks nors pasimetęs amžių glūdumoje pusžmogis, čia paskutinė vieta mūsų šalyje, kur dar gali sutikti sniego leopardą, kaip ir visur Altajuje, neiškrypdamos iš savo takų, čia praeina meškos, tik jeigu esame beginkliai, tai tas pats, budėsime ar saldžiai numigsime.

Tylus rytas be rasos, žiogų čirškimo ir paukščių giedojimo. Einame tučtuojau prie sienos, kur naktį pasirodė šešėlis. Ten, ant akmenų, pėdų neįžiūrime, tik man rodos, jog iš tos vietos sklinda kažkoks nemalonus kvapas.

— Ar ką nors jauti? — klausiu.

— Berods, nieko. Tik kažkuo smirdi, tiesa?

Skaičiau apie tai, jog sniego žmogus skleidžia labai jau bjaurų, tiesiog nepakenčiamą kvapą, tik, žinant apie tai iš anksto, kartais gali pasirodyti, ko iš tikrųjų nėra. Jeigu abu jaučiame tą patį — tai jau šį tą reiškia, beveik nekyla abejonių, jog naktį apie mus šlaistėsi „baltasis žmogus“, arba kaip čia pat, Mongolijoje, jį vadina — almasas.

Iki nakties dar toli, tad einame abu Čiulyšmano upės link, kur tikimės rasti vandens, ir prisimename visus kartus, kai, būdami prie upės, ežero, šaltinio, ten sriūbteledavome gurkšnį kitą, o reikėjo gerti ir gerti, kol pasimatys žvyruotas dugnas! Kai nustojame vilties, jog rasime nors lašą vandens, visai netoli, sausoje dauboje, sublizga kelių žingsnių didumo ežerėlis. Prie pat vandens spaudžiasi tamsžalės žolės, auga smulkutė auksinė šaknis. Nebeiškęntę karštų dykumos paglostymų, apie vandenį šliaužioja

keli vabalėliai, kuriems nutolti nuo tos išganingos oazės reikštų tikrą mirtį.

Begeriant arbatą, staiga iš už kalvos išnyra raitelis, pasipuošęs balną ir apynasrį sidabro bei žalvario išdirbiniais. Telengitas žiūri į verdančią arbatą kaip į brangiausią gėrimą, tad pakviestas vikriai nušoka nuo arklio ir, sukryžiuavęs po savim kojas, tiesia saulės nujuodintas rankas prie plastmasinio karštos arbatos puoduko.

— Naktį,— pradedu aš,— kažkas vaikščiojo apie mūsų palapinę.

— Čia mūsų kaimenių nėra,— atsako telengitas,— mūsų kumelės dabar toli prie Čiulyšmano.

— Tai gal meškos vaikštinėja?

— Ką tu kalbi! Meškos vasarą ganosi prie pat sniego, kur žolė sultinga.

— Sako, kad irbisas (sniego leopardas) čia gyvenęs.

— Ė-ė, irbisas vienok nevaikšto po stepę.

— Tai kas ten galėjo būti? — nebeiškenčiu aš.

— O iš kur aš galiu žinoti? — sako telengitas, gerdamas jau trečią puoduką arbatos.

Šnekamės apie jakus, kupranugarius, kumeles, ožkas, telengitas atsakinėja trumpai, nesileisdamas į didesnes kalbas, laikydamas mus neišmanėliais šioje srityje. Sakau, jog namie laikome karvę, kuri duoda daug pieno.

— O,— sublizga mūsų svečio akys,— daug pieno, daug arakos! Siurejen diakšy (labai gerai) daug pieno!

Telengitas smulkiai aiškina, kaip iš pieno daryti araką — pieno degtinę, ir gailisi, jog mes to nežinojome iki šiol, tokią gausybę pieno paversdami niekais.

Telengitas dar papasakoja, jog trijuose aimakuose, t. y. rajonuose, Mongolijoje buvusi didelė sausra, tad kai kurie jų aratų kooperatyvai paprašę leisti paganyti per vasarą galvijus čia, Koš Agačo aimake. Jie tikina, jog matę ten, Mongolijoje, laukinį žmogų arba kaip jie vadina — za-gijn emgen — saksaulų bobutę.

— O kur dabar mongolai? — stengiuosi kuo ramiausiai klausti aš.

— Jau perėjas apklojo sniegas, tai jie prieš tris dienas savo kaimenes nuginė į namų pusę.

Nujodamas telengitas kviečia mus ateiti pas jį, kur prie Solongojaus kalno ganosi kumelės. Prižadame aplankyti, nors ir manome pasukti į kitą pusę, bet kelionės netikėtumai gali mus atvesti ir iki mūsų naujojo pažįstamo ailo.

Visko gamta pašykštėjo dykumai, tik švilpikų priveisė tiek ir tiek. Kas keliolika žingsnių stambiame žvirgžde ir sausoje žemėje žiojėja urvų angos, kur jie, kaip tariamieji Marso gyventojai, gyvena sau kuo puikiausiai po žeme, išsikasdami ten ištisus miestus.

Veltui kitą naktį vis atsibusdami žvalgėmės aplink, nebuvo girdėti jokių įtartinų šlamesių, akmenų byrėjimo, nematyti pasirodančio ir vėl dingstančio šešėlio. Rytą, apytikriai apskaičiavus savo kelionės trukmę, paaiškėjo, jog mums reikia skubėti žmonių link, nes iki namų liko tiek ir tiek kelio.

Užkopus į perėją, ėmė snigti. Snaigės, nenusileisdamos iki dar šiltos žemės, tirpo ore, ir lig pat Čiulyšmano aukštupio išsirietė vaivorykštė, tarsi viliodama mus ten, kur buvęs Aukštutinės Katunės miškų ūkio vyriausiasis miški-

inkas Pedčenka, žmogus, kuriam taiga — puiki tik tiek, tiek duodavo kietmetrių medienos, kalnai — kiek galima padaryti kelią iki biržių, mėgėjas daug valgyti ir slaptai padžiuginti į stamantrią altajietę, kartą, ten skridęs priešgaisrinės apsaugos malūnsparniu, pasakė: „Ak, ak, kaip ten gražu!“

Aukso amžius

Ateis ilgai laukta diena, kai sės jie ant arklių ir išjos į mėlynuosius kalnus, kiekvienas savo slėniu, tarpekliu ar kedrynu, vieta, kurią matydavo nuolatos—ir atvirom akim, ir sapnuose. Ant pečių jiems kabos šautuvai, prie balnų—gerai pasiūtos iš odos suminos, kur bus įdėti lūšių kailiai, sumedžioti pagal Zagrichą, moralų šaknis iš Kumyro aukštupio, ko gero, maralų pantai iš Korgono kalnagūbrio. Gražiam Krasnojarkos ar Tigireko upės slėnyje, prie akacijom apaugusių akmeninių sienų, glūdės tyliuose žolynuose jų bitynai. Ir bus jie taiklūs medžiotojai, naujų vietų atradėjai, garsūs šakneliautojai, o bitininkai už visus geresni. Taip ne vieną dešimtį metų svajoja trys Ust Kano gyventojai—Medvedevas Anisimas Zinovejevičius,— bitininkystės reikmenų krautuvėlės vedėjas, Minakovas Fiodoras Aleksejevičius—pačios kukliausios Ust Kano rajono organizacijos—SDAALR vadovas ir Kornevas Borisas Nikolajevičius—pensininkas iš pašaukimo.

Pragyveno trys draugai iki šešiasdešimt metų nesunkiai, teisybę sakant, visai lengvai, tik panorą jie gyvenimą pradėti iš naujo, kad jų dienų nebedrumstų joks rūpesčio debesėlis. Nors tų debesėlių ir Ust Kane ne kažin kiek, bet retkarčiais pasitaiko, kai žmonos įkyriai prašo sutaisyti paršų apgriautą tvorą ar pasidaruoti kieme, nors visa tai galėtų pačios padaryti. Jų, debesėlių, beveik nebuvo čia, prie Beriozovkos upės įsteigtame bityne, tik trys bitininkai vėl žvelgia Terektinsko kalnagūbrio keterų link, kur esti amžina ir nepajudinama giedra.

Baigiantis mūsų kelionei po Kalnų Altajų, padarę kelią nuo pat Mongolijos pasienio, užsukome į Ust Kaną pas Medvedevus. Ten porą kartų nuėję į pirtį, visiškai atsigaivę nuo Centrinio Altajaus pusdykumių karščių ir šalčių, prasitarėme kopsią į Korgono kalnagūbrį. Tuoj sublizgo Anisimo Zinovejevičiaus akys: ir jis kartu — būsiąs už vedlį. Nebenusėdi jo suaugę sūnūs Volodia ir Piotras, rodos, pirmą kartą į kalnus eitų, su pavydu į mus žiūri likę du bitininkai, tark tik žodį, jie bėgtų paskui mus, tegu visos jų bitės spiečiais išsilaksto.

„Į jokus Altajus, jokiose palapinėse, su jokiom kuprinėm daugiau nebevaikščiosiu,— kartais kategoriškai pareiškia Julija.— Gana, jėgų nebėra, įsitaisau sau porai savaičių pajūryje...“ Ir... risčia bėga Korgono kalnagūbriu Altajuje su kuprine ant pečių. Negailestingi senovės laikų tyrinėtojai išsklaido iliuzijas apie aukso amžių. Ką ten senų senovėje, o ir dabar — gera tik ten, kur mūsų nėra, tai būkim patenkinti esamu, džiaukimės turimu ir sustokime ties tuo, ką žinome, žodžiu, nei į laiko gilumą, nei į Žemės tolumą nebėra prasmės skverbtis.

Taigos gyventojai šiemet neatsidžiaugia Korgono kalnagūbrio kedrynais — tokio riešutėlių derliaus seniai nebuvo. Lukštens kedro riešutėlius senutės prie krautuvės, taikliai užmesdamos juos ant vienintelio danties, godulio pagautos, tempa į slaptavietes kedrinukės žiemai, meškos per porą savaičių prisiaugins ne vieną dešimtį kilogramų riebalų, gausiai liks kitai taigos smulkmei — visi bus patenkinti, ir nederliaus metais matys sapnuose dvikojai ir keturkojai taigiečiai kedrus, iki pat viršūnių aplipusius dideliais juodais kankorėžiais,

Ne per seniausią čia buvo bitininkų, medžiotojų ir atsiskyrėlių kraštas. Paskutinis atsiskyrėlis — Černakovas Anfilafijus, parvyko į kaimą nuo Ketmos, Kumyro upės intako, pasiėmęs su savimi „domovinę“ — iš kedro išskaptuotą karstą. Visai sumažėjo medžiotojų, ir bitininkų bekraštėje nektaro jūroje liko vienas kitas. Aplink dunkną kalnai dilo iš žmonių atminties, kol vėliau užklydę čia keliautojai prikėlė iš užmiršimo buvusio taigos gyvenimo žavumą, iš naujo atrado medžiotojų ir atsiskyrėlių takus jų vaikams bei anūkams.

Prieš keliolika metų atvykę dirbti į taigą, dienų dienom prapuldami nuostabiose Baščelako kalnagūbrio jelanėse, akim matydavome aplink tvyrantį grožį, ir mus apimdavo nepasitenkinimo jausmas, jog kalnai ir mes esame kas sau. Gal viskas taip ir turėjo būti, nes šie kalnai laukia naujų šeimininkų, kitų žmonių, ir tarpusavio harmonija bus tikrai naudinga tiems, kas visam laikui bent mintyse pasiliks su šiomis vietomis.

Prie bevardžio, kristoliškai tyro upelio sustojome poilsui, ir su mumis einęs Medvedevas pasakoja paskutinių Korgono kalnagūbrio šeimininkų gyvenimo nuotrupas.

— Prieš porą dešimčių metų prie Mendojaus upelio bitininkavo Zyrianovas Frolas Jevstignejevičius su žmona, sūnum Maksia ir marčia. Tai va, geria tėvas su sūnumi midų, geria ir staiga, pasičiupe karabinus, ima vienas į kitą, pasivaikydami po kedryną, pyškinti. Tėvas, prisišaudęs iki valiai, šaukia iš už kedro:

— Maksia, taika, patronai baigėsil..

Sudarę „taiką“, tėvas su sūnumi ima varpyti trobelės sienas, kur viduje blaškosi motina su marčia,

Kitame bityne užjoję Ust Kano vyrai sumanė pasijuokti iš ten gyvenančios senutės. Pripylė pilną stiklinę denatūrato ir padavė senai bitininkei. Ši paėmė stiklinę, peržengnojo burną ir išlenkė vienu mauku.

— Uch, kvapiausioji! — apsidžiaugė senutė ir paprašė pripilti dar.

Arba vėl — Jergolo upės slėnio jelanėse bitininkavo altajietis Kiuriulkė. Žiemą jo duktė su slidėmis nešdavo tėvui maistą per kalnų taigą pro sniego lavinas, besilaikančias iki pirmo garsiai išstarto žodžio ar erelio sparnų šlaimėjimo. Ne per seniausiai lavina užvertė visą rogių vilksutinę, vežančią medų iš Kumyro upės bitynų. Žmonės, pastebėję pavojų, išsibėgiojo, o arklius ir medų kasė iš po sniego beveik ištisą savaitę.

Kur mes būtume, ar maralų šaknų prižėlusiuose šiltuose slėniuose, geltonosiom akacijom apaugusiose uolose, sveikata ir ilgu gyvenimu trykstančiose, auksine šaknimi kvepiančiose kalnų upelių pakrantėse ar ramybę teikiančiuose žolynuose, kur taip neseniai nektaro kvapas jaudino bites ir bitininkus — visur mes žvalgomės vietos bitynui. Kažkur čia kitais metais turi įsikurti trys bitininkai. Ir nejučiom tai vieną, tai kitą vietą aš praeinu tylėdamas, aukštai iš džiaugsmo keldamas kojas — matau rojaus gabalėlius žemėje ir noriu juos pasilikti sau. Žiūriu, jog bitininkai ne ką daugiau išmano apie bitininkavimą už mane, tuo esu labai patenkintas, nes esame lygūs, ir visų aplinkinių kalnagūbrių turtai yra vienodai mums prieinami, o mūsų nugyvento gyvenimo praktika nei vienam neteikia didesnio pranašumo. Tad belieka man pavydėti bitininkams optimizmo, kai jie, sulaukę po šešiasdešimt me-

tų, svajoja pradėti kaip reikiant gyventi, nesigailėdami prabėgusių metų.

Gulime po milžinu kedru ant samanų ir matome nakties užgimimą. Naktis į kalnus neateina iš niekur, ji išlenda staiga iš čia pat esančių tarpeklių, kedrynų, vienu metu ryškiai užsidega žvaigždės, ir jaučiame mus apimantį džiaugsmą, jog dar ilgai šioje žemėje eisime jų nuženklintais takais.

Patyliukais šnekamės prieš miegą, ir nei žodelio, nei užuominos nėra mūsų kalboje apie kasdieniškas smulkmenas, rūpesčius. Kad ir kaip būtų tuščios mūsų kuprinės, kur maisto beliko kartui kitam, mes tik kalnuose gauname dvasinių jėgų visiems metams į priekį. Dažnai, pasakodami apie savo keliones po Altajų, sąmoningai vengiame apsakinėti patirtus nutikimus, ir patenkinti matome, jog žmonės su nemažėjančiu dėmesiu išklauso minties nuotykius kalnuose. Tik čia sumanymai ir idėjos ateina į galvą pilnos pirmą kartą išminties ir be svetimų priemaišų.

Aplink mes regime žmogaus nepaliestus kedrynus, upes ir ežerus, mus supa tyrumas ir aiškumas, iš ūkų atitrūkusį žvaigždė skrieja į kitų pasaulių tolumą,— tai ir viskas, ką jaučiame ir matome prieš kietą, trumpą miegą.

Senam Medvedevo arkliui šalta, jis spaudžiasi arčiau blėstančio laužo, kur jo kaulėtas kūnas jaučia nors tariamą šilumą.

Siaip, kasdieniniame gyvenime, beveik visi turime įvairiausių negalavimų, o Medvedevui iki šiol dar skauda sutrupintą per karą kojos kaulą. Tik kuo paaiškinti, kad kreivi ir šleivi, aimanuoja ir besigraibstą apie skaudamas

vietas žmonės stebuklingai keičiasi kalnuose. Po dienos žygio seniai atrodo panašūs į jaunos, atsitiesia nugaros, žvalėja eisena, per virtėlius medžius šokinėja kaip maralai. Jauni ir sveiki nebeišsitenka taigos take, zigzagais šmirinėja po taigą, lipa į viršukalnes, vienu metu norėdami aprėpti kalnų tolumus už praėjusius ir būsimus laikus. Tik senas arklys liūdnai žiūri į mus, dažnai stodinėja, nypatingai džiaugdamasis kelione kalnais, matyt, bemeilydamas trintis apie senių bityną, kartkartėmis sugiliamas bičių, ir snausti stačias per dienas be darbo ir vaikščiojimo.

Jau kitą dieną iš toli dvelkianti pagal upelį oro srovė atneša iki mūsų medaus kvapą. Vakarėjančios saulės spinduliuose stovi aviliukai, lenda prie išimtų korių bitės, niekaip nenorėdamos suprasti, kad didysis medunešis jau baigėsi, o žolynai ruduoja tarsi dekoracija, pažiūrėti graži, tik be nektaro. Greit nurims bitės, tik trys bitininkai trauks nuo pirtelės viršaus slides ir ims klejoti apie Terektinsko sabalus ir Baščelako kalnagūbrio meškas. Žmonos jau seniai susitaikė su savo vyrų išmonėmis, pačios įprato rūpintis nedideliu sibirietišku ūkeliu ir daug nebambėdamos deda į kuprines duoną, ant rusiško pečiaus stato didelį indą su midumi ir vikriai kuria pirtį. Tokio nenusėjamo amžiaus šios moterys po pirties atrodo jaunos, stiprios ir negali atsižiūrėti į savo vyrus, nuo midaus šiek tiek nušnekančius, bet, jų akimis žiūrint, labai protingus ir viską išmanančius. Vyrų verslai dažnai baigiasi tuo, kad tenka parduoti kai ką iš ūkio — tai veršį, tai ilgavilnę karvutę, tik jie negirdi priekaištų, o kaip niekur nieko kuria tokius vilčių pilnus planus, kad nors ir šiandien Marija

Zacharovna, Taisja Ksilofontovna ar Domna Markovna eitu kartu su savo žmogumi į tą atrastą rojų.

Beveik esame įsitikinę, jog sulauksime savojo aukso amžiaus. Mūsų pažįstami trys Ust Kano gyventojai jau stovi prie pat jo pakraščio, nuo jų nedaug atsilikę ir mes, nes takai jau išžvalgyti, gal žengsime dar toliau, ir ateis laikas, kai, perbridę upelį ar sustoję jelanėje, pasijusime nebe tie, kokie buvome prieš minutę. Jausimės visiškai laimingi, išnyks paprasto gyvenimo gruoblėtumas, ir skubėsime kuo greičiau palikti ženklus kitiems ilgame kelyje į aukso amžių.

Dviejų kalnagūbrių paslaptys

Balmė Kurčažnojės slėnyje

Būdami Lietuvoje, gavome iš Anisimo Zinovejevičiaus laišką, kur jis rašo, jog ne per seniausiai lankėsi Baščelako kalnagūbryje, medžiojo lūšis ir ten, prie Kurčažnojės upelio, užėjo tokias pat pėdas, kokias jo bičiulis Aleksejus Paramonovičius buvo matęs netoli bityno. Gūdus ir vietinių žmonių beveik nelankomas, o ką jau kalbėti apie turistus, Baščelako kalnagūbris. Ne vien tik Anisimas Zinovejevičius, bet dar keletas jo pažįstamų ėmė prisiminti Baščelako kalnagūbryje visokius keistus nutikimus, kuriuos jie siedavo su meškomis. Prisiminėme ir mes vieną atsitikimą prie Kurčažnojės upelio prieš penkiolika metų, kai ten gyvenome ir dirbome.

Ne kartą eiguliai įspėdavo mus, jog neitume į taigą be šautuvo. Kur tau! Tąkart mes nieko nebijojome, o jei ir būdavo neramu kokiame nors tamsiame taigos kampe, tai to niekam nebūtume prisipažinę... Taigi — apie anų metų nuotykius, kuriuos pateikiu taip, kaip jie man tuokart atrodė, be pavėluotų pataisymų...

...Tyla kaip tirštas vėlyvųjų vasaros žolynų nektaras susitelkė prie Kurčažnojės upelio ir niekur iš čia toliau nebejuda. Nelinguoja žolynai, palaimingai kvėpia kedrai, nesukruta nė vienas kėnio, to žemės sutemų medžio, spyglys.

Nuo Zagrichos papėdžių iki pat viršūnių tyli taiga. Stai ga krūpteliu ir atsisuku atgal — tai stambios meškažolės

sėklos papteli į jau pradėjusius džiūti žolių lapus, ir vėl tyla iš kėnynų slenka žemyn prie upelio, kur nebeįmanoma jos pakelti, kur kas žingsnis lauki, kada suoš medžių šakos, nulinguos žolynais tolyn, o prieš akis atsivers saulės nutvieksta jelanė.

Gal prieš pusvalandį pajutau, kad kairė pakaušio pusė ėmė kaisti. Sukinėju galvą šiaip, sukinėju taip, o akį vis traukia ten, kur matyti raudonom kaip jerubės kraujas uogom aplipęs serbentų krūmas.

Dabar aiškiai jaučiu ir žinau, kad šiame upelio slėnyje mus pastebėjo meška ir akylai seka.

Visą praeitą ir šią vasarą mudu su Julija bastėmės po taigą be šautuvų, dažnai netoli mūsų sujudėdavo žolės, ant tako liesdavome dar šiltas meškų pėdas, ant aštrių uolų kybodavo gaurų kuokštai, dažnai mūsų arkliai stodavosi piestu ir didžiuliu lanku aplenkėdavo kokią nors tirštą žolynų kupetą ar tamsų kėnyną, tik nejutome jokios baimės. Rodos, ko gi mums bijoti, mes jojame ne į medžioklę, o ieškoti vaistingų augalų, rėžti biržių.

Mes nežinojome, kad abi vasaras visą Sibiro taigą į šiaurę, rytus ir vakarus nuo žalių Altajaus kalnų nusiaubė nepaprasta sausra, kad nuvyto neužsimezgę kedro riešutėliai, nudžiūvo žolės, gaisrai milijonų hektarų plotuose naikino medžius ir žvėris. Meškos žiemai nebegulė į irštvas ir, alkanos, piktos, būriais šlaistėsi po taigą, vis grėsmingiau priartėdamos prie žmonių būstų, nes toliau joms nebebuvo kur dingti.

Kas dieną iš taigos ateidavo vis neramesnės naujienos. Nuo būrio atsiskyrė prityręs geologas ir išėjo prie vieno upelio pamedžioti. Po to draugai iš pėdų ir geologo likučių išaiškino, jog medžiotoją vienu metu užpuolė trys

meškos. Išėjo vaikai į mokyklą — ir du negrižo. Rado išmėtytas knygas, o pusiau apgraužtus vaikus — po virtėlių krūva. Iš taigos grįžo vienas šuo — iš medžiotojo beliko kruvini drabužiai. Meška įsisuko į bityną. Iš ten ją mėgino išvaikyti bitininko vaikai, jau suaugę — brolis ir sesuo. Meška juos įvijo į trobelę, išlaužė duris, vieną suėdė vietoje, kitas, sutriuškintais kaulais, rytojaus dieną mirė. Ir pats naujusias atsitikimas įvyko Katunės aukštupyje. Ten turistai, rodos, septyni žmonės, namie prisiziūrėję multiplikacinių filmų vaikams, kur meškos rodomos pliusinės, tokios nevikrios ir geraširdės, sugavo meškiuką ir pririšo netoli palapinės nakčiai. Sutemus atėjo meškiuko motina ir suplėšė į skutelius palapinę kartu su miegančiais turistais...

Pagaliau meškos, nieko nepaisydamos, ėmė rodytis kaimuose, laužtis į tvartus, vidury dienos užpuldinėti žmones. Daugybė jų krito nuo medžiotojų kulų, nugaišo iš bado — bekraščiai amžinosios taigos plotai nebeįstengė išmaitinti savo gyventojų.

Tik Vasiuganės meškos, iš pradžių nedideliais būreliais, o toliau vis gausesnėm šeimynom, ėmė slinkti pietų link, kur atrado sausrų nepalietą juodąją Altajaus taigą, pilną laukinių bičių, didžiulių sultingų žolynų, žvėrių ir nunousių miško uogų.

Prieš dvi dienas nakvojome Malinovkoje — nedideliame taigos kaimelyje, pasislėpusiame tamsiame kényne. Tokie kaimeliai priklauso kokiam nors turtingam stepių kolūkiui, esančiam už šimto ar daugiau kilometrų. Pensiškai, medžiotojai, bitininkai nepanoro keltis į didelius kaimus, o vėliau tie kaimeliai parsisamdydavo stepių kaimams dirbti įvairiausius darbus: varydavo iš beržo žievės

degutą, lenkdavo vežlankius, darydavo roges, degdavo kalkes, bitininkaudavo, tašydavo kirvakočius, kirsdavo mišką; vienas kitas eiguliavo.

Taigos Sungajuje buvo apie penkis šimtus avilių — tai stambus bitininkystės ūkis, kuriam nereikia jokių išlaidų. Čia viską padarydavo pensininkai, prašydami tik vieno — nevaryti jų į didelius kaimus, kur jie jau per seni vaikščioti į šokius: mažų, mokyklinių vaikų jau nebeturi, patys niekad nesergą, o jei ir sunegaluoja, tai tik vieną kartą — prieš mirtį... Užtat vasarą „saldūs seneliai“ būdavo gulte apgulti anūkų iš tolimiausių šalies kampelių.

Eigulio žmona, dar jauna moteriškė, nė karto gyvenime nebuvo išvykusi iš to slėnio, kur kažkada įsikūrė Malinovka. Vidutiniškai apskaičiavus, ji gimdo kasmet po vaiką, o visos žinios apie pasaulį ateina tik per jos vyrą, mūsų girininkijos eigulį, mėgstantį pajuokauti ir išsigalvoti visokiausių nebūtų dalykų. Svetimas žmogus — didžiulis įvykis, tad, kruopščiai paslėpusi plaukus po dviem skarelėm, priešais mane maitina kūdikį ir vis klausinėja:

— O kurgi stepėje pasideda vakare saulė, jei ten nėra kalnų? Tai ten visą laik ir šviesu?

— Lietuva? Nejaugi dar toliau už Novosibirską, kas galėjo pamanyti?!

Gal nepaprasta gamta, gal toks ramus ir nesudėtingas gyvenimas, gal didžiulis noras pamatyti visą kitą pasaulį, — bet šitokių kaimelių vaikai, išėję iš namų ir išsimokslinę, tampa garsiais žmonėmis, rašytojais, mokslininkais, keliautojais. Ir visą gyvenimą jėgų savo talentui jie semiasi iš tų vietų, užkištų į patį nuošaliausią mūsų žemės kampą, kur motinos kasmet pagimdo po broliuką ar sesutę, o tėvai lenkia vežlankius ar kasa maralų šaknį.

Julija pėdina iš paskos — kažin, ką ji dabar jaučia. Aišku, jokiū būdu nieko nesakysiu apie tai, kad mus seka meška. Tik reikia, kol nevēlu, apžvelgti aikštelę — gero kedro nugarai atremti, reikia ranką laikyti ant kirvakočio: norisi, kad tai įvyktų kuo greičiau, kol baimė neįsi-skverbė į kiekvieną ląstelę, nes tada jokia jėga pasaulyje neprivers žmogaus bastytis kalnais ir po taigą...

Tamsus kėnynas žiūri į mane. Imu skaičiuoti iki dvidešimt ir, stipriai suspaudęs kirvio kotą, einu į raudonuojantį serbentų krūmą. Nušlama žolė, gal vējo ar dar ko nors paliesta, rodos, praplatėja kėniais apaugęs tarpekliis, ir po keliasdešimties žingsnių prieiname didelę, baigiančią nužydėti jelanę, kur milijardai sėklų gula ir gula ant žemės, kad kitamet iš jų išaugtų ta kvapą užgniaužianti gėlių ir spalvų įvairovė.

Čia apie savaitę rėzėme biržes, tad meškos tikriausiai išėjo į dar gūdesnes vietas, o paskui jas kėlėmės aukštyn prie viršukalnių ir mes. Pirmasis sniegas mus nuvijo žemyn, o sočios meškos pirmą kartą svetimoje žemėje sugulė į guolius ligi pavasario, kol jas išbudins atitirpę upeliai.

Tuokart nežinojome, kad ta pirmykštė taigos baimė ypač pati mažiausia iš visų jos atmainų: turėti ir neturėti, pralenkti ir atsilikti, sulaukti palikuonių per anksti ar per vėlai...

Kartą prasitariau Julijai, ką jaučiau ten, prie Kurčažnos upelio.

— Matykite, jis pusvalandį bijojęs... O kaip man, jei aš visą laiką taigoje jausdavau baimę, visą laiką — ir Kurčažnos slėnyje, ir ant Krisanichos, ir prie Baščelako ežero?..

Kedrynas auksašaknis

1968 metais persikėlėme dirbti į Aktašą ir ten dar vasaros pradžioje suradome auksinės šaknies kilmiavietę pietryčių Altajaus kalnuose; kur, kaip teigė botanikai, ji neauganti. Ir vėl atradimas, reikia tik pamanyti! Ir vis tų kategoriškų, principingų jaunų vyrų — mokslininkų dėka. Jeigu jie griežtai ir be jokių išlygų pasakė: „kedro paplitimo riba baigiasi 2000 metrų aukštyje“, tai mums, seniems šių kalnų bastūnams, visai nesunku tuos griežtai moksliskus kedrus atrasti ir penkiais šimtais metrų aukščiau. Beje, apie tai žinojome ne tik mes, o ir mūsų girininkijos valytoja, bobutė Subotina, nes ji kasmet išsiruošdavo į Aržantos upelio aukštupio kedryną, augantį bent trijų kilometrų aukštyje. Ir, sako, kaip tik ten užėdavusi pačių stambiausių kedro riešutėlių, o žemiau, ko neturėtų būti, augdavę tokie smulkučiai ir reti.

Gaisrams pasibaigus, iš visų kalnų taigos pašalių ėmė rinktis eiguliai. Keista, jie grįžo gerokai pasitaisę, nenuvargę, o altajiečiams net raudonis švietė pro jų įgimtą tamsiai rudą veido odą. Gena pikta liepsna taigos gyventojus, tai kaipgi čia nekilstelėsi šautuvo į tiesiai tavęs link bėgantį riebų maralą,— sumindžios dar, ko gero...

Pagaliau grįžo iš taigos ir Titovas, pėsčias, be balno, be apynasrio, tik su šautuvu. Dingęs jo arklys, gal kur krito, liepsnų blaškomas, gal nuo prarajos nugarmėjo. Surašėme aktą, direktorius patvirtino, ir nebėra Titovo arkliuko. Po kiek laiko pražuvo eigulio Jakovlevo arklys. Šis jau ganėsi apie girininkiją, o išnyko, ir viskas. Paieškojome Čiuisko traktu žemyn, traktu aukštin, o į šonus nėra ko ir žiūrėti — ten žmonės negyvena,

Čia jau direktorius ilgokai kraipė galvą. Jakovlevas, didelis medžiotojas, didelis mėgėjas bastytis po kalnus ir pačios tolimiausios eiguvos, kur nors prie Mongolijos sienos, įkyrus prašytojas, pats gal mėnesį ieškojo dingusio arklio, kol galų gale apkaltino Subotiną, savo kaimyną.

Kažkada buvę labai geri draugai, Jakovlevas ir Subotinas kartą medžioklėje mirtinai susipyko, todėl vienas kitą dabar apkaltindavo net ir dėl blogo oro. Ką tik mums atvykus, Jakovlevas paslapčia nusišovė maralą ir, aišku, nesireklamuodamas, patyliukais, per trumpą laiką, kad mėsa nenuėitų niekais, sutašė tą poros šimtų kilogramų mėsos kalną. Čia jau neišlaikė geležinis Jakovlevo skrandis, žmogus ėmė ir susirgo. Kaltas, aišku, liko Subotinas, kurį Jakovlevas grasino net nušauti už apkerėjimą.

Jakovlevo žmona sakydavo:

— Tik pamanykit, koks tas mano Vladimiras Stepanovičius protingas, koks protingas! Jeigu taip ir toliau eis, tai jau nežinau, kas ir bus...

Užtat dėdę Volodiją nepaprastai mėgdavo mūsų vaikai, paknopstom vis lėkdami pas jį, nors pakeliui reikdavo praeiti pro keliolika didelių, tegu nepiktų, šunų ir perlipti per kelias aukštas tvoras...

Ilgai nelaukęs, Titovas pats nusipirko arklį, nes mes, girininkija, neturėjome pinigų kitam valdiškam nupirkti. Taigi vėl Titovas spaudžia vyrus greičiau suktis apie statomą namą ir, užsukęs nakčiai į namus, gerai išsipėręs pirtyje, smarkiai išgėręs ir dar smarkiau išsibaręs su žmona, dingsta Čiulyšmano kalnagūbrių link.

Pas Titovą ėmė atsirasti sabalų kailiukų, pantų, kabargos muskuso.

— Sumedžiojau! Ten! — girdavosi, plačiu mostu apvėsdamas gal dešimt kalnagūbrių.

Kartą man pasirodė keista, kodėl tik sumedžioti pantai atrodo gana seni, kailiai blizga kaip per speigą nulupti, o ir kabargos muskuso odelė tokia susiraukšlėjusi ir išdžiūvusi...

Deja, nespėjau viso to paklausti Titovą — vėl dingo cigulio Kužakovo arklys, dabar jau trečias...

Direktorius akto nepasirašė, liepė ieškoti. Kadangi pro šalį dieną naktį eina galvijų kaimenės, genamos čigonų iš Mongolijos ir Čiuisko pusdykumės, tad pirmiausia ir nujojome pas juos. Didžiulis taboras, kur knibždėte knibžda čigoniukų, jaunų, ilgais sijonais čigonių ir karštą dieną kailinėm kepurėm dėvinčių čigonų, sutiko mus įtariai ir priešiška. Palapinėse ankšta nuo storų patalų, minkštų pagalvių gausybės, katiluose verda aviens, po kojom painiojasi daug didesni už avis šunys. Arkliai čia pat. Ek, pasitaikė lygus kalnų gabalėlis, lėk greičiau už maralą! Tad čigoniukui mokykla, o čigonui sėslus gyvenimas — kalėjimas. O šis sunkus darbas, kai reikia kelis šimtus kilometrų ginti tūkstantines kaimenes, neprarandant nė vieno gyvulio, kelyje dar sočiai priganant, kai aukštikalnėse pučia vėjai, nešdami šlapdribą, o slėniuose kepina karšta pusdykumių saulė, čigonui kaip tik. Netgi altajiečiams, kuriems čionykščių kalnų sunkumai ne naujiena, o kasdienybė, sunkiai pragena gyvulius nuo Mongolijos iki Bijsko. Čionykščiai čigonai turi savo neoficialią sostinę — Kyzyl Ozioką, kur pasistatę tvirtus didelius namus ir gyvena visai pasiturimai.

Čigonės siūlosi paburti, bet neįkyriai, ne iš reikalo, o iš įpratimo. Mūsų arklių čia nėra — tą ir patys matom, tad klausiu, gal pastebėję kartais.

— Ką tu, čigonas arklių tikrai būtų pamatęs,— sako taboro vyresnysis, apsilkęs kailiniais raudonai dažyta vilna į viršų.

Kažkodėl vis knieti pasižvalgyti Čiulyšmano aukštikalnių krašto linkui, ten, kur upių, ežerų pavadinimai kartojasi kaip atspindžiai ramiam Eglių ežero paviršiuje: vėl ta pati Šavla, Karagemas, Ak Alachas...

Mus palydėti pasisiūlo Titovas, sakydamas, jog šiek tiek pažįstas aną pusę.

Atrodo, baigėsi mūsų girininkijos kedrynai, bet kuplių kedrų giraitės, tokios nepanašios viena į kitą, ir toliau vis pasitaiko mūsų kelyje. Akademikas G. V. Krylovas įvairiems kedrynam davė įdomiausius pavadinimus: kedrynas stambiažolis, kedrynas badaninis, kedrynas įvairiažolis, kedrynas plačiažolis, juodasis kėninis kedrynas, maralašaknis...

Pakylame į vieną iš daugelio viršūnių ir žiūrime į rytus, kur mėlyni kalnagūbriai,— kaip audringos jūros bangos, sustingusios su balta puta — amžiniais sniegais ant jų keterų,— nerodo jokių gyvybės žymių, nematyti galo ir krašto tai slėpiningai, mažai iširtai mūsų žemės vietai.

Beveik stačiai nuo kalno krinta upeliūkštis, vaivorykštės spalvos purslais aptaškydamas stambialapes žoles. Dar šimtas sunkių žingsnių, ir prijojame kažkada ledų išgraužtą daubą, mažytį, iki dugno permatomą ežerėlį — kaip nušlifuoatą brangakmenį, įrėmintą į neaukštų kuplių kedrų giraitę.

Ir prie ežerėlio, po kedrais, gausu auksinės šaknies, nors ji turėtų augti ten, kur nėra miško.

— Koks čia miško tipas? — klausiu aš ir atsakau:— Na, gi kedrynas auksašaknis.

— O kodėl ne kedrynas arkliapėdsakinis? — prieštarauja Julija ir rodo aiškiai įspaustus nekaustyto arklio pėdsakus.

Ką, ką, o arklio pėdsakus gerai skiriame. Kaustyto arklio pėdas kiekvienas pažins, tik ne kiekvienas pametusį pasagas atskirs nuo niekad nekaustyto. Taigi čia būta niekad nekaustyto arklio, o tokių mūsų, Aktašo, pusėje nėra. Tokiais arkliais jodinėja tik Korgono ir Baščelako kalnagūbrių sentikiai.

— Toliau nėra jokio reikalo joti,— stabdo savo arkliuką Titovas.

— Kodėl? — klausiu.— Kodėl nėra reikalo joti, jeigu matyti svetimo arklio pėdsakai?

— Apie šias vietas visaip kalba,— mįslingai atsako Titovas.— Paklausk altajiečių, jie tau papasakos, jog šaitanas čia vaikšto.

— Žinai ką,— ne juokais imu pykti aš,— sustokim poilsiui, o ryt josime toliau, nors ir šimtas šaitanų mums pastotų kelią.

Miegame prie ežerėlio po kedrais, kur nuo stačių kalnų visą naktį lyja akmenis lietus — tai byra ir byra kurumai, pamažu dyla kalnagūbriai, ir mes jaučiamės dalelyte tų kalnų, kur turime retą galimybę matyti senstant mūsų Žemę.

Matyt, buvau užmigęs. Prasiblaivau ir matau: virš manęs, ant tarpeklio briaunos, stovi žmogus su aukšta kailine kepure. Prie jo prieina antras.

Saukiu patyliukais Titovą. Sis neatsiliepia, o kai vėl pasižiūriu į skardžio viršūnę, raitelių ten nebėra. Po valandėlės grįžta raitas Titovas.

— Kur buvai? — klausiu.

— Arklys buvo pabėgęs,— keikia Titovas ir arklių, ir arkliesko kūno dalis atskirai, net vargšo kuino motiną ir bobutę.

Nebeužmiegu, galvoje sudėliodamas kelių mėnesių įvykius, nutikimus, ir tas Čiulyšmano kalnų kraštas dar labiau kaitina vaizduotę.

Atrodo, gerai miegojom, nes, atsibudę rytą, neberadome savo arklių. Niekur net sutraukytų ar sveikų pančių neužėjome.

Pėdsakai vedė žemyn, iš kur atjojome, tad paskui juos, nešini balnais, ir pasileidome eiti. Visus tris arklius radome namie.

Vis dėlto direktorius dar kartą pasigailėjo, nurašė ir trečią arklių, tad atgal į Čiulyšmano pusę negrįžome: be to, jau buvo rugpjūčio vidurys, ir mūsų taką į auksašaknį kedryną storai dengė sniegas, iki pavasario paslėpdamas žinomus ir nežinomus pėdsakus.

Reikėjo vykti toliau, ir būtume patekę kaip tik į tas vietas, apie kurias rašo girininkė iš Tuvos, A. D. Poletajeva. Ji sako, jog žvėrių pėdas gerai pažįstanti. 1952 metais ji pamačiusi visiškai nežinomus pėdsakus. Tai buvo įspausintos į sniegą pėdos, jokių būdu ne meškos. Girininkė ėmė sekti pėdomis apie kilometrą ir grįždama labai nustebo, pastebėjusi, jog tas nežinomas gyvūnas antrą kartą ėjo dabar jau jos pačios pėdsakais. Drąsi moteris netrukus sutiko medžiotojus tuvius ir papasakojo savo nuotyki. Šie patarė daugiau ten nebevaikščioti, sakydami, kad ten esą jų

protėviai. Geriau toje vietoje neseioti jų pėdomis, nes
ims, ko gero, ir nusineš ją...

Tą kartą mums rūpėjo tik keistu būdu vienas po kito
dingstą arkliai, įtartinos atrodė Titovo medžioklės, arklio
pėdsakai, du žmonės ant skardžio krašto naktį. Visai ne-
kreipėme dėmesio į Titovo žodžius apie šaitaną, neišlipo-
me iš daubos ir neapžiūrėjome naktinių ateivių pėdų.

Tik ne vėlu dar kada nors aplankyti Čiulyšmano kraš-
tą, kurio paslaptys laukia mūsų, kaip atpildas už ilgą ir
sunkų pažinimo kelią...

Į šiltą žemę

Medaus skonis

Visur, nuolatiniam, sieną pūdančiame Lietuje, protarpiais atplūstančiuose karščiuose, darbuose ir rūpesčiuose, mums vis vaidenasi Altajus. Bereikalingas, visur lendas smarkėjantis gyvenimo ritmas pasiekia ir mūsų, kitiems atrodančią tykią aikštelę sename, jau iš vidaus sutrešusiam pušyne. Vis aiškiau ir aiškiau girdime ir matome didįjį Rerichą, iki šiol mums keliaujantį po Aziją, ir vėl skubame iš Lietuvos į susitikimą su juo...

Rerichas rašo: „... Kas Vakarams sensacija, tas Rytams kasdieninis reiškinys.“ Iki jo po Altajų, Turkestaną, Kašgariją, Butaną, Tibetą, po visą Centrinę Aziją keliavo nemaža tyrinėtojų. Nuobodžios, Europos kasdienybėje atsiduodančios jų ataskaitos ir knygos. Iš po tyrinėtojų kastuvo pasimatydavo smėliu užnešti ištisi miestai, turtingos nežinomų tautų bibliotekos, akmeninės plokštės, pasakojančios apie didelius nukariavimus ir ištisų imperijų žlugimą — tik visa tai lieka tartum iki galo nesuprasta, tų laikų materialiniai daiktai esti rūpestingai supakuojami į sandarias dėžes ir siunčiami į muziejus. Tuo tarpu Azijos dvasia lieka pleventi virš dykumų, ir tik nedaugelis iki Rericho prie jos prisilietė protu ir jausmais.

Žymus tibetologas G. C. Cybikovas šio amžiaus pradžioje eina per Mongoliją į Tibetą, aplanko Lhasą, kur iš tyri-

nėtojų beveik niekas dar nėra lankęsis. Štai ištraukos iš jo knygos „Budistas maldininkas prie Tibeto šventovių“.

„Apsirengęs buriatiškai, kaip lama-maldininkas, keliaująs į šventas lamaistų vietas, aš išvykau iš Urgos ketverta samdytų kupranugarių kartu su Alašanio mongolais, atvežusiais parduoti ryžius ir soras. (...) Pastarosiomis dienomis prekyvietėse ir gatvėse pasirodė apie dešimt vyrų ir moterų, kaip matyti iš žemesniojo vienuolių luomo, pasakojančių religines poemas. (...) Budizmo sekta skirstosi į dvi dideles grupes, kurias pas mus įprasta vadinti „raudonkepuriais“ ir „geltonkepuriais“.

Ir taip toliau. Tikslūs mokslininko pastebėjimai, nepraleista nė viena detalė. Ir nieko daugiau. Praslinkus dvidešimt penkeriems metams, beveik tais pačiais keliais eina N. Rerichas. Kiek kartų jo ekspediciją sulaiko visai netekę žmogiškumo vietiniai valdovai. Tibete jis pamato baisų skurdą ir tamsumą, ten vos nežūsta visa ekspedicija.

Rerichas rašo, jog visoje Azijoje laukiama naujo amžiaus pradžios. Jis kalba apie Šambalą — visų ieškomą, bet niekuomet nesurandamą kraštą, čia prisiartinantį, čia vėl nutolstantį nuo keliautojo. Mes suprantame didįjį tyrinėtoją, dailininką, humanistą ir esame pasiruošę eiti kartu su juo į Šambalą — išsvajotą kraštą.

Mudu su Julija sunkių kuprinių nusiimame tol, kol nerandame vietos, kur galėtume, vaikščiodami po kalnus, vėliau pasakyti: eisime namo. Po ilgų ieškojimų pagaliau surandame nedidelę plynaukštę, tikrą senovinių tautų kapinyną su sargais — „akmeninėm bobom“ prie kiekvieno kapo. Kaip slenkantieji kurumai — akmenis upės nuo kalnų, taip per šias vietasėjo tautos, vis ką nors sugriaudamos, vis ką nors palikdamos, ir susigaudyk, jei nori, toje

praėjusių amžių maišalynėje. Kapai tvarkinga eile išrikiuoti tik iš šiaurės į pietus, apvalūs, maždaug keturių penkių metrų skersmens. Rytinėje kapo pusėje styro „akmeninė boba“. Iki šiol mokslininkai neturi vieningos nuomonės apie „akmeninių bobų“ paskirtį. Akademikas A. Okladnikovas teigia, jog tai paminklas užmuštojo priešo garbei. Tik Okladnikovas, gerai pažįstas Sibiro ir Mongolijos teritorijoje nuo paleolito iki mūsų dienų gyvenusias tautas, galėjo iškelti tokią mintį, iškart atrodančią neįtikima, o geriau pažinus Aziją, visai pagrįstą ir suprantamą.

Julija su Rita, kurios ir nemanėme imti į Altajų, tik, vaikui paskelbus „bado streiką“, teko ieškoti dar trečios kuprinės, išėjo prie Čiujos vandens, o aš, įkopęs į stačią sieną, pamačiau rytų link iš trijų pusių neapdrėpiamų pievų apjuostą taigą. Kiekvienas slėnis, išdžiūvusios upės vaga, plokštikalnė su senais kapinynais ar kedrų taiga — ištisi pasauliai, kurių kiekvienas atskirai gali daug ką pasakyti, o sujungti į vieną — atskleisti paslaptį.

Iš čiabanų, medžiotojų, geologų apie šias vietas galima išgirsti iš pirmo karto atrodančių gana kasdieniškai pasakojimų. Ne vieną kartą, ne vienam čia užklydusiam žmogui yra pasitaikę sutikti meškų, kurios stojasi prieš medžiotoją ant dviejų kojų. Porą kartų čiabanai iš tolo matė kailiais apsidengusį žmogų. Visi nusprendė, jog tai slapstosi iš kalėjimo pabėgęs nusikaltėlis. Milicija liko rami, nes jokių duomenų iš savo vyresnybės apie pabėgimus iš kalėjimo negavo. Čia praeito šimtmečio pabaigoje pirklių iš Bijsko karavanas taip pat matė meškos užaugintą vaiką, tik nepavyko jo pačiuoti.

Vienus pasakojimus mes jau girdėjome seniau, kai gyvenome Kalnų Altajuje, kitus žymiai vėliau, kelionių me-

tu, tik, sudėjus juos į vieną krūvą, išeina, jog visi tie nutikimai yra buvę maždaug šiose vietose.

Juodi apdegusių, senų maumedžių skeletai nebeprimena mirusios taigos — jie pasimeta raudonų ir geltonų gėlių jūroje, nusitęsiančioje iki pat sniegynų. Dar rausvų akmenų siena, vėl plynaukštė su išradingos gamtos išaustais gėlynais, aukščiau — dar gražiau, ir nebematyti nuo šių aukštumų mūsų vietos, kur pasistatėme palapinę. Dabar nutariau, jog išdabintų plynaukščių, kylančių iki pat dangaus, pakanka, ir kažkaip nejučiom ėmiau leistis į vieną kanjoną, prižėlusį amžinosios taigos, kur gyvybė gimsta ir miršta kartu, o žmogus tą gali stebėti kiekvieną dieną, kiekvieną valandą. Niūrus maumedynas akimirksniu prarijo šviesą, gėles, tolumą, kažkur paliko didelės šio pasaulio problemos. Leidžiantis staigiai žemyn, kojom smengant iki kelių į minkštas ir šlapias samanas, girdžiu žingsnius: šlept, šlept, šlept. Sustingstu, nekvėpuoju, tik širdis išdavikiškai daužosi ir toli girdėti — tuk tuk tuk! Pačiame kanjono dugne, maumedžių visai uždengtas nuo šviesos, su peiliu rankoje laukiu, o šlepsėjimas, neišvengiamas, vis neprisiartinantis, gramzdina mane į minkštas samanas.

Gal pusvalandį taip šlepsėjo žingsniai, aš baigiau prirasti prie jų, ir staiga girdžiu — teška vanduo! Man leidžiantis žemyn, kalno šlaitas darėsi vis statesnis, kanjonas siauresnis ir taiga tamsesnė. Tai šen, tai ten pasigirsdavo šlepsėjimas. Jokiu būdu negalėjo visur taip kristi vanduo, tad stengiausi tyliai slinkti žvėrių sumintu takeliu, pasiruošęs bet kuriuo metu užleisti vietą sutiktai meškai. Pagaliau pamačiau ką tik įmintas taigos šeimininkės pėdas, taip pat vedančias žemyn. Pasižiūrėjau į viršų, iš kur nusileidau, ir nutariau verčiau kėblinti taku žemyn, prie upe-

lio, kur šiuo metu geria vandenį meška. Gal ji taip pat apsigalvos ir negriš taku į viršų arba laiku ją pastebėsiu ir spėsiu pasitraukti į šoną, tik lipti atgal — tai jau ne, turėtų kaip nors viskas baigtis sėkmingai, kaip ir visada. Prie upelio pro susiglaudusią taigą pasimatė nedidelė properša, pasidarė ramiau, rodės, tas plokštikalnių pasaulis, kur jaučiausi šeimininku, tiesia pagalbos ranką.

Šalti ledynų vėjai siaučia šiuose kalnuose, saulės radiacija aukštikalnių augmenijai neleidžia pakilti aukščiau — nori gyventi, tai kiek begalėdamas ieškokis užuovėjos, glauskis už stipresnio kaimyno, aukštesnio akmens ar gilesnėje duobėje. Amžinai sustingusiuose kalnuose kadaise ledynas išrėžė gilų kanjoną, kur dabar esu aš, ir čia žolės, staiga pajutusios palaimingą šilumą, gilų dirvožemį ir daug drėgmės, sukūrė atskirą pasaulį.

Sėdžiu po dideliu mėlynuogio sausmedžio krūmu ir aiškiai matau, jog per sąvartynus beveik neįmanoma keltis aukštyn, nes iš taigos į aukštikalnių pievas išeičiau tik po keleto dienų. Iki vakaro turiu grįžti namo, taip esame susitarę. Pagal upelį auga nuostabūs juodieji serbentai, pilni didelių ir saldžių uogų. Prisipjoviau jų šakelių, bet, pamatęs gausiai aplipusį uogom sausmedį, puoliau prie jo ir juodojo serbento šakeles pamiršau. Atsiminiau maždaug už šimto žingsnių ir grįžau pasiimti. Iškart ir nenustebau, kai ant savo pėdų pamačiau užmintas plačias, panašias į reumatizmo susuktas senos moterėlės pėdas. Peiliuko nebečiupau, nes meška mane, uogaujantį ar sėdintį, šimtą kartų galėjo prispausti, jog ir cyptelėti nebūčiau spėjęs. Dabar, matyt, ji sumanė pasidomėti manimi lyg kokiu vabalu, ropojančiu per susivertusią taigą.

Taip kartais praeina ištisos mūsų žygių dienos — be didesnių atradimų, neįvykdžius ir pusės sumanytų norų, kai, išėjęs mažyčiu upeliūkščiu valandai, sugaišti dieną, kai tave stebi neprašyta meška ar dar kas nors, kai prie budistų sukrauto obo staiga apšviečia protą mintis ir sugriauna iki šiol nusistovėjusią minčių eilę. Tada viską reikia pradėti iš pat pradžių, ir daug laiko praeina, ieškant kitos pradžios.

Tyčia neskubu, nes svarbu parodyti meškai, jog man ji buvus nebuvus. Štai imsiu ir atsisėsiu. Padai svilte svyla, dabar į pakalnę ok maučiau, tik gerai žinau, kad meška kur kas geresnė bėgikė, negu žmogus. Šalia manęs nedidelė raudona uola, ten lyg urvas, lyg įdubimas. Atsisėdu į tą įdubą, nes tuomet, šiaip ar taip, būsiu iš trijų pusių saugus. Staiga jaučiu, jog žemė po manimi žymiai šiltesnė, negu akmenys aplink. Urve gausu žvėrių plaukų, matyt, jie čia šildosi, gal gydos, tyrinėti nebėra laiko, nes meška, ko gera, laukia nesulaukia, kada galės atsigulti ant šiltos žemės, ir juo greičiau dingsiu iš kanjono, juo geriau bus man. Reikėjo pasirinkti plaukų nuo žemės ir urvo sienų, gal ten ne vien meškos gaurai buvo, tik dabar jau nebegrįši. Visa laimė, jei pakelyje nebeįsitaisys daugiau šiltų urvų, nes tokios geros vietos visuomet turi šeiminką, o man gana vieno, kad ir neakivaizdinio susitikimo.

Rita pasitiko mane su didelėmis pretenzijom. Ji, eidama vandens, atrado pernykštę mano ir Andriaus kelių dienų stovyklavietę, suskaitė konservų dėžutes, o pora jų buvo nuo žirnelių, ir sako: „Ak, tai toks tas tavo Andreelis buvo vargšas! Norėčiau ir aš tokiu vargšeliu būti...“

— Atsimeni,— prie laužo sakau Julijai,— kaip mūsų eigulys Čiulčekovas kalbėjo apie urvą kalne, kur buvo išdegęs maumedynas? Ten tas urvas esąs be galo, visą laiką jame traukianti oro srovė. Paleidi, pavyzdžiui, popierėlį, tai jis ir skrenda į urvo gilumą. Be to, urve esanti šilta žemė netgi žiemą.

— O kuriam maumedyne? Degę ir perdegę ne vieną kartą jie būna beveik visi.

— Kažkur apie šias vietas turi būti tas urvas.

— Kažkur... Nelabai surasi. O gal dar ką sakė eigulys?

— Atsimeni, dar sakė, jog dabar toje gaisravietėje yra atsizeldęs tankus maumedynas.

— O ką,— neramiai spurda Julija prie laužo,— juk tame urve gali gyventi...

— Ts,— išpėju aš, nežymiai rodydamas į Ritą.

— Taip, taip, manot, kad aš nesuprantu, aš irgi ten eisiu kartu su jumis, ir viskas!

— Kur eisi? — pradedu pykti.— Visą laiką tau vis ko nors reikia, tai į Altajų, tai į urvą lįsti, tai vėl ko užsimanysi!

— Ir užsimanysi! Uždrausi, ar ką, gaila, ar ką, man tai nieko negalima, ką!? — ir, smarkiai ašarodama, Rita niekais verčia mano tvirtą pedagoginį nusistatymą.

Niekaip per tas kelias dienas,— ką ten dienas, per mėnesius ir metus, per visą savo gyvenimą,— negalėtume priprasti prie aitrių sausakalnių kvapų. Paskui į Azijos kvapų įvairovę įsimaišo tikras medaus aromatas, o rytą po visais didesniais maumedžiais randame sukibusius akmenukus — tai nuo medžių spyglių lijo lipčius,— tikras rudens medus per visą naktį laistė vasaros karščių išdžiovintą upelį.

Neikit į dešinę...

Beveik pačioje sausringiausioje Altajaus vietoje ėmė be perstojo lyti, ir po kelių dienų pasireiškė pirmieji maišto požymiai.

— Jeigu tu dar nesiliausi giedojęs apie Altajų, visus tavo rašymus suplėšysiu į skutelius. Skaitai, tai atrodo tas tavo Altajus medum pateptas, o jeigu kas žinotų, kaip ten yra iš tikrųjų,— pradėjo Julija, šlapia stovėdama prie šnypščiančio laužo ir gerdama neužvirintą drumzlinos Čiujos arbatą.

Nebetylėjo ir Rita.

— Važiuokim greičiau į Barnaulą pas dėdę Abramą ir tetą Lilią, ten pabūkime kokią savaitę ir grįžtame namo.

Nutariau maištą užgniaužti pačioje pradžioje ir, čiupęs žvakigalį, bėgte įbėgau į kalną, šaukdamas:

— Važiuokite, nelaikau, nors ir dabar, o aš pasiliksiu čia, būsiu tyčia kuo ilgiau ir grįšiu tik rudenį, o gal dar vėliau!

Maždaug taip mes kalbėjomės, išvertus abipusius energingus posakius į literatūrinę kalbą.

Žvilgtelėjau atgal, į apačią, ir pamačiau, jog Rita, besislapstydama už akmenų, eina paskui mane į kalną. Susitikome pačioje stačiausioje kalno dalyje, prie didžiulio agrasto krūmo, pilno saldžių uogų. Po krūmu matyti nedidelė anga į kalną, kur sulendame vienas paskui kitą. Ten, geriau įsiziūrėję, pastebime iš kalno gilumos sklindančią blausią šviesą. Pro plyšį matyti kalno viduryje kažkokia didelė menė, tad, vėl išlindę pro agrasto krūmo spyglius, einame ieškoti tikros angos. Tik stebimės, kad taip gamta užmaskavo įėjimą į mūsų atrastą menę, kur dabar gyvena

laukiniai paukščiai, niekaip nenorėdami palikti lizdų, ir darosi nejauku svetimame būste.

Nepaisydama vis nesiliaujančio lietaus, Julija taipogi užkopė iki mūsų, ir visi trys žvakės šviesoje ėmėme tyrinėti urvo sienas. Būstas toks patogus gyventi pirmųjų žmonėms, jog tikrai jie turėjo palikti ką nors nupiešta ant lygesnių sienų ar laužavietės liekanas po žemių ir akmenų sluoksniu.

Randame tik gana smulkių kaulų, dėl ko labai nudžiungame, o Rita sako:

— Tas tėtis, t'ai tikras... nei šioks, nei toks. Nieko nerado ir džiaugiasi.

Kalnuose atšalo, lietus nustojo, ir užsiplieskęs laužas, pats didžiausias žmogaus atradimas, džiovinama mūsų drabužius. Visi kiti atradimai iki mūsų dienų tik dalijasi laužo atradėjo garbę ir talentą. Ar gali vadintis žmogumi tas, kuris nemoka užsikurti laužo ir palaikyti jo šviesos, milijonus metų matydamas laužą iš toli, niekad nemėginti įkurti jo pats? Ne, negali, nes jau per vėlu, ir mums belieka kuo greičiau jį iširti, kad sužinotume, kada ir kaip mus apšvietė laužas, ir galėtume džiaugtis, jog nepasimetėme amžių glūdumoje be žmogiškojo mąstymo šviesos.

Mintį maitina kojos, tad per trumpą laiką tokią gausybę savo mantos kietai sukemšame į kuprines, ir iš mūsų stovyklavietės lieka tuščia vieta. Dar, kol matyti, vis atsiskukame į buvusius savo namus, paskui juos užstoja kalvos, o priekyje atsiveria toliai, kur ieškosime naujų namų. Didelėje plynaukštėje besileidžiantis žemyn maumedynas šildo nedidelę pievelę, kur akys raibsta nuo gėlių. Žmogui, pamačiusiam tokią aikštelę, ilgi žiemos mėnesiai neatrodys nuobodūs, nes jokie buranai ir pusdykumių šalčiai ne-

įstengs užgožti šių vasaros regėjimų. Pačiame gėlyno viduryje stovi košara, apie ją bastosi pabalnotas arklys, būsto durys atviros, mes matome ant gultų sėdintį altajietį ir... bepiešiantį. Staiga užkluptas, jis mūsų klausia:

— Ar nematėte mano avių?

Amžinas kalnų piemenų rūpestis — tai susieškoti pasimetusias bandas. Tik pirmą kartą matome piemenį, kuris, užuot žvalgęsis avių, sėdėdamas ant gultų, pieštų.

Sakome ne, tikrai nematę. Klausiamo, kada avys dingo? Tik vakar, bet nieko tokio, dar palauksias valandą kitą, turinčios greit čia pasirodyti. Prie košaros guli blizgantys druskos gabalai,— gyvulėliai kartas nuo karto pajunta pasiutusį norą jos palaižyti ir slapčia pasprunka iš alpinų pievų. Vyrukas tą gerai žino, ant arklio greitai nusileido nuo kalnų ir piešdamas laukia pabėgėlių.

Akmenuotuose kraštuose, kur daug lygių uolų, buvo daug ir pirmų dailininkų. Ant akmenų čionykščiai dailininkai piešė jau tais laikais, kai kitur buvo popierius ir teptukas. Taip be didesnių pertraukų paleolito dailininkai atsidūrė mūsų dienų meno pasaulyje, patys to nespėję suvokti. Čiabanas dailininkas piešia didelį katilą, kur verda mėsa, o avinas kanopa verčia į laužą tą viralą. Du altajiečiai, pastebėję tokias eibes, bėga nuginti avino. Ir dar neaišku, kuo baigsis ta drama — spės piemenys nuvyti aviną ar teks arbatą gerti be riebaus buljono?

— Nupiešiu kada nors saulėtekį kalnuose,— sako piemuo-dailininkas.— Ar matėt saulės patekėjimą kalnuose? Tai va, lygiai taip ir aš viską pavaizduosiu.

Akmenuotame takelyje, pačioje siauriausioje vietoje, netikėtai susiduriame su nedideliu avių būreliu, bebėgančiu į apačią, kaip ir buvo numatęs jų šeiminiųkąs,

Už pirmos sausakalnių viršūnės buvo matyti alpinės Kurajaus kalnagūbrio pievos. Nors ir žinojome, kad taip iš tikrųjų nėra, bet buvo malonu save apgaudinėti, jog norimos kalnų keteros taip arti. Nusivylėme, pamatę nuo perėjos, kaip nepasiekiamai jos toli. Reikėjo grįžti atgal, palikti Aktaše Ritą, kuri šįkart sutiko su mūsų pasiūlymu. Pas tetą Tanią Jakovlevą buvo daug senų žurnalų, žirk-lės, iki visiškos laimės trūko tik klijų, bet nenorėk, žmo-gau, visko iš karto. Mes, susitarę su rūdkasiais, ankstų ry-tą užkilome ant Belenkajos viršūnės, kur buvo šachtos, dar pasikėlėme gerokai aukščiau ir ėmėme įdėmiai žval-gytis.

Už mūsų nugarų, prapjaudamos pilkšvas debesų papil-ves, stirksojo aštrios kalnų keteros, tarpekliuose šliaužio-jo maži balti debesiukai kaip avinai, atsitrenkdami tai į vieną tarpeklio šoną, tai į kitą ir niekaip nemokėdami iš ten išbėgti. Ten, tarp sniegų, turėjo būti Kalnų Dvasių ežeras, o į vakarus vis žemyn ir žemyn eina taiga, kur kažkurioje vietoje reikėjo surasti šiltą olą.

Užkilę virš visko — virš mažyčių ežerėlių tundriniame sprindžio aukštumo beržyne, sniegų bei taigos, mes tekini pasileidome per išretėjusį kalnų orą ir sustojome kedryne.

— O kur dabar eisim? — klausia, atgavusi kvapą, Ju-lija.

— Į išdegusį maumedyną! — atsakau gana linksmai, nes toks ėjimas į apačią taip malonus kojoms ir plaučiams, jog galėtume eiti dieną naktį, nė kiek nenuilsdami, o įgaudami daugiau jėgų ir atjaunėdami.

Taip sparčiai bežengdami, atsibeldėme į kito, taip pat jau seniai suanglėjusio kedryno pakraštį. Dar gerokai pa-lypėjom žemyn kedrynu ir staiga sunerimę sustojome.

— O kur mes einame?

Iš tikrųjų — kur? Kur dabar yra tas išdegęs maumedynas, į kurią pusę pasukti — kairėn, dešinėn, o gal dar į priekį?

Pro juodas kedrų šakas žiūrime į viršūnes, kurias taip neapgalvotai palikome, nebenustygę vietoje bent mažą valandėlę pasižvalgyti.

Dabar, sušilę, negėrę ir nevalgę, pėda po pėdos kopiamė aukštyn. Kiekvieną žingsnį pančioja tundriniai berželiai, virtėliai kedrai tarsi pasistiebia į viršų. Per juos kabarojantis, viršūnė ne artėja, o vis tolsta ir tolsta, pasakiški Altajaus vaizdai jau atrodo niūrūs ir pliki pro prakaitu užpiltas akis.

„Durna galva — kojoms vargas“, — ši visiems žinoma patarlė galėjo atsirasti tik mūsų protėviams kada nors gyvenant kalnuose, nusprendžiamė mes, iš nuovargio tarsi priaugę prie žemės.

Beveik visa taiga degusi ir perdegusi ne kartą. Iš viršaus ji panaši į seną, sulopytą drabužį — kur juodi lopai, ten gaisrai siautėjo pernai užpernai, žalsvi — prieš dešimt dvidešimt metų, o vos įžiūrimi — ten jau iš naujo atsiželdė kedrai ir maumedžiai. Šis kalnų kraštas, per kurį dabar einame, mums visai nepažįstamas. Nematyti jo iš apačios nei iš viršaus — iš toli atrodo kaip nedidelis kalnų plotelis, kurį greit ir lengvai pereisime ir kur iš anksto bus žinomi jo augalai bei žvėrys.

Vienoje vietoje, jau daug kartų degusioje, sužaliavusi pieva, kurioje matome šieno kupetas ir negalime tuo atsižebėti. Pievoje sena altajietė, jos vyras, beveik juodas nuo aukštikalnių saulės, ir dvi plačiaskruostės dukros. Senuosius altajiečius — tėvą ir motiną — kalnų saulė taip

nugairino, jog dabar jų veido oda liko panaši į maumedžio žievę. O dukros, greitos ir stiprios, stovi įsibridusios į nenušienautas gėles ir beveik niekuo nesiskiria nuo apvalių pinavijų.

Sunku įsivaizduoti šiuos kalnus be jų tikrųjų gyventojų — altajiečių, kur akivaizdžiai matai, kaip vieta formuoja žmogų. Patys pagyvenę čia metus kitus, imdavome suprasti, kodėl vietiniai gyventojai siauraakiai, nes ir mes įpratome į geltonus Azijos tolius žiūrėti tik pro vos pramerktų akių plyšelius.

Altajiečiukės jau studentės, dabar miesto žmonės, nebe naivūs gamtos vaikai, kaip kartais norėtume. Atvirkščiai, jos mus palaiko amžiniais klajūnais, atitrūkusiais nuo žmonių ir miestų, tad mes pasakojame apie Altajų, jo kalnus, upes ir augalus, o jos apšviečia mus, kas dabar dedasi ten, civilizuotame pasaulyje.

Altajietis dirba rūdkasiu, tai per atostogas šienauja, o žiemą tikisi šieną iš čia išvežti buldozeriu iki kelio į šachtas. Apie urvus, aišku, jis nieko nežinaš, šių kalnų ir upelių pavadinimų taip pat negalys pasakyti, ir mes pailsėję ruošiamės kilti.

— Ei, palaukit! — stabdo mus nueinančius altajietis. — Ten, dešinėje, matote slėnį? Tai per jį geriau neikite.

— Kodėl negalima eiti? — klausiamo vienu balsu.

— Nežinau. Mano tėvas kartą užklydo į tą slėnį, besivydamas maralą. Tai sakė grįžęs, jog nenorėtų antrą kartą atsidurti toje vietoje.

— Gerai, gerai, neisime, — pasižadame, trepdami iš nekantrumo vietoje, ir už kalniuko, kur jau nebematyti šienaujančios šeimos, staiga pasukame į dešinę.

Einame valandą, kitą, o nieko, kas galėtų šį slėnį išskirti iš kitų vietų, nerandame. Tik kažkaip nejučiomis žolės ėmė didėti ir didėti, kol nustebę sustojome, apsupti milžiniškų skėčių ir riebių stiebų. Rodėsi, lyg kas mus būtų pernešęs į juodosios taigos jėlanes, kur violetiniai žolynai tarpo drėgnoje žemėje, lekiojo tingūs vabzdžiai, saulė grimzdo į tirštą miglą ir lipnus slėnio oras vis labiau ir labiau spaudė smilkinius.

Vos vos slinkome, kaip senukai, nuolat sustodami, vis pailsėdami, dažniau ir dažniau susėsdami ant virtėlių medžių, o vėliau kur pakliuvo. Ir niekaip neatsimename, kada ir kaip sustojome miegui.

Naktį girdėjau, kaip įvairūs garsai vis artėja ir niekaip negali prisiartinti prie mūsų, mačiau, kaip mėnulio peršviestas geltonas rūkas rangosi vietoje ir niekaip neįstengia iššliaužti iš slėnio, nežinojau, ar aš sapnuoju, ar visa tai matau atvirom akim, tik baisiai spaudė galvą. Visom jėgom stengiausi atsikelti, kažką nusimesti nuo savęs, jautau šlapią žemę po šonais ir negalėjau pasijudinti. Nedidelis vėjo šuoras, prasmukęs pro negyvus medžius, kažkaip palietė mano kaktą, ir aš atsibudau. Julija gulėjo pasidėjusi galvą ant kuprinės ir tyliai inkštė. Svirduliuodamas paėmiau abi kuprines ir liečiau keltis.

— Ne, ne, aš dar pamiegosiu,— laikėsi įsikibusi į kuprinės diržą.

— Einam iš čia, ar nieko nejauti? Kuo greičiau einam!

Nedidelėje perėjoje pūtė nuo Kurajaus sniegunų žvarbus vėjas, pradėjome šiek tiek atsigauti ir nutarėme iki ryto jokių būdu nebemiegoti.

Sėdime perėjoje ir žiūrime į slėnį, kur sunkiai maišosi rūkas, styro iškeltos į mėnulį apdegusių maumedžių šakos

Ir nedrįstame pagalvoti, jog reiktų dar nors kartą pėreiti panašią vietą.

— Kas tai galėjo būti? — šnibžda Julija.

— O kas žino,— atsakau.— Geriau apie tai gali paaiškinti tas, kas viso to nepatyrė pats.

Jau šviesėja taiga ir kalnai, kur kelių daugybė. Mes vėl pasirinksime vieną, nieko nežinodami, kas atsitiks po valandos, ir tame nežinojime glūdi visas kelionių žavesys.

Sausmedžio krūmas

Mūsų kelią žemyn nuo kalno nuolat pajvairindavo gėlių aikštelės, maži kedrynai ir retai išsimėtę maumedžiai. Tai kalnų taiga, visąlaik pastovi, stipri, kur savaime pats šliejiesi prie jos, ieškodamas pagalbos kelionėje. Šiomet ant kedrų užderėjo visai nedaug kankorėžių, bet ir tai teikia taigos gyventojams vilties, jog kaip nors prastums žiemą. Mes taip pat žvalgomės į gauruotas kedrų viršūnes, kur matyti vienas kitas kankorėžis, ir tenka iki jo kabarotis, nes maisto kaip ir nebeliko mūsų kuprinėse. Iš savo keistosios nakvynvietės vandens nepasiėmėme, visai apie tai net nepagalvojome. Dabar pietinis kalno šlaitas su reta taiga neturi ir lašelio vandens. Vienur kitur matome mėlynas sausmedžio uogas, tad puikiai žinome, jog troškulio kęsti neteks, nors pakilusi saulė greit įkaitins šią kalno pusę taip, jog pasidarys karšta kaip Centrinės Azijos smėlynuose. Sauja sausmedžio uogų malšina troškulį, nuo keliasdešimt kedro riešutėlių nebejauti alkio, tad nei troškuly, nei badas neišvys mūsų iš šių vietų, kur turėtų kažkur būti išdegęs maumedynas.

Labai toli, apačioje, matyti siaurutė lygi juostelė. Ten tarp akmeninių gniaužtų baltais verpetais daužosi Čiuja ir, ištrūkusi į kalnų stepę, bėga per ją pašėlusiu greičiu, kaip lėkė hunai nuo Centrinės Azijos iki Centrinės Europos.

Beje, hunai turėjo savo stiprią valstybę, raštą, niekas jų čia neužkariavo ir neišvijo, o sumanė beveik visa tauta pasišėlioti Azijos ir Europos stepėmis, kol ten, stepėse, ir susiliejo su kitom tautom, dingo istorijoje, kaip dingsta dykumų upės smėlynuose. Tiesa, dalis hunų pasiliko, sudarė dvi genčių sąjungas „tele“ ir „tiukiu“. Tai buvo visų dabartinių tiurkų tautų protėviai. Dar ir dabar altajiečiai turi išlaikę tų genčių pavadinimus. Žmonės, kalnai, ledynai, upės, žolynai, akmenys, urvai, taiga, senovinių tautų keliai ir sniego žmogaus šešėlis — spalvingas, greitai besisukantis Altajaus kaleidoskopas, kuriuo besižavėdami, nepajuntame, jog esame patys į jį įtraukti ir nebegalime sustoti. Taip bešnekėdami ir brisdami per pinavijas, nepastebimai nusileidome pakalnėn, kuri staiga nutrūko ant bedugnės krašto. Grįžti atgal, tokį kelią, dabar visą laiką į kalną, mums jau nebebuvo jėgų. Nors nuo kedro riešutėlių ir sausmedžio uogų badu nemirsi, bet vis dėlto „lašinių pasibaigimas yra ėdimo galas“, kaip kartą prie laužo pasakė Rita. Žemiau pastebėjau lyg atsikišusių atbrailą, ten ir numėčiau kuprines, tad mums nieko kito nebeliko daryti, kaip, laikantis akacijų ir sausmedžio krūmų, ten nusileisti. Paskui nusileidome dar truputį, po to dar, tarpklis virš mūsų užsivėrė, o apačioje pamatėme jį ne šiaip sau einantį žemyn, o palinkusį atvirkščiai, į kalno pusę. Jeigu ten, pirmame sustojime, negėrė ir nevalgė vis dėlto

kaip nors dar būtume išsikapanoję atgal ir išėję iš čia, tai dabar esame sandariai uždaryti akmens spąstuose.

— Tai va,— sako Julija,— iki šiol kas buvo? Iki šiol tik žaidimas. Tik pakutendavome save nuotykiškai, ir tiek. Iš čia dabar neišeisime, aš jau žinau...

— Ko čia neišeisime,— drąsinu aš save patį.— Išeisime.

Kad taip sakytų kitas, tai būtų daug geriau, atrodytų panašu į teisybę, būtų gera pasislėpti nors už žodžių, o dabar pats matau, ne, jokių būdu neištrūksime, ir visiškai nežinau, ką toliau daryti. Sėdime ant mažytės, kabančios kalno sienoje aikštelės, mėginu pasižiūrėti žemyn ir, pajutęs kūne tokį keistą lengvumą, atsitraukiu nuo prarajos atgal. Į kairę ir į dešinę traukiasi kalnai, ten šimtai, tūkstančiai praėjimų, tik ne, reikėjo mums įlįsti į šią vietą, lyg tyčia paspėstus žabangus. Dar kartą persisveriu per aikštelės kraštą ir matau po jos atbraila nedidelį, skurdų maumeduką. Jeigu nusigaučiau iki jo, tai ten, vėl žemiau, auga išsikerojęs sausmedžio krūmas. Nuo sausmedžio prasideda kurumai, kur kitu metu ant jų nekelčiau kojos, o dabar jie atrodo mūsų išsigelbėjimu. Rankomis laikausi už akacijos, o kojomis maskatuoju ore, besistengdamas užtikti tvirtinę maumedžio šaką. Dabar Julija sėdi viršuje viena, manęs visai nematydama, ir tas ją smarkiai jaudina.

— Ei, kur tu? Aš tai ten nesileisiu!

— Reikia leistis,— atsiliepiu iš sausmedžio,— reikia. Žinok, kitos išeities nėra.

Dabar maumedukas vos vos išlaiko mus abu, ir matau, kad jo šaknys, pačios vargais negalais užsikabinusios už akmens, pradeda palengva atsiplėsti. Nedelsdamas šoku ant sausmedžio krūmo. Sujuda kurumo akmenys, piktai besidaužydami vienas į kitą, tik stiprus sausmedžio krūmas

praskiria beslenkantį akmenyną ir apsaugo mane nuo sumalimo.

Pirmieji vaikystės regėjimai — tai saulė ir didelis sausmedžio krūmas kieme, kuris ten auga iki šiolei. Kartą, taip pat vasaros dieną, stovėdamas prie to krūmo, aš save pamačiau ne žaliame kieme, o kažkur kitur, ir pasijutau esąs visai ne tas, kas buvau tuokart. Tik regėjimas truko akimirką, ir apie tai bematant užmiršau; kad po daugelio metų prisiminčiau, jog mano kitados matyti vaizdai yra lygiai tie patys, kur šiuo metu esame mes. Dabar, įsikabinęs į sausmedžio krūmą, tikiu, jog iš čia mes būtinai, kad ir kaip sunku būtų, išeisime. Man tiesia pagalbos ranką tas krūmas iš tolimos vaikystės, ir jaučiu tokį didelį pasitikėjimą juo, kad, matydamas sausmedžius augančius šen bei ten ant kurumų, žinau: tai stovi mano draugai, nepaliksia mūsų didelio pavojaus minutę. Tik stengiuosi kuop mažiau žiūrėti žemyn, tačiau ten vėl matau, jog kurumai baigiasi ties nauja praraja, kur gali nebūti ir maumedžio, ir sausmedžio...

Reikia kažkaip nukreipti mintis be išeities į kitą pusę, tai sakau Julijai:

— Ar žinai, kad rusų keliautojas Chachlovas jau beveik buvo pagavęs sniego žmogų?

— Sniego žmogų? — liūdnai sako ši.— Koks čia dabar sniego žmogus, jeigu mes...

Reikia kažką daryti, tai mėginu pereiti kurumą. Kur tau, kurumas, vos paliestas koja, bematant ima slinkti. Dabar vėl sėdime sausmedžio krūme ir svajojame apie paukščio sparnus. Tik keista, baigiame priprasti prie visko, nes beveik nebetikime kada nors būsią ten, žemėje, ant lygumos. Akimis išmatavęs atstumą nuo mūsų iki akmens sie-

nos, staiga šoku iš krūmo ir perbėgu slenkančius akmenis. Šie, pavėlavę, dabar piktai ir greitai daužydami vienas į kitą, čiuožia žemyn, o sausmedis su Julija vos vos laikosi pavojingoje akmenų srovėje.

Pagaliau abu laikomės įsikibę sienos ir kojomis kuo lengviau stojamės ant kurumo. Šikart praraja atrodo kaip vartai į pragarą, kur nebėra jokios išeities ir mažiausios vilties. Turiu kaip nors lipti į akmens sieną, gal pasiseks koku nors būdu ją perkopti. Iškart siena atrodo lygi, nugaludinta, o toliau jau matau šiokius tokius nelygumus, kol užtinku net mažytę aikštelę. Iš aikštelės į kalną eina urvas ir, nepaisant beviltiškos mūsų padėties, norisi jį patyrinėti. „O jeigu urvas veda žemyn, gal juo ir išeisime iš čia?“— iš minčių painiavos išsiskiria vilties kibirkštelė. Kokie buvome pačioje kelionės pradžioje ir kokie esame dabar— didžiulis skirtumas. Kas buvo neįmanoma vakar, šiandien įprastas dalykas. Julija dabar vikriai kopina sieną į viršų; o aš renku pusiau nuskendusias akmenyse maumedžio šakas, pavasario vandenų atneštas iš maumedynų. Sakuotos ir kietos maumedžio šakos ilgai dega, gal pirmą kartą apšviesdamos šį požemį.

Kokio ilgumo bus urvas, negalime pasakyti, tik viena aišku,— jeigu mums pasiseks juo išeiti iš byrančių akmenų spąstų, tai būsime pagal sunkumą padarę maždaug tokį kelią, kaip iš vienos šalies į kitą. Ne veltui tarp sentikių ir altajiečių buvo paplitusios legendos apie slaptus požeminius takus, ilgumo nuo Tibeto iki Altajaus! Apie tai, kaip iš požemio išeinanti aukšta liekna moteris su ilgu, iki žemės sarafanu. Kaip senovės gyventojai— čiidai— iki paskutinio žmogaus dingdavę po žeme visiems laikams. Urvas dalijasi į keletą atsišakojimų. Viename jų matome,

kaip per amžiais susigulėjusias dulkes yra kažkas vilkta žeme. Žingsnis po žingsnio einame įkandin pėdsakų ir norime, kad urvas tęstųsi kuo ilgiausiai. Kažkas negarsiai lyg sušlama, lyg sušnypščia, ir netikėtai sustingstame kaip nugrimzdę žemėn akmenys. Beveik po mūsų kojomis raitosi didžiulis gyvačių kamuolys.

Buvome girdėję iš geologų, kaip Simultos kalnagūbryje jie užtiko didelį gyvatyną, gal kelių šimtų šliužų kamuolį. Kalne tryško karštas šaltinis, tai gyvatės iš visų pusių ir atšliaužė peržiemoti. Matyt, ir čia jos pradeda rinktis iš kalnų žiemai į vieną šiltą vietą, nes jau kuris laikas junta me, jog urve darosi vis šilčiau.

Niekaip negalime atsikratyti ką tik matyto vaizdo, ir kiekviename žingsnyje vaidenasi, jog tuoj tuoj pastatysime koją į gyvačių gulyklą. Dabar urvo dugne yra tik akmenys, jokių pėdsakų nematyti, tad spėliojame, kas ten buvo vilkta žeme.

— Gal tai jis čia ką nors parsitempė sumedžiojęs? — sako Julija.

— Gal,— atsiliepiu.— O gal ir gyvačių pėdsakai, kai jos, ko gero, šimtais šliaužė žeme?

Galėtume grįžti, geriau išžiūrėti į šliužę, tik nei vienas, nei kitas už jokių pinigų nesutiktume vėl užsidurti ant susivijusios šnypščiančių roplių raizgalynės.

Pagaliau ėmė palengvėle šviesėti, ir po valandėlės numetėme degančias maumedžio šakas į šalį — pro urvo angą pasimatė išdegęs maumedynas. Netoli ganėsi kumelių banda — čia buvo kumyso ferma.

— Mes jus matėme ant kurumų, ko ten ieškojote? — klausia altajietis, kumelių piemuo, pildamas kumysą į plačią pialą.

— Pasiklydome,— atsakau,— o kaip vadinasi ši vieta?

— Šaitano kalnas. Kai altajiečiai dar buvo tamsūs. sakydavo, jog ten gyvena šaitanas.

— O ar esate buvę kas nors urve?

— Ne, nebuvo,— nesileidžia į didesnes kalbas pie-
muo.

— O kodėl?

— Kodėl, kodėl? Gerk geriau kumysą, kol duodam, o dėl viso kito nesuk galvos,— taip ir nepavyksta susikalbėti su įkaušusiu altajiečiu.

Pradeda lynuoti. Po didžiulės įtampos ten, ant akmenų, kojos nenori priprasti prie lygumos, kiekvienu atveju pasiruošusios pavojui. Sugulame ant drėgnos akmenuotos žemės, žiūrime į kurumus, iš kur ką tik nusileidome, ir niekaip nesuprantame, kokiū būdu mes esame čia, o ne aukš-
tai.

Per Ulkero žvaigdyną

Dvi Bičejaus aukštuplo mįslės

Po storu, gal kelių vyrų apkabinamu kedru stovi mūsų palapinė ir drąsiai dega laužas, tankios ir minkštos lajos apsaugotas nuo klajojančių po aukštikalnę lietu. Dar dieną, matydami, kaip baltos, snieguotos Korgono viršūnės pasidarė drumzlinos, supratome, jog po valandos kitos prasidės lietus, ir suskatome tempti šakas prie kedro. Sėdime prie nedidelio laužo, ir jo ugnis apšviečia baltą arklio galvą,— pagalbininko ir kelionės draugo, pasiruošusio nešti mus, mūsų nešulius, bristi per baltas nuo verpetų upes, atsidaužyti kanopas į kurumus, kad tik nebūti nuobodžioje šienapjūtėje, lygiai taip pat, kaip ir jo šeimininkas Medvedevas Anisimas Zinovejevičius. Rūdija prie šieno kupetos įsmeigtos šakės, kažkur maumedyje kabo dalgis, dabar lyja lietus, ir Anisimas Zinovejevičius joja kartu su mumis į taigą.

Į lentom grįstą kiemą įžengia Medvedevo draugas Fiodoras Abakumovičius, buvęs rajono milicijos viršininkas, dabar pensininkas ir aršus mėgėjas bastytis po taigą.

— Ar jau daug uogų prisirinkote, Fiodorai Abakumovičiau? — garsiai, kad girdėtų Anisimas Zinovejevičius, klausia Ana Fedosejevna.

Fiodoras Abakumovičius pavydžiai žiūri į mūsų pasiruošimus, tad nori atsigriebti uogomis.

— O kaipgi!? Daug! Prie Jebagano perėjios laukinių braškių gal keturis kibirus, norėjau daugiau, bet manoji sako, kur tiek dėsime, dar pernykščių du kibirai neprašyti. Prie Mendursakono vėl penketą kibirų juodųjų serbentų, o jau raudonųjų tai nerinkome, kam, sakau, ir laiką gaišti.

— O mano Zinovejevičius,— piktai tarškina lėkštes ant stalo Medvedeva,— tai vos kibirą raudonųjų serbentų nepririnko, sako, daugiau nesą.

— Na ką tu, ką tu! Yra, reikia tik žinoti vietas. Aš tai, Fedosejevna, galima sakyti, jaučiu, kur uogos, kur čeremša, vėl kurioje vietoje kedro riešutėliai, man tai vicni niekai per dieną priskinti kelis kibirus uogų ar maišą riešutų.

Ana Fedosejevna pati gyvena taigos pakraštyje, pati mato, koks uogų ar riešutų derlius, žino, jog šiemet tikrai ne kas, ilgai neatleido stiprios šalnos, tik va, kaimynas — stebuklas, o ne vyras, tai du, tai tris kibirus, vis tempia ir tempia taigos gėrybes namo.

— Manasis tai niekam tikęs,— sako ji,— matai pats, vos vieną kibirą raudonųjų serbentų įstengė pririnkti, sako, viskas, nebėra daugiau.

Fiodoras Abakumovičius, toks šaunus, toks pats sau teigiamas atrodąs, vis dažniau ir dažniau kilnoja Fedosejevnos pripiltą midaus stiklinę, o žemuogių, juodųjų serbentų bei aviečių kibirai taip ir teka upe, tik vis pro šalį, tik vis pro Medvedevos, turinčios tokį netikusį vyrą kiemą.

Gal po šeštos stiklinės midaus, kai pačiam Fiodorui Abakumovičiui ėmė rodytis, jog visa tai, ką jis pasakoja, teisybė, į kiemą įbėgo įraudusi, pikta moteriškė.

— Ką, ar vėl geri, vėl nieko neveiki!? Kitų vyrai kaip vyrai, uogų kiek pririnko, šienauja, o mano vyreliui nieko

nereikia, tik gerti terūpi! Nei vieno litro uogienės žiemai dar nepasidėjau, o jis girtuokliauja!

Rodos, to visiškai užtektų vyro suniekinimui, tik kur tau, bobelė, visai pribaidama Abakumovičių, klausia:

— O už ką širyt per galvą man stuktelėjai?!

— O ką? Stuktelėjau! Matyt, reikėjo.

Ką ir bekalbėti, Abakumovičiaus pati aiškiai nukentėjusi pusė, tik kas gali tikrai pasakyti, reikėjo ją stuktelėti ar nereikėjo?

Iki Korgono papėdžių nutarėme važiuoti lengvu vežimu, kuriame gali sėdėti du žmonės, na dar trečias vargais negalais, o kur dėti tris kuprines, balną, maišą su brezentiiais lietpalčiais, ilgą virvę ir dvi bedugnes, visko prikimštas suminas?

Midaus stiklainyje jau ant dugno, tai ir Abakumovičius nenorom keliasi nuo stalo, toks pritilęs, liūdnas, o ir jo pati ne itin džiaugiasi grįžimu namo.

— Tai, sakot, į Bičejų keliatės? — klausia Abakumovičius.— Ten ir aš esu buvęs prieš dešimt metų, ne, palaukit, prieš vienuolika metų, kai Kumyro aukštupys tais metais degė. Teko man tirti vieną istoriją. Galiu papasakoti, tik pripilk, Fedosejevna, kad liežuvis nebūtų sausas.

Fedosejevna nenoriai pila midaus, nes kaimyno vertė smarkiai krito jos akyse ir į pirmąją padėtį pakilo Zinovejevičius, kad ir išgėrėjas, kad ir užaina jam kartais noras, viską metus, pasibastyti po taigą, bet ne taip jau blogas, kai palygini su kitais vyrais.

— Klausykite, kas tais metais nutiko. Prie Korgono žiočių tuokart gyveno girininkas Atamanovas Vasilijus Vachramejevičius, o jo padėjėju dirbo Kostyševas Ivanas Nikolajevičius, kaip šiandien dar juos atsimenu. Tai išvyko

jie kartą atsiimti pinigų į miškų ūkį, į Mažąjį Baščelaką. Takas ėjo per Pimų perėją. Gavo girininkas pinigus, o ten pasipainiojo mašina, kuri kaip tik važiavo aplink per Tujektą į Ust Kaną. Sėdo padėjėjas į mašiną, o pats su dviem arkliais išvyko namo. Tai žemiau Pimų perėjos, netoli Bičejaus, Atamanovą Vasilijų Vachramejevičių kažkas ir nušovė.

— Tai ar suradote žudiką? — klausiamo.

— Ne, kur tau! Jokių pėdsakų neužtikome. Apklausinėjau bitininkus, piemenis, niekas nieko nematė, niekas nieko negirdėjo. O antras įvykis irgi ten pat dėjosi. Čia, tiesa, nebuvo jokio nusikaltimo, tik iki šiol man neaišku, kaip ten buvo iš tikrųjų. Netoli tos vietos, kur Bičejų suspaudžia uolos, dar ir dabar stovi Sedycho Aleksejaus Paramonovičiaus bitynas. Dažnai į bityną pas vyrą jodavo raita jo žmona Daša. Aleksejus Paramonovičius buvo didelis mėgėjas išgerti, o kai nusigaudavo iki kaimo, tai siausdavo tol, kol krautuvėje pasibaigdavo degtinė, o pas kaimynus midus. Bityną saugodavo tada Daša vienai viena, o jau iki tol ji buvo trejetą meškų nušovusi, ne kiekvienas vyras medžiotojas galėtų tuo pasigirti. Kartą ji skalbėsi Bičejuje, o jos vyras, tąsyk blaivus blaivutėlis, darbavosi apie bites. Tik girdi jis baisų klyksmą prie upės, kur skalbė drabužius jo Daša. Sako, taip baisiai ji rėkusi, jog jis iškart negalėjęs pajudėti iš vietos. Pribėgo prie kranto, ten Daša, baltut baltutėlė, rodo į aną upės krantą ir visa dreba: „Mačiau, mačiau, tai jis!“ Nieko daugiau ji nebepasakė, tik vis, naktį pašokusi, klykdavo: „Jis, jis ateinal!“ Nuvežė Dašą į Gorno Altaiską, į ligoninę, nieko ten nepagydė, negelbėjo ir vietinės žolelės. Taip ji po metų ir mirė, jau parvežta į Ust Kano ligoninę.

Buvau nuvykęs į tą vietą, spėliojome, gal ten meška jau netikėtai pasirodė, bet vėl, juk ji vienui viena saugodavo bityną, pati buvo nušovusi keletą meškų, tad iš kur tokia baimė ją prie upės apniko?

Mes žiūrime į Anisimą Zinovejevičių — tikėti ar netikėti Fiodoro Abakumovičiaus pasakojimu?

— Taip, su Sedychu mes pernai tenėjome sabalų medžioti. Lygiai viskas taip ir buvo, kaip Fiodoras Abakumovičius pasakoja, tik paskui dar Aleksejus Paramonovičius persikėlė per Bičejų į aną krantą, tai matė meškos pėdas.

— Meškos pėdas?

— Taip, meškos. Kartais jos taip panašios į žmogaus, jog šlapioje žemėje sunku ir atskirti.

Pagaliau Abakumovičių jo žmona išsivedė, nors jis ir stengėsi parodyti, jog eina pats, savo noru.

Pas Medvedevus beveik ištisus metus kas nors vieši, nes jų vaikai Kalnų Altajų laiko ne visai Sibiru ir važiuoja dar toliau, kur šalčiau, o anūkams ten jau ne kažkas, jie beveik nuolat gyvena pas senelius. Dabar dvi Medvedevų anūkės — Aliona ir Tania, pirmąją mūsų atvykimo valandą susidraugavo su Rita, o ši, kaip sena sibiritė, kramto kedrų riešutėlius, kalba vietine tarme ir prašo Medvedevos:

— Teta Niura, iškepk pyragaičių su „malda“!

Visokių pyragaičių kepdavo mums Ana Fedosejevna — ir su bulvių įdaru, ir su ievų uogomis, ir su čeremša, su kopūstais, su visokiausiomis uogienėmis, ir valgomus ne šiaip sau, sausus, o mirkant dar į tirpintą sviestą, grietinę arba į medų. Tik vaikai klykte klykdavo iš džiaugsmo, kai

teta Niura iškepavo pyragaičių su „malda“—visai tuščių, be įdaro.

Išsitepliojusios kedrų riešutėlių sakais, dabar nuplaunamais tik geroje pirtyje, Rita ir jos draugės nubėgo prie upės, o mes tuo tarpu, apglėbę daiktus, pajudėjome Korgono kalnagūbrio link.

Po storu, be viršūnės maumedžiu palikome vežimą ir ėmėme staigiai kilti į viršų, kur vakarop pasirodė pirmieji kedrai — ženklas, jog nebetoli perėja. Už perėjos, Bičejaus upės slėnyje, slepiasi ailas. Ten altajietė gano avis ir sako, girdi, jeigū jau fotografuoju ją ant arklio, tai tik taip, kad matytusi nuotraukoje jo uodega. Nežinau, kuo ta uodega taip svarbi, tik altajietė kitaip nesutinka fotografuotis.

Patenkinti geriame arbata altajietės aile ir kviečiame pas save, kur už keleto kilometrų aukštyrų pagal Bičejų žadame įsikurti.

— Vienok tikrai arbatos gerti atjosiu, pirma tik suginsiu avis į aptvarą,— tučtuojau sutinka altajietė.

• Už altajietės ailo įžengėme į amžiną storų senų taigos medžių tylą ir pasijutome visiškai atskirti nuo anos kalnagūbrio pusės. Per garsiai, rodos, traška laužas, be reikalo vis prunkščia arklys, norime kuo toliau ir kuo tyliau niekieno nepastebėti prasmukti į taigą, nesusitarę jaučiame, jog visų trijų mintys sukasi apie tas vietas, kur dėjosi tie neišaiškinti įvykiai.

Jau iš toli dunda žemė po arklio kanopomis, per tamšą atjoja altajietė. Zinovejevičius pašoka ir energingai sukrunta.

— Ak, užsikalbėjome! Viktorai Michailovičiaui, rink dar sausų šakų, tu, Julija Ivanovna, ieškok mano suminoje

arbatos, aš bėgu prie upelio vandens. Ką ir bekalbėti, tikrai negerai išėjo, arbata dar negatava.

Pačiai altajietei taip pat nesmagu dėl mūsų, kad užvilkinome arbatos gėrimą, tad kreipia kalbą visai apie ką kita.

— Ar žinote, kodėl karvė turi perskeltas kanopas?

— O kaipgi, žinome — kad karvė galėtų vaikščioti per pelkes taip kaip briedis.

— Ė, ne. Geriau paklauskite, kodėl karvės kanopos perskeltos.

Kadaise karvė ir arklys buvo giminaičiai, tai kartu nuėjo į žalią pievą. Karvė sako:

— Mū, mū, dėde arkly, prašom pirmas valgyti žolę.

— I ho ho, karve, prašom, geriau tu pirma.

Taip juodu vaikščiojo visą dieną po žalias lankas, pasakui nusileido pailsėti į gilų ir vėsų slėnį.

— Mū, mū, dėde arkly,— vėl sumūkė karvė,— o kas ten guli?

Arklys žiūri — ogi tamsiame slėnyje ramiai sau miega Ulkero žvaigždynas.

Arklys užėmė kanopa karvei snukį:

— Ts, nemūk! Kol ėitos žvaigždės miega, imkim jas ir sutrypkim.

— Mū, mū, aš jas pirma pamačiau, aš jas pirma ir sutrypsiu!

— Nekvailiok! Tavo kanopos mažesnės už mano, leisk geriau man!

Bet karvė nepaklausė savo dėdės arklio, šoko visom keturiom ant miegančio žvaigždyno. Sujudo, sužaižaravo žvaigždės. Per pusę skilo karvės kanopos, ir per tuos plyšius Ulkero žvaigždynas pakilo iš tamsaus slėnio į dangau skliautą.

Vis dažniau žiūrime į aną upės pusę, kur didžiuliai, žmogaus nepaliesti plotai, rodos, laukte laukia mūsų.

Kartais Andrius pasilieka vienas, o aš išeinu į aplinkinius kalnus. Vakare prie laužo vėl susitiksime...

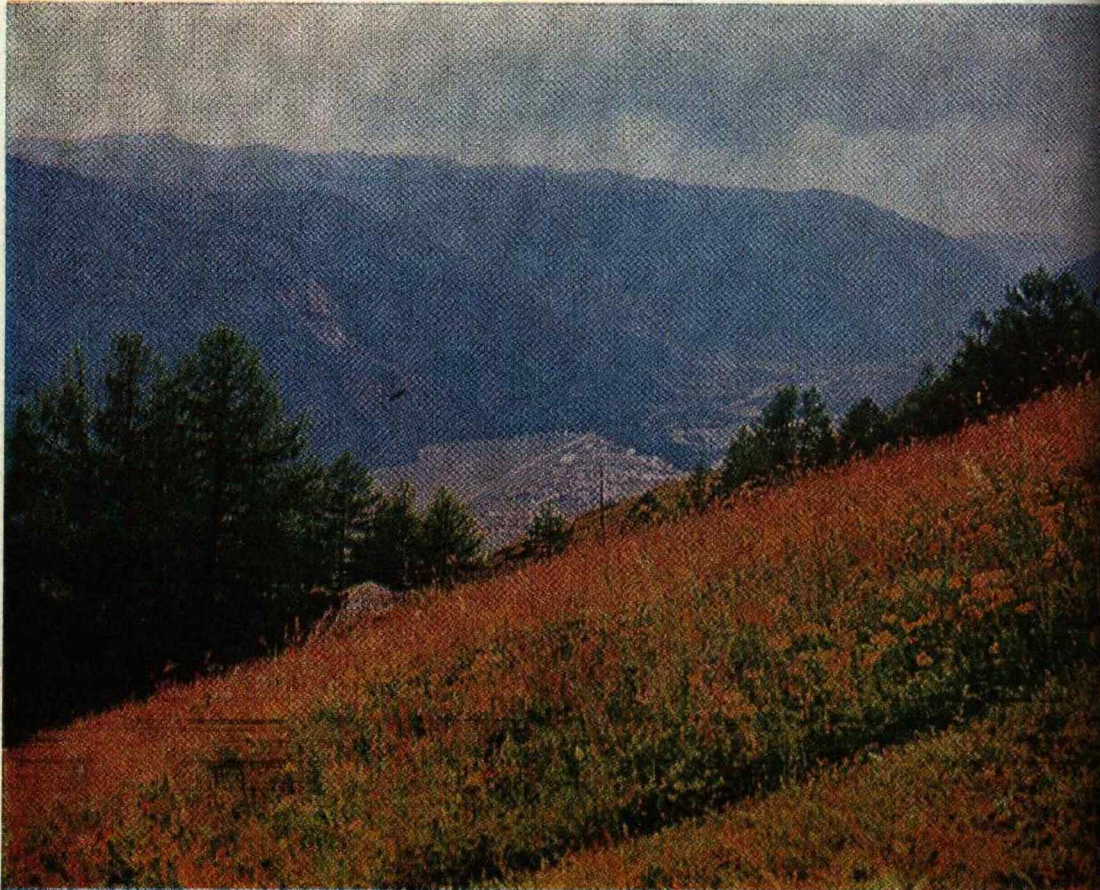
Gerbiai toliai supa mus, ir ilgai reikia žiūrėti į susiraizgiusius kalnų labirintus, kol išsirenkame teisingiausią kelią.

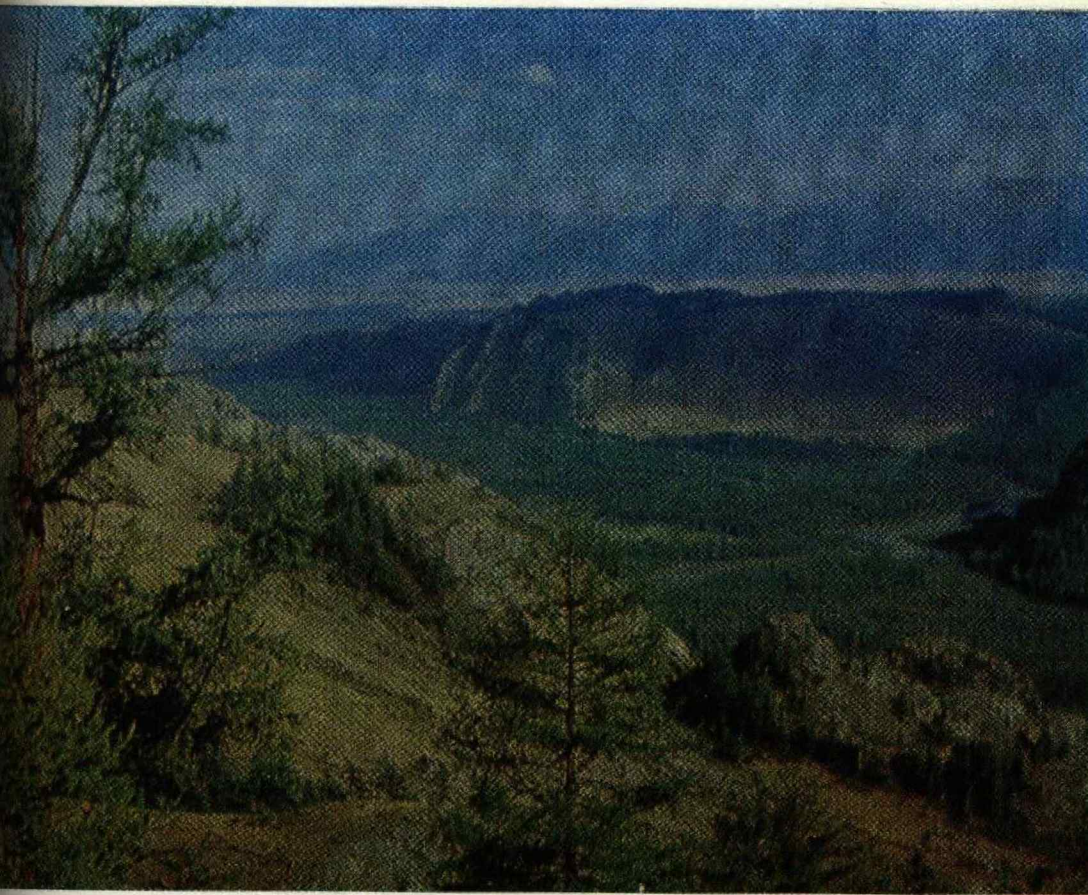
Išdegęs kedrynas ne per seniausią buvo gimtieji namai meškoms, maralams, kurtiniams ir kitiems taigos gyventojams.

Žydi maralų šaknis — Korgono kalnuose tuoj prasidės didysis medunešis.

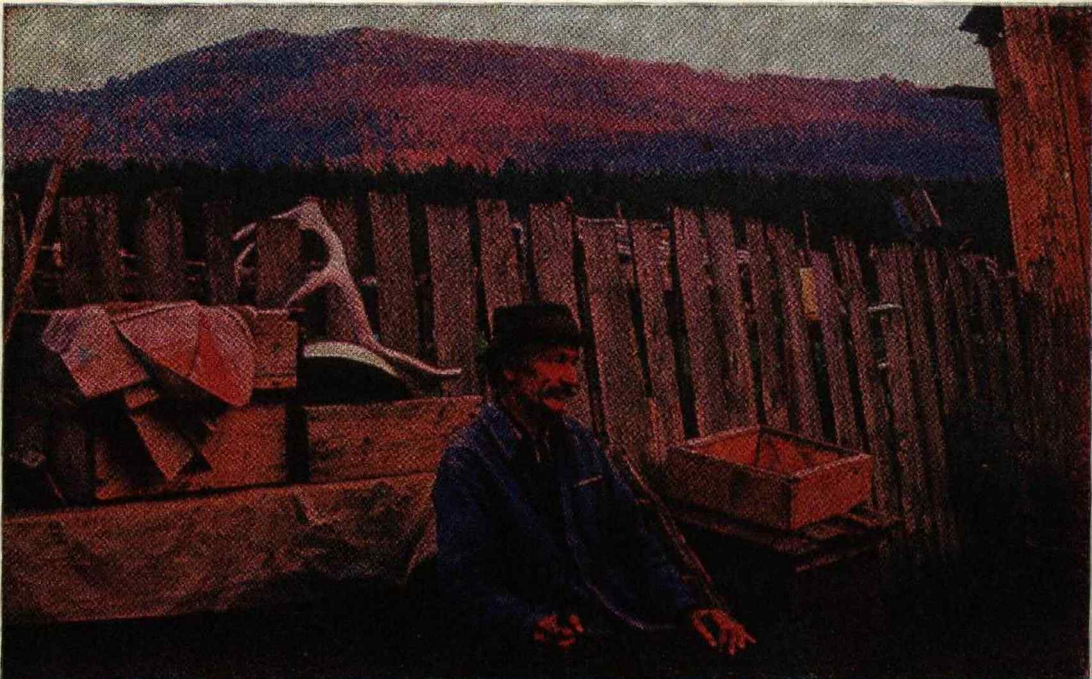

Spalvingi žolynai mus atvedė iki prarajos krašto.

Iš šitos vietos kiekvieną dieną išeidavome į kalnus, kur užtikome senus pėdsakus.

Už Anisimo Medvedevo daržo prasideda kedrų taiga, kur bėgioja maralai, slapstosi sabalai ir neša medų laukinės bitės.

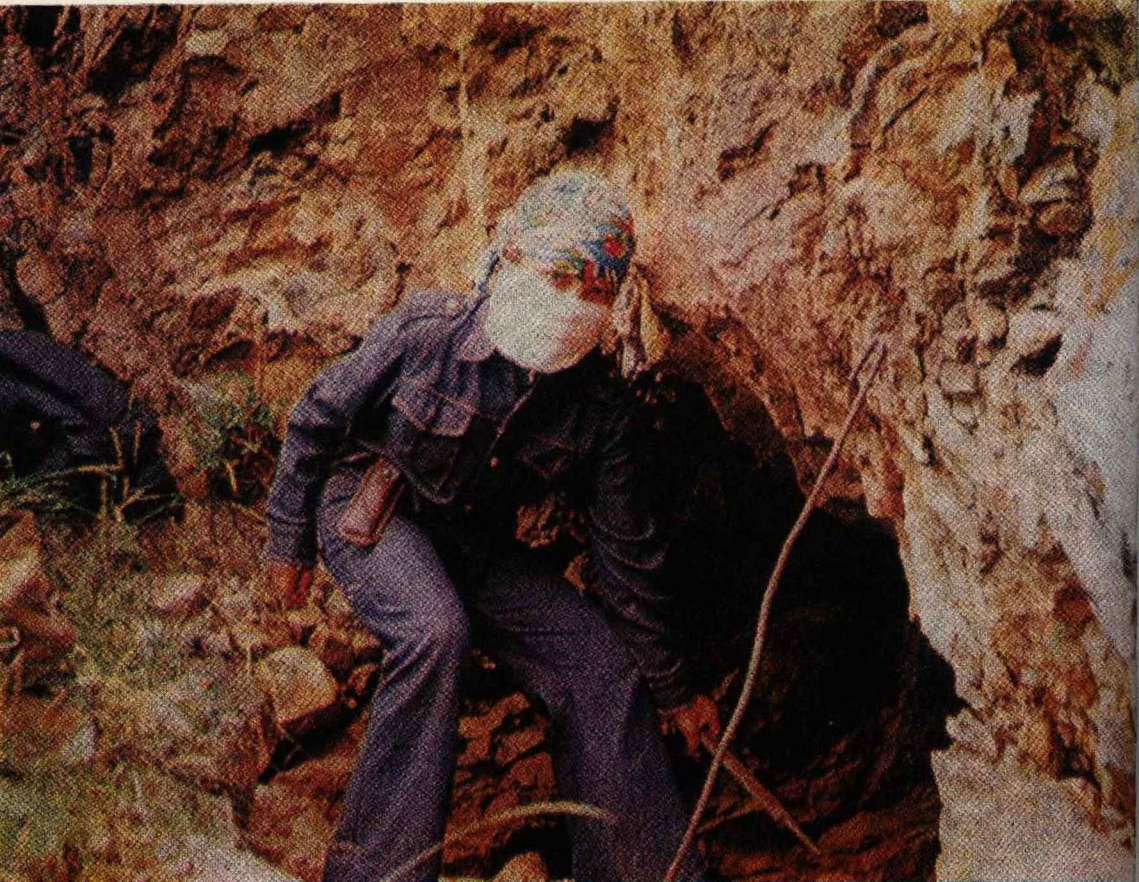
Štai įrodymas, kad ką tik grįžome iš pačios meškų karalystės, kur jos paliko dar keletą raudonųjų šaknų.

Rita mus stabdo prie gražių, neįprastai kvėpiančių sausakalnių augalų ir nori jų parsivežti namo.

Gera pailsėti ant saulės išildytos žemės nedidelėje jelanėje, į kurią per visą dieną plūsta gyvybingi taigos kvapai.

Lendame į trogloditų „butus“.

Vakarais šnekučiuojamės prie laužo, kol tamsi kaip sabalas naktis apgaubs mus ir kalnai, taiga bus pilni negirdėtų, gūdžių garsų.

Prie bevardžio ežero aukštikalnių taigoje. Ten miegojome po didžiuliu kedru, ir šaltomis naktimis pro jo šakas mirgėjo žvaigždės.

Sausuose kalnuose užeiname maumedyną su savu gyvenimu. Čia daug urvų, žvėrių, paukščių ir retų augalų.

Pasaulis kaskart vis plečiasi, ir džiugu, kad kalno viršūnė, ledynas, kedru giraitė nebus paskutiniai mūsų kelyje.

Kedrynai, jelanės, akmenuoti upeliai čia kvėpia auksine šaknimi.

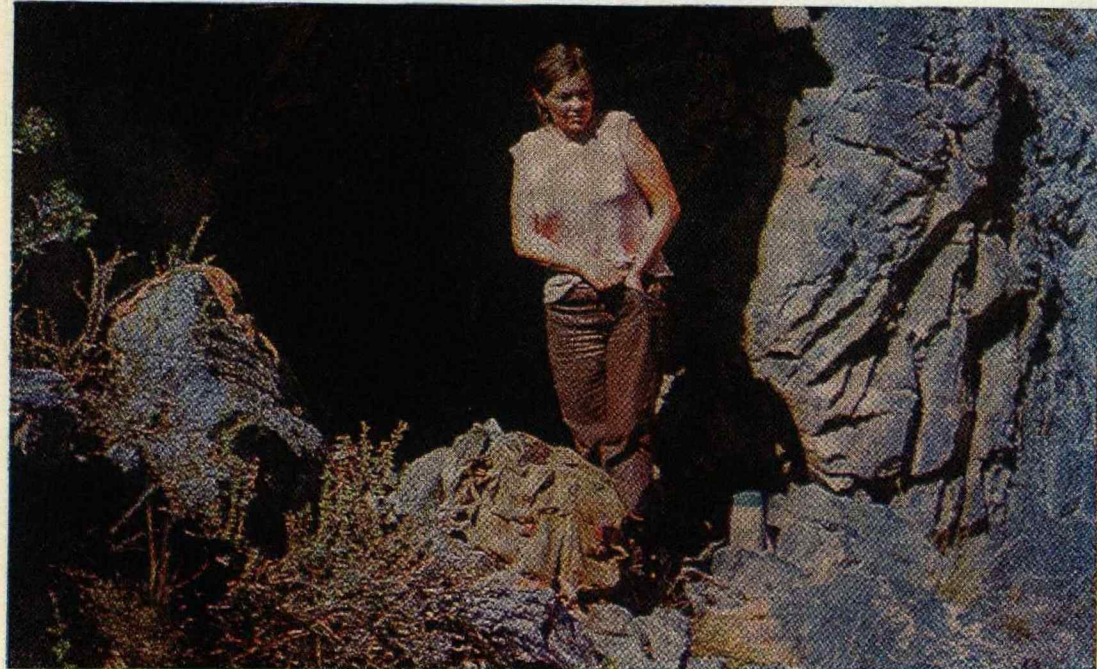

Šioje vietoje prasideda Kurajaus stepė, kurios karšti akmenys paslepia smarkias kalnų upes, žinomus ir nežinomus pėdsakus.

Greit gaisras nuniokos kedryną, ir Ust Kano gyventojai kedro riešutėlių vyks rinkti toli, paskui išbėgusius į kitą taigą žvėris ir paukščius.

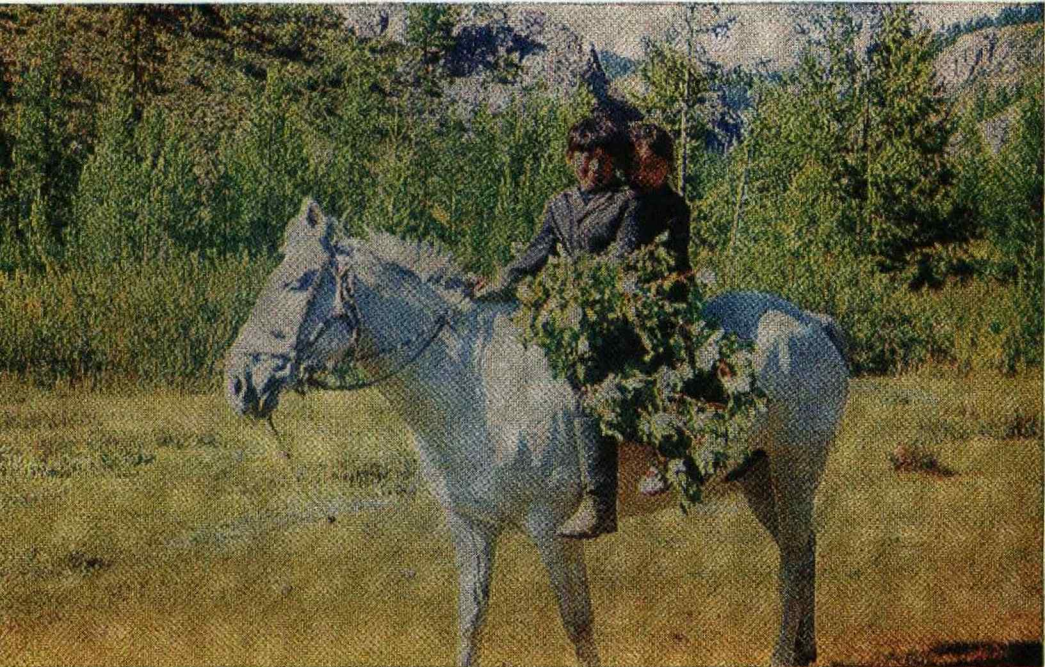

Po storu žemių sluoksniu urve radome maumedžio šaką. Kas, kada, kodėl ją atitempė į urvą tokia stačia siena?

Ant putotų žirgų lėkė tautos per saulės nuskrudintą Kurajaus stepę. Julija sėdi prie kazachų kapo.

Vaikai — mūsų geriausi draugai.

Nuo ankstyvo pavasario iki vasaros galo žydi žolynai, ir bičių nesurinktas nektaras ima tekėti jų stiebais...

Nusileidę nuo Korgono kalnagūbrio, pasikinkome arkli į paliktą kalno papėdėje vežimą ir privargę skubame namo, kur mūsų laukia karštai prikūrenta pirtis.

— I ho ho! — sužvengė arklys.— Dabar pažvelk į savo kojas, i ho ho, jos atrodo panašios į šakes. Nuo šiol, karve, mes daugiau jokie giminaičiai, i ho ho!

Nuo to laiko karvėms taip ir liko perskeltos kanopos, o Ulkero žvaigždyno — taip altajiečiai vadina Plejadas — vasarą niekuomet nepamatysi nei danguje, nei žemėje, jis visuomet nuo kanopinių gyvulių slepiasi pelkėse.

Arbatos pas altajietę iki valiai, tik kur kas ją maloniau gerti, kai esi pakviesta į svečius, tegu ir po kedru.

— O kas ten galėjo būti su Sedycho žmona? Kaip jūs manote? — klausiamo altajietės.

— Vienok žmonės kalba, kad ji meškos išsigando. Mano vyrui taip pat prieš keletą metų meška mažai mažai aplamdė šonus, mažai mažai sulaužė šonkaulius, nuo to jis neišėjo iš galvos, o numirė sveiko proto.

Pagal avių piemenę „mažai mažai“ reiškia — smarkiai meška jos vyrą sužalojo.

— Tai kas ten, Tatjana Čiunižekovna, kas ten buvo? — pilame į puoduką arbatos, vadindami sunkiai ištariamą vardu altajietę.

— Vienok aš ten nebuvau, nemačiau, tai ką aš jums galiu pasakyti. Štai pasekiau pasaką, tam ji ir yra pasaka, o ten viskas buvo iš tikrųjų, čia nieko neišgalvosi.

Altajiečiai labai mėgsta žodelį „vienok“, vartoja jį kur reikia ir kur nereikia. Nejučiom ir mes jį imame kaišioti vos ne į kiekvieną sakinį. Tačiau be to žodžio tikrai sunku išsiversti...

Tatjanos Čiunižekovnos arklys tiesia savo liūdną galvą į laužo šviesos ratą, lyg ir jam rūpėtų mūsų kalbos. Netrukus šeimininkė suvaržė balnakilpes po jo storu pilvu ir dingo kedrų tamsoje, kviesdama mus, ar eisime pro šalį,

ar vienu kitu slėniu bei kalnu toliau, būtinai pas ją užėti gerti arbatos. Ryt, pasak Anisimo Zinovejevičiaus, baigsis taiga, ir turėsime eiti per aukštikalnių pelkes, kur mūsų kelią žymės Korgono tyrlaukiuose kylančios iš po arklio kanopų Ulkero žvaigždės.

Bitynas be šelmininko

Piktas ir irzlus, jau antra savaitė sėdi Bairamas Modorovas be mėsos, užtat kaip reikiant kliūva be darbo sliūkinėjantiems šunims, seniems altajiečių dievams už nepadėjimą medžioklėje ir avinams, šimtą kartų per dieną vedantiems avių kaimenę į padebesius. Išėjo Bairamas Modorovas į apačią, į kedrų sąvartyną, kur pats šaitanas nusilaužytų rankas ir kojas, nerado ten jokio pėdsako, tegu ir savaitės senumo, vos vos parslinko iki ailo, o ten, gal pora dešimčių žingsnių nuo jo, stovėta sunkaus maralo, tą medžiotojas iš paliktų pėdų aiškiai nustatė. Trenkė supykęs lūšies kepurę į žemę, norėjo dar sutrypti, tik apsigalvojo, nauja vienok, o jeigu taip seksis ir žiemą medžioklėje, tai antrą kepurę oi negreit dar turės. Sėdi dabar Bairamas Modorovas ant ailo slenkščio, nieko negalvoja, nieko nenori, net apie riebią buljoną plaukiojančius mėsos gabalus nebemato ir matė — ten, kur ką tik buvo įspaustos pėdos — stovė riebūs, išiganęs maralas. „Blogai tiek ilgai nevalgyti mėsos,— galvoja Bairamas Modorovas,— blogai. Jau ima rodytis akyse, o kas toliau bus?“ Tik įtartinau ilgai maralas stovi vietoje, o paskui ima laizyti prie ailo avims atgabentą druskos gabalą. Siauros Bairamo Modorovo akys pasidaro plačios, jis grabalioja žė-

mę, kur turėtų būti šautuvas, o šautuvas kabo aile, virš gulto, ir šoviniai guli jiems skirtoje vietoje, tošinėje dėžutėje. Bairamas Modorovas žino, jog antros tokios progos niekad nebus, ir jeigu maralas nubėgs gyvas ir sveikas, tai kitą vasarą jis jau nebesikels į šias aukštikalnes. Dusliai per juodą ailo durų angą pokštelėjo šūvis, ir maralas atsargiai padėjo savo karūnuotą galvą ant priekinių kojų.

Greit, per gerą pusvalandį Bairamas Modorovas išmėsinėjo maralą, pačius riebiausius, pačius skaniausius gabalus atsidėdamas į šoną. Dar vienas gabalas, dar, va šitas, vienok, labai minkštas, jį taip pat reikia tuojau į katilą įdėti, dar tą, paskutinį, dabar mažai mažai užteks. Švaistosi didelė kedrų malkų liepsna, Bairamui Modorovui gėda prisiminti, kaip jis buvo sumanęs po nepasisėkusios medžioklės patyliukais perpjauti savo kaimenės avinui gerklę. Bėdą būtų ant ko sumesti, nes prieš porą dienų jam teko matyti tokį dalyką, jog kitas, ko gero, būtų seniai atsidūręs kaime, tik ne jis, netikįs jokiais prietarais ir pasakom. Kai rudenį nusileis nuo kalnų į stepę, tai būtinai apie tai papasakos savo sekretoriui Šonkorui Tudepovičiui, jis rimtas žmogus, nesijuoks ir niekam nepasakos.

Jau pirmas mėsos gabaliukas iškilo į burbuliuojančio vandens paviršių, ir Bairamas Modorovas jį bematant pasmeigė ant nuaštrinto peilio galo, skaudžiai ir kartu maloniai sudiegė skrandį, tik vietoj palaimingo šūksnio išspruko:

— O Korgono ir visų kitų kalnų šaitanai!

Ant keteros, beveik virš ailo, pasirodė arklys ir trys žmonės, vienas, berods, Anisimas Zinovejevičius iš Ust Kano, tas tai nieko, o kiti du visai nepažįstami. Gabalas mėsos nuo peilio galo plumpтели atgal į katilą. Kai vyk-

davo kartas nuo karto kovos su brakonieravimu vajai — tai gyventi buvo galima, reikėjo būti tik atsargesniam, ir tiek, o dabar jodinėja po kelis kartu, viską nori žinoti, viską matyti. Išaina, jog medžiotojai medžioja maralus, o medžiotojus — jėgeriai. Gal tie du žmonės ir nieko, bet pavaišink maraliena, o paskui ims girtis ten, Ust Kane, tai būk tikras, jog jėgeriai viską sužinos.

Tokiu būdu nebuvo pavaišinti maraliena anei arbata, nes katilas tik vienas, ir, ko gero, po stiprios arbatos gėrimo būtume išgirde apie tai, kas Bairamui Modorovui atsitiko prieš porą dienų.

Iš čia kaip per melsvą miglą toli toli į vakarus matyti taiga. Ten, Rūdingojo Altajaus jelanėse, gyvena sena bitininkė ir turi tiek daug avilių, jog nuolat pas ją kuo sąžiningiausiai triūsia keletas šaunuolių, nuo jaunumės turinčių jau seniai prirašytas darbo knygutes. Sako, kartą pas ją bityne nusileidęs malūnsparnis su geologais, tai bobutė ir prašanti:

— Ei, vaikinai, parduokit malūnsparnį!

— O ką, bobule, mokėk milijoną ir imk malūnsparnį!

— Ar milijoną? Tai, ko gero, du tokius galėčiau nusipirkti.

Einame aukštikalne pėsčiom ir jaučiamės taip, lyg važiuctume mašina — mums, be didelių kuprinių, lieka tik žiūrėti, kaip artinasi kedrynas ir pro šalį neria putotas Bičejus. Viskas čia tikra, puikiai sutvarkytas šis taigos pasaulis, kur meška ir burundukas, lūšis ir kurtinys per daug nesiskundžia vienas kitu tol, kol nepasirodo žmogus, imdamas savo sentimentalumu ir žiaurumu, nemokšiškumu ir per dideliu mokslingumu maišyti ir griauti per amžius nusistovėjusią darną.

Šliaužiančiame kedryne daug burundukų — aukštikalnėse tai vienoje, tai kitoje vietoje gausu kedrų riešutėlių. Greit jau pasirodys kedrinukės, meškos, voverės — ateiviai iš bado ištiktų vietų, tai pražiopsok dieną kitą, net būdamas šių vietų šeimininku, liksi žiemą be nieko. Kartą, tai atsitiko seniai, ir dar altajiečių pasakoje, meška netyčia užėjo burunduko riešutėlių atsargas. Suėdė riešutėlius ir, norėdama atsidėkoti, paglostė kelis sykius burundukui nugarą. Užtat jis ir liko visiems laikams dryžuotas. Kodėl tetervinas turi raudonus antakius, kodėl kabarga mėgsta stačias kalnų sienas, kodėl barsuko balta galva, kodėl šarka nuolat dairosi į šalis ir kodėl skruzdės esti taip susiveržusios liemenis — visa tai paaiškina pasakos ne pasakos, taip panašios į tikrąjį taigos gyvenimą. Paėję dar žemiau, pagaliau supratome, kodėl iki šiol neradome meškos pėdų — jos dabar čia kasė raudonąją šaknį, pačią stipriausią taigos žolę — visur buvo matyti ką tik išraustos žemės kauburėliai. Vargais negalais dviese su Anisimu Zinovejevičiu išlupame vieną tokią nedidelę šaknį lauk, bus gera arbata su medumi, kai pasieksime Sedycho bityną.

Dar pirmąjį ankstų rytą pas Aną Fedosejevną apsilankė jos kaimynė. Klausau jos visai nesudėtingo pasakojimo ir stengiuosi prisiminti, kurgi aš visa tai ne kartą girdėjau? Ir bobutę, berods, pažįstu, tik vėl niekaip neateina į galvą — iš kur? Ir staiga supratau: tai Šukšinas, čia jo apsakymai, čia jo gyvą bobutę matome ir klausomės. Darosi gera, kad mes patys didžiąja dalimi esame to krašto žmonės.

Pagaliau pamatėme ant didelių žolynų vieną kitą bitę, begeriančią sutirštėjusį vasaros nektarą. Po savaitės baigs žydėti paskutinės aukštikalnių žolės, bitės skubės pikiu

užglaistyti avilio plyšius ir visą žiemą pusiau snausdamos valgys medų. Pajuodusio medžio aviliukai, iš toli panašūs į seniai nupjautus kelmus, buvo apsupti bičių — paskutinis vasaros nektaras iš aplinkinių taigos jelanių tekėte tekėjo namo. Užsiėmusios darbu, prisisiurbusios sunkaus nektaro, bitės visai nekreipė į mus ir mūsų arklį dėmesio, nedūzgė piktai aplinkui, o tik pačiu tiesiausiu keliu lėkė nuo avilio lakų iki neišsemiamų nektaro ežerėlių. Bitininko namelį radome užremtą kuolu — šeimininkas kažkur išvyko. Iš medsukio medus neišpiltas, ant grindų guli numesta dūminė ir tinklelis, o ant stalo padėtas raštelis, kuriame parašyta: „Volodia, trečioje eilėje, ketvirtame avilyje kažkas netvarkoj, patikrink“. Iš visko matyti, jog šeimininkas kažkur labai skubėjo.

Visą naktį girdėti, kaip už namelio sienų vis garsiau kriokia Bičejus — jo aukštupyje praėjo lietūs. Ūbauja apuokas, kažkas kabarojasi per virtėlius kedrus — nemiega taiga naktį, pabodo žvėrimis ir paukščiams tūnoti po susipynusiom šakom, tai dabar jie ir vaikšto. Neramiai vartosi ant gultų Anisimas Zinovejevičius, viskas rodo giedrą, reikia nors kartą baigti užsitęsusią šienapjūtę.

— Viktorai Michailovičiaui,— po kurio laiko klausia jis,— ar dar nemiegi?

— Ne, nemiegu...

— Štai guliu ir galvoju, o juk, rodos, stojo geri orai.

— Jūs, Anisimai Zinovejevičiaui,— sakau aš,— vykite iš ryto namo. Mes čia vieni tikrai neprapulsime...

Anisimas Zinovejevičius vėl nemiega, dūsauja, galvoja ir šiaip, ir taip. Lietus blogai — šienas pūva, o antra vertus, gerai — juk išleido jį Aną Fedosejevna į taigą; giedra bū-

tų nieko, šieną galės sutvarkyti, bet nutrauk, žmogau, taip staiga tokį naudingą ir malonų pasivaikščiojimą kalnais.

Anisimas Zinovejevičius išjojo ankstų rytą visai nusiminęs, negėrė arbatos ir, raišiodamas prie balno suminas, žiūrėjo kažkur pro kedrų viršūnes į kylančius Korgono belokus. Man taip pat buvo nesmagu, rodos, dėl gero oro būtime buvę kalti. Žvelgiu į belokų viršūnes, gal ten koks debesėlis pasirodys, tai pradžiuginčiau Anisimą Zinovejevičių, tik kur tau, dabar viskas rodo — savaitę ar dvi saulė žeme ritinėsis.

Šiluma liejasi į tamsius, drėgnus slėnius, visai atsileido nektaras ant žiedų, niekas neatėjo į bityną, ir nutarėme patys patikrinti tą avilį, paminėtą raštelyje. Julija užkūrė dūminę, aš pasiėmiau nesudėtingus bitininko įrankius ir, atkėlę trečios eilės ketvirto nuo upės avilio stogą, po juo radome perrištą stipriais siūlais nemažą trirublinių krūvelę. Smarkiai paleidžiu stogą, sutrenkdamas avilį, ir bitės, kaip ir mūsų mintys, ima lekioti visom kryptim,

Penktoji pasaulio šalis

— Kas čia dabar? — klausiu aš, nepaisydamas vis piktesnio bičių puolimo. — Kas čia per pinigai?!

— Tu tik pasižiūrėk! Avilys juk visai gerai dirba, — rodo į gana stiprią bičių šeimą Julija. — Sedychas norėjo, kad tas raštelyje paminėtas Volodia paimtų pinigų.

— Ar tau kartais neatrodo, kad tie pinigai...

— Ką? Sakai, jie to nušautojo girininko?.. Betgi tiek metų jau praėjol

— Tai kas? Gal jis palaukė tuos metus, kad niekas neįtartų, o dabar ims leisti pinigus?

— Tikrai... Jeigu taip grįžęs įtartų, jog mes matėme paslėptus pinigus, tai nežinau, ar išeitume iš kalnų.

Per pačius pietus pasigirdo arklio žingsniai, ir į jelanę įjojo raudonplaukis, gal septyniolikos metų vyrukas. Pamatęs mus, jis vikriai, nesilaikydamas balno, šoko ant žemės, tik čia nerami kumelė sukrutėjo ir jis nudribo po mūsų kojom. Supykęs uždrožė jai pavadžiu, o ši su pririštu prie balno lagaminėliu nėrė kuo toliau. Gavau kumelę gaudyti aš, prieš tai išgavęs vyroko prisžadėjimą, kad gyvulio nemuš. Apskritai keisti padarai tie arkliai: kai tu nori pasirodyti prieš žmones, jie daro viską, kad tik išeitų kuo blogiau. Atsimenu mūsų buvusio eigulio Bronikovo kuiną, kuris tyčia pro žmones kėblindavo nuleidęs galvą ir vos kilnodamas kojas, kai jo šeimininkas norėdavo atvirkščiai.

Tai buvo Volodia, Sedycho sūnus.

— O kur tėtis? — klausia jis mūsų.

— Šito tai nežinome.

— Keista, jei taip kaime, tai savaime suprantama, mėgsta senukas ten apie krautuvę trainiotis, bet čia, bityne, turėtų būti vietoje. O kas čia per raštelis? Avilyš netvarkoj? Ką aš čia jam pažiūrėsiu? Man laiko visai nėra, reikia važiuoti į Iniją, priėmė į mechanizacijos mokyklą, o jam bites žiūrėk!

Volodia greitai užkūrė dūminę, kuri, visa laimė, spėjo jau atvesti, pasiėmė bitininkavimo įrankius ir, ko aš labiausiai bijojau, paprašė manęs pagelbėti.

— Gal aš nesugebėsiu?.. — niekaip nenorėjau, kad prie Volodios pamatytčiau tuos pinigus.

— Še tau, nesugebėsiu, aš pamokysiu, eime!

Volodia, išvydęs pinigus, švilptelėjo iš nustebimo.

— Čia tai suprantu! Nepagailėjo senukas savo brangiam sūnui pinigėlių! Pala, tuoj suskaitysiu, taip, pilnos trys dešimtys po tris, bus visa devyniasdešimt rublių! O, dar dirba galva mano tėvuko, gal ne, sakysi? Avilys netvarkoj, sugalvok tu man, o juk nebūčiau jo žiūrėjęs, nebūtų pinigų. Matyt, negreit žada grįžti tėvas.

Mudu su Julija apsidžiaugėme ne mažiau už Volodiją, nes visą laik matome šį kraštą tik iš gerosios pusės, ir, ką nors įtarinėjant, blunka jo žavumas.

— Turiu aš bobutę,— pasakoja jis, kartu su mumis gerdamas arbatą,— neišivaizduojate, koks tai tamsus elementas. Pilnas kampas ikonų, o po jom visą laiką dega lampa. Tai aš vieną kartą, kai dar buvau mažas, paėmiau porą medinių ikonų ir, pasidėjęs ant kelmo, kirviu tik čekšt, čekšt, ir baigta! Tai ji už tai iki šiol dar pyksta ant manęs, rodos, kažin ką būčiau padaręs.

Išjodamas Volodia nori pasirodyti kuo šauniau, lėkte įlekia į balną, betrūksta tik šuoliais nurūkti žemyn. Bičejum, tik arklys stovi kaip įbestas, kol po kelių minučių, pliekiamas pavadžiu ir batais bakinamas į šonus, ima, piktai sukdamas uodegą, palengvėle tursenti.

Geriamo arbatą ir šiltą medų, naktį budina mus apuokai, dar drąsiau ir garsiau taigos gyventojai traška po taigą, prieidami visai prie bityno. Sedychas negrižo, ir kai kurių avilių bitės ėmė lėčiau dirbti — magazinus prinešusios medaus, dabar dykinėjo, o jaunesnės skraidžiojo už upės į tankų kėnyną, ieškodamos drevės, kad galėtų įsikurti naujoje vietoje. Mes galvojome ir nesugalvojome, ką daryti toliau.

— Kur dingę Sedychas? — klausiamo vienas kito.

Nesulaukdami Sedychę ir negalėdami žiūrėti, kaip bitės be darbo skraido kas sau, kai tuo tarpu nektaro pilnuose žiedynuose skęsta visoki atsitiktiniai vabzdžiai, ėmėme patys sukti medų iš perpildytų avilių.

— Kur prapuolė Sedychas? — nebežinome, ką ir galvoti, tad, šiek tiek aptvarkę bityną, patraukiame į aukštikalnes, kur bus matyti visas Korgono kalnagūbris ir dar keli aplinkui. Ten gal sugalvosime, kur ieškoti Sedychę, nes jau neabejojame, jog kas nors bus jam atsitikę.

Visur, Kurajaus stepėje ar Koš Agačo pusdykumėje, Baratolo plynaukštėje ar prie Čiujos sniegų, pas Ačiko piemenis ir Korgono bitininkus,— mes būdavome įvairiausių specialybių žmonės. Kurajuje sutiktas altajietis mus palaiko botanikais ir nėmaž nesiklauso, jog mes tokie nesame. Kuo labiau neigiame esą botanikai, tuo labiau, pagal jį, ir esame. Jeigu kas nors Tujektoje nusprendė, jog turime būti geologai, tai niekam neįrodysi, kad taip nėra. Einame per Altajų, ir viskas mums patinka: žmonės ir medžiai, žolės ir akmenys, kalnai ir ledo laukai, senovės piešiniais išrašytos uolos ir milžinišką galią turinčios upės — kuo daugiau norime apie viską sužinoti, pamatyti, tai gal ir palaiko mus vietiniai gyventojai tokiais žmonėmis, su kuriais jie norėtų pasikalbėti apie savo kraštą, pasidalinti svajonėmis apie jo ateitį.

Dar niekad nesame buvę kalnagūbriuose, nusitęsiančiuose į pietvakarių pusę, tai tenlink dabar ir žvelgiame. Ar šiaip, ar taip žiūrėk, tik, pasuksi į šiaurę — prieisi didelius kalnastepių kaimus derlingoje žemėje su neišvažiuojamais keliais, patrauksi į rytus — rasi pilną galvijų Kano stepę, vakaruose, kad ir toli žiūrėsi akis primerkęs į

lygią kazachų žemę, — pietuose neartės ir nenutols balta Belucha, tik penktoje pasaulio šalyje, pietvakariuose, nežinome, ką užtiksimė. Nėmaž neabejojame, kad į tą pusę iš bityno išėjo Sedychas, nes iš kitur jau būtų grįžęs.

Laukiame sutemstant, kai, besėdint prie laužo, dienos minčių nuotrupos susilies į vieną visumą, ir šiandien vakare žinosime daugiau, negu prieš dieną. Gerdami raudonosios šaknies arbatą, prisimename Sedycho bičių midų, apie kurį dar Čichačiovas prieš pusantro šimto metų yra pasakęs, jog niekur nėra tokio skanaus medaus ragavęs, kaip Altajuje.

— Apie tai, ko mes ieškome, — kalbu, siurbčiodamas arbatą, — jau mini šumerai savo „Epe apie Gilgamešą“, gal trys tūkstančiai metų prieš mūsų erą. Sako, buvęs karaliaus Gilgamešo vergas, vardu Enkidu, labai panašus į sniego žmogų. Tas Enkidu seniau gyvenęs Libano kalnuose, ir jį pamatęs piemuo išblyško kaip numirėlis, vos neišprotėjo...

— Vos neišprotėjo, sakai...

— O ką, tu apie Sedycho žmoną pagalvojai? Tai klausyk toliau. Enkidu, aišku, pagavo, ir jis ėmė medžioti laukinius žvėris, taip pat naikinti į save panašius padarus. Paskui Enkidu jau įgavo žmogišką protą ir pats virto žmogumi. Atkreipk dėmesį į tai, jog veiksmas vyksta tose vietose, kur dabar randami žmogbeždžionių griaučiai, ir mokslininkai mano, jog neandertalietis kaip tik ten ir virto žmogumi.

— Tai, sakai, pasakos, epai mokslui neprieštarauja?

— Nė kiek, tik vienas kitą papildo. Neandertaliečius mini biblija, taip pat senovės graikų mokslininkas Ktesi-

jas, tarnavęs persų karaliaus Artakserkso dvare, paskui, jau XIII a., italas Dž. Karpinis parašo „Mongolų istoriją“, kur kalbama vis apie tą patį sniego žmogų. Pagaliau vokietais J. Šiltbergeris, gyvenęs Centrinėje Azijoje pas chaną Edigėją, taip pat parašo „Kelionių knygą“, kurioje kaip tik pasakojama apie Mongolijos Altajų. Esą, ten negalima žmogui nė praeiti dėl laukinių žvėrių ir kitokių bjaurybių gausumo. Tik tų „bjaurybių“ aprašymas visiškai atitinka sniego žmogaus išvaizdą. Paskui vėl...

— Patylėk, kažkas eina!

— Eik jau, eik, dabar bet kas gali tau pasirodyti!

— Sakau, tyliau! Ar negirdi?

Tikrai, laužo link artinasi žingsniai. Mus dabar mato kas nori, tik mes toliau šviesos rato — nieko. Nespėjome susivokti, ką reiktų daryti, jeigu pasirodytų kas nors baisaus, ir iš tamsos išlindo toks didelis didelis, o iš tikrųjų visai nedidelis, trumpu suveržtu kiteliu ir plačiom kariškom kelnėm žmogelis.

— Tai... tai labas vakaras,— atgavome žadą mes.

— Sveiki! O ką, išgąsdinau? — žmogelis aiškiai patenkintas.

— Ką jūs! Nė kiek! Tik labai keista taigojė naktį sutikti žmogų.

— Taigi, žmogų... O jeigu jums ne žmogus būtų prie laužo priėjęs?

— Meška, ar ką?

— Ir ne meška...

— Tai sakykite kas? Ne žmogus, ne meška, tai kas tada?

— Geriau pirma susipažinkime, esu Sedychas Aleksejus Paramonovičius, o jūs — tai Anisimo Zinovevičiaus

draugai, tiesa? Man Bairamas Modorovas pasakojo, sakė, traukėte į mano bityną. Tiesa, o kaip gyvena bitės?

Papasakojau apie bityną, kad buvo apsilankęs Volodia, bitės spiečiais nebeišsilakstys, o iš kai kurių avilių išsukome medų.

— Ko gero, jūs bitininkai būsite?

Šįkart noriai sutikome su Sedycho spėliojimu. Nors sakoma, kad visi darbai geri ir garbingi, tik nežinau užsiėmimo, geresnio už bitininkavimą, kur reikia turėti chirurgo rankas, snaiperio akis ir miklų protą.

— Aleksejau Paramonovičiau,— vėl klausiamo mes,— o kas tada, jei ne meška?

— Nežinau, kaip čia viską ir papasakoti. Jūs štai žmonės mokytis, išvažiuosit iš čia ir juoksitės iš mūsų, sakysite, tikri giriniai ten gyvena...

— Aleksejau Paramonovičiau, tikrai nesijuoksime, mes irgi to paties ieškome,— sakau aš — kas bus, tas.

— Ko to paties? Apie ką kalbi?

— Apie tą, kuris aname upės krante buvo pasirodęs jūsų žmonai. Ir sakykite, Aleksejau Paramonovičiau, kur jūs, viską metęs, dabar buvote išvykęs?

— O, matau, kad jums daug kas žinoma, matyt, Anisimas Zinovejevičius bus viską papasakojęs. Po karo mūsų Vladimirkos kaime gyveno du broliai, abu užkietėję sentikiai, tokie žmonės, jog niekas pas juos beveik ir neužeidavo. Ir valdiško darbo beveik nedirbo, tai vasarą kasdavo šaknį, o žiemą medžiodavo, kad tik toliau būtų nuo žmonių. Kažkur čia, šiuose kalnuose, jie turėjo susirentę medžiotojų trobelę, žiemą joje gyvendavo ir medžiodavo sabalus. Tais metais už sabalo kailį galėjo gauti visko: ir kartūno, ir miltų. Aišku, daug kas pavydėjo jiems sėkmin-

gos medžioklės, Jau vienas kitas medžiotojas norėjo paskirti įkandin brolių, kur tos geros vietos yra, tik parbėgo kartą su slidėmis jie abu ir sako: viskas, daugiau į taigą neisime, ten girinis vaikšto. Niekas jais netikėjo, kokie šiais laikais giriniai gali būti, pėdas mėto broliai, girdi, ana kaip mus išgąsdino, tai ir jūs bijokite ten eiti. Iš tikrųjų daugiau broliai ten nėjo, o kai atsitiko nelaimė su mano Maša, tai vienas jų ir sako: „Matai, Aleksejau Paramonovičiaus, mes juk sakėme, kad vaikšto girinis po taigą, o jūs juokėtės: Tavo boba ir sutiko girinį.“

Aš vos nestuktelėjau už tą girinį, rado laiką niekus tauzyti. Tada ir perėjau į aną krantą, apžiūrėjau gerai pėdas — jos skyrėsi nuo meškos. Prieš kelias dienas toje pačioje vietoje radau šviežias pėdas, jos vedė kaip tik į tą pusę, kur jūs dabar einate. Sutikau Bairamą Modorovą, jis taip pat tokias pėdas pamatė, ir beveik ėmėme tikėti tų brolių pasakojimais. Abu su Bairamu spėliojom ir taip, ir šiaip, aš sakau, o gal tai pėdos kokios išsigimusios meškos. Pėdos nutrūko kėnyne. Sėdėdamas prie laužo, praeitą naktį pajutau tokią baimę, jog nieko panašaus anksčiau nebuvau patyręs. Gal, sakau, nervai, dabar žmogui nugarą skauda, ir tai kaltę verčia nervams. Šį vakarą pamačiau jūsų laužą ir atėjau čia.

— O kaip šįvakar, ar bijojote?

— Ne, nebijojau.

Iš ryto Aleksejus Paramonovičius prisipykęs kvietė mus kartu, siūlydamas gerą pirtį, ypatingą medų, surinktą tik iš maralų šaknies žiedų, pagaliau midų iš paskutinio vasaros medaus, tik mes nesutikome, nes jutome taką, kurio, kaip pasirodo, ieškojome nuo tada, kai klausėmės Sergejus Abakumovičiaus pasakojimų apie Bičejų. Namie bū-

name vienuolika mėnesių, o Altajuje — vieną, tik čia, klaidžioje taigoje, viskas atrodo daug aiškiau, paprasčiau. Mes puikiai suprantame, ką galvoja Anisimas Zinovejevičius, Ana Fedosejevna, bet negalime perprasti, kuo gyvena mūsų pats artimiausias kaimynas Lietuvoje.

Dešinėje, už jelanės, matyti beveik juoda kėnyno siena. Man norisi eiti ten, į kėnyną, kur reikia perbristi putotą upelį, užlipti šlapiu stačiu krantu į viršų ir laužtis per storus tankius žolynus. Tiesiai pagal upelį eina šioks toks žvėrių sumintas takelis. Aš noriu pasukti į kėnyną, o kojos pačios veda taku pagal upelį. Tarp susiglaudusių kėnių auga, išstypusios į šviesą, balkšvos žolės, tamsūs užkaboriai vilioja meškas žiemai. Čia galėtų būti saugūs žvėrių ir paukščių namai. Mažytėje jelanėje, kur nebeatškrenda bitės ir neranda jos vabzdžiai, pro žoles įžiūrėjome rąstų trobelę. Trobelė, be abejonės, buvo brolių medžiotojų. Ant gultų pamesti sutrūniję kailiniai, prie krosnies kirvis, kampe spąstai žvėreliams, kitas negausus medžiotojų turtas. Neliko jokių abejonių, jog tikrai žmonės išbėgo kažko labai išgąsdinti, nespėję pasiimti savo daiktų, paprastai taigiečių taip vertinamų.

Gerai iškuopę trobelę, pasitiesę ant gultų minkštų kėnio šakų, nutarėme čia pernakti. Naktį kažkas brovėsi žolynais pro pat mūsų nakvynietę, girdėjosi įvairūs naktibaldų balsai, bet tai buvo įprasti taigos gyventojai. Miegojome be baimės, ramiai ir kietai. Iš ryto sparčiai leidomės Bičejaus link, nes praėjo daug laiko, ir Rita kažin ką dar pagalvos. Bičejaus aukštupyje, po dideliu kedru, lygiai toje pat vietoje, kur buvome sustoję kelionės pradžioje, pamatėme baltą arklį ir prie laužo besėdintį Anisimą Zinovejevičių.

— Ko taip ilgai užtrukote? — kaip niekur nieko klausia jis.

— Ar tai jūs ne šienapjūtėje? — stebimės mes.

— Nutariau pabėgioti aplink, gal, sakau, ką pamatysiu, o šienas — ką, šienas, truputį papūdytas, karvei geriau tinka.

Aš taip pat patenkintas, jog Anisimas Zinovejevičius nors kartą kaip reikiant gerai išsibėgios kalnais, ir šienas papūdytas, pasirodo, dar geresnis, tik gaila, kad aš iki šiol nežinojau, tai nors kitą metą nesiskubinsiu jo grėbti, jeigu jau šitaip.

Dvi dienas iš eilės kūrenosi karščiausia pirtis, atsileido atbukintos kojos, atsileido ir Ana Fedosejevna, nebepyko ant Anisimo Zinovejevičiaus, ir, gulėdami ant plautų, pro mažą pirties langelį žiūrėjome į baltas Korgono viršūnes ir gailėjomės, jog per greitai iš ten išėjome.

Ekspedicija į įtariamąjį rajoną

Vykstame pas pasaką

Išvaikščioję Altajaus kalnus, slėnius, aplankę jo urvus ir pačias atkampiausias vietas, mes jau pradėdame manyti, kad gyvo sniego žmogaus, ko gero, čia nebepamatysime. Mus pasiekusios žinios iš Kaukazo vertė susimąstyti — esą ten, nors ir retai, dar vis aptinkami sniego žmogaus pėdsakai. Reikėjo skubėti, nes ne kartą tyrinėtojai, nuvykę į homo troglodito tariamai gyvenamą vietovę, jo ten neberasdavo.

Sykį gavau laišką iš Abchazijos, iš Mercheulio kaimo, kurio vietovėse galėtų gyventi sniego žmogus. Ten jau kuris laikas buvo apsistoję Julija su vaikais. Aš, pavėlavęs apie savaitę, vos suradęs tą rajoną, prie nedidelės, iš lauko aptepliotos moliu krautuvėlės sutikau likusius ekspedicijos dalyvius, o pirma jų bebėgančius Andrių ir Ritą. Iki šiol maniau šį tą žinąs apie sniego žmogų. Be manęs Julija ir vaikai baigė tikrus sniego žmogaus kursus, kur tamsiais kaip kalnų bazaltas vakarais, kurkiant didžiulėms varlėms, minkštai sklandant sidabriniais nakties drugiams ir mandarinų medžiuose gūdžiai rėkiant kažkokiam didžiaakiui padarui, Maja, nepaprastos atminties moteris, iki pusiaunakčio pasakojo viską, ką žinojo apie sniego žmogų. Dabar patys mažiausi ir negudriausi ekspedicijos dalyviai buvo kur kas daugiau už mane informuoti apie sniego žmogų (jis šiame rajone — maisa, chyzyras, agró antropos; laukinis ir miško žmogus).

Niekas į mus neatkreipė dėmesio, apie savo tikslus niekam nepasakojome. Maja apsigyveno pas Kostianenką, tolimą giminaitį, kuriam, beje, reikėjo įrodyti giminystę, o mes, jos draugai, savaimė suprantama, kartu su ja, kaip įprasta visur, kur gyvena rusai, pagal tokią schemą: pas giminaitį gyvena jo tolimas giminaitis, šis atsiveža dar tolimesnius, šeimininkui visai nežinomus ir niekad negirdėtus, o pastarieji dar pasikviečia savo pažįstamus ar jų, t. y. pažįstamų, pažįstamus. Mes, deja, jau nieko nebekvietėme, buvome Kostianenkos svečių grandinėje tikrai patys paskutiniai.

Aukščiausiuose pasaulio kalnynuose, kur, vien pasižiūrėjus į jų fotografijas, sukasi galva, šernų neįveikiamuose brūzgynuose, prie krantus drebinančių upių, stingdančiuose kūnų ir sielų Šiaurės Azijos tyruose, kur žodis susąla į ledą vos ištartas, padus skrudinančiuose smėlynuose — be ypatingo vargo ir pastangų pabuvojo Maja Bykova, turinti per šimtą kilogramų svorio ir šiek tiek mažiau ligų moteris.

Nuo akylaus Majos žvilgsnio neprasprūsdavo nei mažytė žinutė Žemės rutulio spaudoje, kur tiesiogiai ar netiesiogiai buvo minimas sniego žmogus. Beje, Maja niekad nesakydavo taip tiesiai — sniego žmogus, bet: jis, mūsų globotinis, mūsų ieškomasis, mūsų herojus, žinojo daug apie jį daugiau, negu jis pats apie save, tad, nebepaisydama ligų bei negalavimų, ji drąsiai nusileido su dviem lagaminais ir kuprine iš buto Maskvoje ir atsidūrė Abchazijoje. Tik, būdama dar devintame aukšte, Maja jau iš anksto žinojo, kur eis, ko klausinės, žinojo kaimų pavadinimus, žmonių vardus ir pavardes, penkiasdešimt metų

senumo nutikimus, gerai įsivaizdavo vietą, kur gali gyventi „jis“.

Maja, iškart dusdama ir griebdamasi ranka už tos vietos, kur turėtų būti širdis, nuolat atsisukinėdama flakonėlius ir atsidarinėdama tablečių dėžutes, kas dieną vis ėmė spartinti žingsnį, o po poros savaičių, kai keliavome į Kotloviną, kur visai neseniai, kaip pasakoja gyventojai, susitikdavo sniego žmogų ir dėl to per daug nesistebėdavo — ten Maja tiek į kalną, tiek į pakalnę skriste skrido, kad ne mes, o ji pirmoji pamatytų savąjį „jį, herojų, ieškomąjį, globotinį“ ir pan., ir pan.

Namie niekad nepamanėme, kad mūsų „antropologinė laboratorija“ bus tokia didelė ir nesutvarkyta. Realūs, tikri šių dienų nutikimai ten sumaišyti su senom pasakom, ir legendos kartais atrodo panašesnės į teisybę, o į tiesą vėl nebekreipiame dėmesio — jos nebeskiriame nuo prasimanymo.

Mūsų naujieji pažįstami abchazai, gruzinai, mingrelai, graikai, armėnai, rusai ir ukrainiečiai daug ką yra girdėję apie paslaptinguosius šių vietų gyventojus, apie keistus įvykius kalnų giriose ir neįžengiamuose brūzgynuose. Pagaliau pradėdame suprasti žmones, kalnus, miškus ir esame pasiruošę lemtingajam susitikimui.

Baltosios moters pasirodymas

Riebiame raudonžemy išsikerojusi ir šiltų lietu palaistoma augalija iš visų pusių spaudžia namelį, kur vakarais stipriau ima dvelkti aitriu vystančio tabako kvapu iš po lentinių pašiūrių.

Neramūs šiltos, drėgnos nakties garsai sklinda iš visų pusių: nuo senų kapinių, spygliuotų, nepralendamų krūmų prižėlusiu tarpekliu, kukurūzų ir tabako plantacijų, senų daržinių ir legendinių kalnų aplink, kur kadaise slaptais takais ėjo Odisėjo vyrai į amazonių šalį. Dalį keliautojų amžinai paslėpė kalnai, o dalį, po ilgų klajonių metų grįžusių į tėvynę, apšaukė melagiais ir tauškaliais, nors iš tikrųjų jie sakė gryną tiesą.

Rinkdami žinias apie trogloditą, stengiamės netrukdyti žmogui. Tačiau kiek pavojų tyko pasakojimų apie senovės laikus! Kartą į vieną Kaukazo aulą atvažiavo etnografas, surinko senius ir sako:

— Papasakokite, gerbiamieji, ką nors nepaprasta, negirdėta.

— Nepaprasta? — galvoja žilagalviai. — Tai va, kalnuose gyvena žmogus, visas apaugęs plaukais, nemoka kalbėti.

— Chm, — kraipo galvą etnografas, — o kiek akių jis turi?

— Kaip tai kiek? Dvi!

— Mm, — tyrinėtoji toks realus pasakojimas nepatinka, — o gal vieną?

— Ką tu, vieną! Dvi! — vieningai šaukia seniai.

— Nagi geriau pagalvokite, — spiria etnografas, — gal vis dėlto vieną?

— Dvi akis turi, ir viskas! — dar nepasiduoda aūlo vyresnieji.

Atkakliam svečiui žūtbūt reikia pasakos, ir jis klausia iš naujo:

— O gal vis dėlto vieną, a?

— Tpfui! — nusispjauna seniai, — na vieną, vieną, jeigu jau taip nori! Tai ką, ar jau galėsime eiti?

O mes ir sapne nesapnavome, kad pateksime į tikrą pasaką, kur ne praėjusių amžių atgarsiai, o gyvi senovės klodai išeina į šių dienų paviršių, ir Odisėjo laikų kerai narplioja mus iš visų pusių.

Ištisas nežinomas pasaulis gali pasislėpti Kaukazo kalnų miškuose ir tarpekliuose. Sibiro taiga, lyginant su šiais brūzgynais, veikiau panaši į gerai prižiūrimą parką. Ką ten sniego žmogus, — ir visas dinozauras čia ramiausiai galėtų gyventi, jeigu jis būtų išlikęs iki mūsų laikų. Nuo vieno įvykio prie kito vedami pasakojimų apie almasty, mes keliamės vis aukščiau į kalnus, gilyn į girias, ir nepasiekiamo mums tampa svajonė bent kartą išsimaudyti Juodojoje jūroje.

Jaučiame, kad prieš keletą metų prasidėjusi sniego žmogaus ieškojimų odisėja mums dar greitai nesibaigs — iš didelių kaimų einame pas kalnų piemenis, sutinkame tabako augintojus, medkirčius. Kelias veda į Maruchos perėją, ten nuo sniegynų matyti visa sniego žmogaus šalis. Kabarda-Balkarija, Abchazija, Svanetija, Talyšo kalnai Azerbaidžane — tai vis jo valdos, bet numanau, jog sekantį sykį visi kartu tikrai nebesusirinksime. Maja linkusi geriau laukti savo sniego žmogaus kur nors kukurūzų lauke ties Mercheulio kaimu, o manyje sėdįs neramus kipšas verčia bėgti risčiomis nuo šios vietos iki Kaspijos jūros ar — jis vienas geriau žino — dar kur nors.

Jau per pirmąsias savaites surinkome daugybę pasakojimų apie Abchazijos almasty. Ir ko mums reikėdavo pyk-

ti, kai, būdavo, koks nors pilietis ten, Lietuvoje, išgirdęs apie sniego žmogų, sakydavo: „O aš netikiu!“ Gal tada daugiau mes patys norėdavome įtikinti save? Kai iš knygų ir žurnalų perėjome į tikrus kalnus, kur įvairiose vietose daugelis žmonių tvirtindavo tą patį, mes ėmėme tikėti — jis yra!

Mes, būrelis tyrinėtojų, tarp jų ir Majos brolis Rualdas su žmona Katia, esame pas Androsenką — ukrainietį ir jo žmoną Jeleną, čionykštę graikę, dar vis Mercheulio kaime. Rualdui smarkiai rūpi du dalykai — gerai pavalgyti ir sumedžioti kokią nors žinutę apie sniego žmogų Majai, kuriai brolis tuo mielesnis, kuo daugiau sužino apie „jį“. Katia — tvarinys visų klajoklių tautų, keliavusių per Kaukazą, smulki, juodbruvė, be paliaubų kariavo su savo vyru ir tik sniego žmogaus dėka kol kas dar buvo neišsiskyre.

Ak, ir gaila didžiųjų kelionių amžių, kai ištisos tautos iki paskutinio žmogelio vieną gražią dieną pakildavo iš amžiais nutupėtų vietų ir išvykdavo į metų metus trukusias keliones, lyg tyčia sumaišydami mūsų laikų istorikams jų atrastus dėsnius. Ko gero, graikai atrado Kaukaze amazones, nes pačiose nuošaliausiose vietose aptiksi dabar juos begyvenančius. Jie čia atėjo taikiai, nes iki šiol išsaugojo savo kalbą, papročius, o kitoku atveju nebūtų jų ir pėdsakų likę, ir ilgai tektų kastis pro storą istorijos dulkių sluoksnį iki prisiminimų apie graikus.

Feodoras Androsenka, išdžiūvęs, nervingas, porą savaitių nesiskutęs, kaip čia visur priimta, pasakoja nesėną

nutikimą mums, savo tėvams ir motinos seseriai Kaliopei, savo tetai. Klausytojams ir pasakotojui vis labiau blizga akys iš susijaudinimo.

— Prieš porą metųėjau iš šokių, tada dar nebuvo vedęs. Netoli namų, nuo kur jūs atėjote, yra dauba, pastebėjote? Tai einu ir girdžiu, tarytum vėjas paparčiuose šiu-rena, pakeliu galvą — šalia manęs eina moteris, visa baltais plaukais iki pat žemės. Iškart aš neatkreipiau dėmesio, o ką, tegu eina... Tik pasižiūriu į ją kaip reikiant — ir nebegaliu kojų pajudinti, rodos, priaugo prie žemės, suakmenėjau iš baimės. Paskui atsitokėjau, manau, tegu nors šimtas velnių, o aš eisiu sau. Tuokart moteris atsistojo priešais, nebeleidžia toliau, ir gana. Laimė, atbėgo mūsų šuniukas, ši ir išnyko. Stovėjo priešais mane, va kaip jūs dabar, o neliko, rodos, ir nebuvo. Šuniukas pasisukinėjo, pasisukinėjo ir nubėgo. Žiūriu — vėl ji stovi prieš mane, o akys, matau, dega kaip dvi žarijos.

Nežinau, kas būtų buvę, tik vėl atbėgo lodamas mūsų suo, ir moteris dingo. Iš išvaizdos panaši į žmogų, visa baltais plaukais iki žemės, rankos taip pat kaip žmogaus, o iš veido tai graži pasirodė. Seni žmonės sako, kad apie ją ir kalbėti negalima. Tie padarai bijo tik ugnies ir šunų. Dažnai juos galima sutikti Mačiaros upės brūzgynuose.

— Parbėgo mūsų Feodoras namo,— toliau jau pasakoja jo motina,— visas išbalęs, vos gyvas iš baimės, plaukai, pati mačiau, styro piestu, visas prakaito išpiltas, ir sako: „Viskas, daugiau nei į šokius, nei į kiną. Kai tik sutems, nei žingsnio už namo slenksčio.“ Ir tikrai — gal apie pus-

metį, vos tik sutemsta, mūsų Feodoras tuoj uždaro langines, duris ir sėdi namie.

Tai vienas, tai kitas nenorom žvilgčiojame pro petį į tamsą, mus spaudžiančią į vieną kupetą prie stalo, kur jo vidury stovi didelis rytietiškas molinis ąsotis, pilnas tamsiai raudono vyno.

Vėliau Feodoras su dviem draugais išėjo į medžioklę. Jau buvo žiemos pradžia, žiūri — sniege pėdos. Vienos — didelės, maždaug poros sprindžių didumo, o kitos mažos — vaiko. Visi trys draugai išsigando ir tučtuoju grįžo namo.

— Jeigu niekam nesakysite, galiu papasakoti, kas nutiko Almaschanui Gogochijai, kuris dabar gano galvijus alpinėse pievose, prie Maruchos perėjos.

Almaschano namas taip pat stovi prie daubos, o netolimaus, kukurūzų lauke, yra sena daržinė tabakui džiovinėti. Kartą atsiranda laukinė moteris prieš Almaschaną ir rodo keturis pirštus, tas reiškia, kad reikės jam, kaip žmonės manė, su ja gyventi tiek mėnesių, kiek parodė pirštų.

— O atsisakyti negalima? — klausiamo mes.

— Ne, ką jūs! Jei atsisakysi, tai arba mirsi, arba išprotėsi. Taip ir gyveno Almaschanas su laukine moterim, vis naktimis susitikdamas kukurūzuose, kol kukurūzų laumė paliko vyrą ramybėje.

Užmirštos guli užrašų knygutės, numesti šalin pieštukai, niekas nieko neužsirašinėjame, o laukiame, kada iš aitriai kvėpiančios nakties pasirodys balta, ilgais, sulig žeme plaukais moteris,

Urvas po žinaronis

Vietomis plikais akmenimis, vietomis per kietus, tarsi varinius paparčius mūsų būrelis jau gerą pusdienį kyla bevandene plynaukšte. Mes turime savo keliavimo būdą: kai vaikstome po kaimą ir jo apylinkes, vaikus paprastai paliekam pas žmones, sakydami, jog jiems bus sunku. Šįkart, kai reikėjo juos palikti, jie eina kartu. Visi, dideli ir maži, žiūrime, gal kur aptiksime vandens lašą bekraščiuose papartynuose, pajvairintuose pavieniais dideliais medžiais.

Šios kelionės tikslas — Kotlovina, kur dabar nebėra nei vieno žmogaus. Ir vienintelis kelias į buvusį Kotlovinos kaimą tik iš aukštikalnių pusės, nuo Amkelo ežero. Visi Kotlovinos gyventojai, visi lig vieno, daugiausia ukrainiečiai, buvo matę laukinį žmogų. Po surinktų pasakojimų apie paslaptinius Abchazijos miško gyventojus mums būtinai reikėjo patiems pabuvoti Kotlovinoje,— jei ne pamatyti, tai bent pajusti tą, dėl kurio mes visi iš įvairių šalies kampelių čia atsidūrėme.

Kai su Rualdu viename kaime rinkome žinias apie sniego žmogų, ten vis buvo minima Mačiara, Kotlovina, Amkelas — trys vietos, kur žmonės matė ir sutiko alması. Sėdime abu už stalo, o už mūsų nugarų stovi gal dvidešimt įvairaus amžiaus kaimo vaikų. Tamada kelia tostus už mus, mūsų vaikus ir žmonas, senelius, tėvus ir įvairiapusišką sėkmę, tėvynę ir draugystę, vis pridėdamas vyno stiklą prie lūpų. Mes stengiamės taip pat daryti, kaip ir šeiminkas, tik nelabai esame pastabūs: jei tamada nugaria vyno vos vos, tai mes lenkiame iki dugno, manydami, kad taip ir reikia.

Nesijaučiame svetimi Kaukaze, nes tai, ko ieškome, mums jungia šiuos kalnus ir Altajų, Tibetą ir Mongoliją. Praėjo visai nedaug laiko, ir mes įpratome prie šių vietų, žmonių. Kaip ir visur, mus tuojau apsupa didelis vaikų būrys, o juodaskarės mingrelės vaišina nestipriu, tamsiai raudonu vynu. Nepakeliamai karšta saulė svilina mūsų pakaušius, vaikai sliūkina per paparčius toli atsilikę — norime tik vandens, daugiau nieko, tikrai nieko. Tokia saulė kepino šiuose kalnuose prikaltą prie uolų Prometėją, kol ją išlaisvino Heraklis. Mes einame išvaduoti iš nežinios ir užmaršties tą, kurs negavo iš Prometėjo ugnies ir liko visam laikui anapus suvokimo.

Pagaliau tarp papartynų pasimatė žalios pievelės, ir mes įėjome į gražų slėnį, kur augo činaros ir seni laukiniai vaismedžiai. Čia radome nedidelį šaltinėlių, ir netrukus atsigavę vaikai pranešė, jog netoliese yra kažkokia anga į kalną. Urve buvo vėsu, ir visą laiką nuo jo sienų lašėjo vanduo. Vaikai lenda kuo giliau į urvą, tyrinėja visus jo plyšius, pagaliau, apsėsti tyrinėjimo aistros, ima rausti akmenų nuolaužas.

— Radau! — šaukia iškasęs kaulą Andrius.

— Ir aš radau, ir aš! — Rita po akmenimis taip pat atkasė gerą krūvą laiko nupoliruotų kaulų.

Aikštelė po milžiniška činara prie šaltinio greitai pasidarė panaši į antrinių žaliavų priėmimo punktą, kol vaikai iš urvo atnešė paskutinį grobį — kažkokio gyvūno, kaip vėliau sužinojome Maskvoje, urvinio liūto dantį, o po minutės — retą, niekad mums nematytą didelę sraigę.

Nebenusėdėjome ramiai ir mes, suaugusieji, puolėme į urvą ir žvakės šviesoje išvydome gal dviejų metrų aukštyje nišą, kur, nieko nelaukdamas, kad neatsilikčiau nuo

vaikų, užsiropščiau aš. Ten buvo paklota surautos žolės, šalimais — nudirtas ežio kailis ir kažkokio gyvūno atmatų krūvelė.

Išlindę iš urvo saulėkaitoje pasišildyti, pamatėme, jog mūsų link joja kažkoks žmogus. Tai buvo medžioklės draustinio prižiūrėtojas Kerzojanas. Tyli Kerzojanas, tylime ir mes, pagaliau jis sako:

— O aš žinau, ką jūs norite sužinoti. Jus domina laukinis žmogus! — Ir papasakoja, kaip dar prieš karą Aslangerio kaime buvo pagautas laukinis žmogus, čia vadinamas chzyru, kaip visi ėjo jo pasižiūrėti, o paskui paleido. Šį pasakojimą jau buvome girdėję kitoje vietoje, kur taip pat buvo kalbama apie laukinį žmogų iš Aslangerio.

Rodome, ką mes radome urve, ir tuokart Kerzojanas staiga pasikeičia. Visų pirma pareiškia, jog labai nemėgstas, kad kas čia apsisotų, jis net tyčia apkapojęs činarų šakas, kad būtų kuo mažiau šešėlio ir niekas per daug nesėdėtų po ja. Paklaustas, kas čia per kaulai, atsako, jog jis neseniai uždaręs urve vilką ir jį maitinęs kaulais. Iš kur ėmėsi ežio kailis? Ežį nulupęs ir jo taukus panaudojęs vaistams. Ir dar: urve jis pats mėgstas prigulti ant sulankstomos lovelės (dešimt kilometrų nuo kaimo, visą laiką lipant į kalną!). Be to, urve jis džiovinęs taboką (kai ten laša vanduo ir nėra skersvėjo!).

— Dabar,— sakome mes,— einame į Kotloviną.

— Į Kotloviną?! — pakyla Kerzojanas.— Ne, į Kotloviną jūs neisite. Ten aš ant tako pastačiau vilkams spąstus. Čia yra tokia sena vilkė, kiek ji naminių gyvulių jau papjovė, tai aš ją noriu pagauti.

— Mes vis tiek ten eisime!

— Neisite. Draudžiu kaip jėgeris. Negalima ten eiti, ir viskas. Eime pas mane, į kaimą. Pavaišinsiu pienu, pernakvosite, o rytoj jus nuvesiu prie Amkelo ežero, kur tikrai gražu, aplink sniegai, o Kotlovina — kas iš jos, ne, ten draudžiu jums eiti.

Kerzojanas nujoja, pažadėjęs vėl atjoti ir pasiimti mus su savimi. Ilgai nelaukę, pakylame ir sparčiai skuodžiame Kotlovinos link, kur iš tikrųjų neilgai trukus jau tamsiame bukyne pamatėme ant tako įspaustas dideles vilko pėdas, o greta jo — mažesnes, vedančias taip pat į Kotlovinos pusę. Pastebimai dyla takas, arčiau mūsų glaudžiasi drėgnas ir šiltas miškas, ir iš visų pusių artėja naktis.

Naktis Kotlovinoje

Naktis turėjo užklupti mus kiekvieną minutę, reikėjo skubėti, kad spėtume su šokia tokia šviesa pasistatyti palapinę. Pagaliau baigėsi tamsus činarų miškas, apaugęs vijokliais, ir įžengėme į žalią didžiulių žolių aikštę, suspaustą samanotu mišku apaugusių kalnų. Virš mūsų tik nedidelis gabalėlis erdvės, ir jaučiamės sėdį kaip katilė, gal dėl to Tėvynės karo metu moterys, pasilikusios vienos, neilgai čia gyveno — vieną žiemos dieną visos kaip viena išėjo iš Kotlovinos.

Kažkur, gilioje dauboje, turėtų būti šaltinis, ir visiškoje tamsoje einame jo ieškoti. Didžiuliai brūzgynai gervuogių, kurių uogos dvigubai didesnės, negu kitur, plėšo drabužius ir neleidžia išsukti iš tako. Būdami prie versmės, prisiminėme pasakojimus, kaip viena Kotlovinos gyventoja, laukdama šioje vietoje, kol pritekės kibiras vandens,

kažką pajutusi, atsisuko ir mato: už nugaros, ant skardžio krašto, stovi didelis ir juodas „jis“. Kitame kaimo krašte berniukas, ganydamas gyvulius, girdi, kad jo link rieda akmenys nuo šlaito, apaugusio krūminėmis kryklėmis. Gi ten bestovįs vėl tas pats Kotlovinos įnamis ir bando jėgas, ridendamas į apačią gal tonos sunkumo akmenis.

Nuo pat seniausių laikų iki šiol dar niekieno neliestas abchazų žemės miškas ir erelių apgyventos uolos iš šonų, tamsus, bežvaigždis dangus iš viršaus uždarė mus Kotlovinoje, palikdami vienus su jos paslaptiniais gyventojais.

Tamsa prispaudžia visus prie pat laužo, kur visi kalbamės vis apie tą patį — almasty.

— Mūsų seminare prie Darvino muziejaus,— sako Maja,— mažiausiai medžiagos apie sniego žmogų surinkta iš Abchazijos ir Svanetijos.

— O! — pagyvėjo Andrius,— tai mes būsime pirmieji!

— Įmkim ir sugaukim tą sniego žmogų,— sako ir Rita, visai prigludama prie mamos.

Kažkur nuvirsta, matyt, sukriošęs medis, retkarčiais rieda akmenys, berods, šlepsi kažkieno žingsniai laukinių slyvų giraitėje.

Naktį Maja girdėjo, kaip kažkas pervilkęs šaką per palapinę. Aš vėl nieko nejutau, nes miško kirtimo-išvežimo planai liko ten toli, už nepraeinamų Kaukazo kalnų, kur ištisom naktim kankindavo nemiga, o dabar tegu susirenka apie mūsų palapinę nors šimtas vel... sniego žmonių, ir tai, ko gero, kietai miegočiau. Nemedžiojami laisvai čia jaučiasi vilkai, kurių pėdomis atėjome į Kotloviną, nertos ir meškos, lūšys, šakalai, barsukai, yra ernių. Kai kurių tyrinėtojų nuomone, kur seniau būdavo daug žvėrių, ten gyvendavo ir paleoantropų. Jiems nereikėdavo toli

keltis ieškant maisto, ten ir daugindavosi. Jeigu jau taip, tai Kotlovinos miškuose yra daug bukynų su valgomais vaisiais, laukinių vyšnių, kriaušių, obelų, slyvų, gervuogių, laukinių bulvių — topinambo, riešutmedžių — tokioje vietoje lengvai galima išlaikyti šeimą.

Karo metu vyko aršios kautynės prie ledinuotosios Maruchos perėjos, ne tiek jau toli nuo Kotlovinos. Po daug metų buvo rasti įšalę į ledą žuvę kareiviai.

Atgal grįžti senu taku nebenorėjome, nes vėl galėjome sutikti keistąjį medžioklės plotų prižiūrėtoją, tad nutarėme traukti Mačiaros upės kanjono link. Senas bukynas staigiaiėjo žemyn, ir mes, perbėgdami nuo medžio prie medžio, greitai leidomės į apačią. Pagaliau sustojome ant skardžio krašto, o jo apačioj, po mūsų kojom, judino akmenis iš kalno ištrūkusi upė. Nuo medžių nutįsusiomis lianomomis — vijokliais nusileidome tiesiai prie kriokiančio vandens ir, užsidarę nuo viso pasaulio, turėjome eiti tarpkelio dugnu per slenkstėtą upę. Pro skaidrų vandenį matyti įvairių spalvų akmenys: skaisčiai raudoni, žali, tamsiai mėlyni — įvairių spalvų ir atspalvių — tik ištraukti lauk visi jie pasidaro pilki. Ir žinodami, kad jie pilki, vėl graibome akmenis iš vandens, — o jeigu nors vienas bus toks, kokį matome dugnel! Upė čia krinta kriokliais, čia visai sulenda po žeme, į kalną, staiga ištrykšta iš po žemės vaivorykštėm, ir mes nieko nežinome, kas bus už ke-liolikos žingsnių ir kas nutiks po vienos kitos minutės. Čia prisiminėme, jog mėgsta sėdėti prie tekančio vandens ir mūsų pasakų undinės bei laumės.

Visi vėl kabarojamės per krioklių akmenis, o mudu su Rita randame skylę uoloje ir bandome šliaužti per ją. Pačiame urvo vidury girdime balsus. Balsai tolimi ir keisti, —

sunkūs seno Abchazijos miško atodūšiai glaudžia mus iš visų pusių, ir abu, nieko nesakę, smunkame atgal. Šokinėdami nuo akmenis ant akmenis, įveikiame paskui kitus dar vieną krioklį.

Baigiantis antrajai kelionės dienai, upė praplatėjo, vanduo sulindo į akmenis, ir mes, išėję į platesnę vietą, pasijutome ištrūkę iš Abchazijos miško ir saldžios nematytų jos gyventojų nelaisvės.

Keturių Altajų perėjoje

Susitikimas

Prie prekystalio išdžiūvęs senukas matavosi kerzinius batus. Pirkėjo rankose batai atrodė ne šiaip sau purvabridžiai už dešimt rublių, o kaip patys brangiausi ir madingiausi — su tokiu išmanymu jis juos apžiūrinėjo, braukė per padus kietu geltonu nykščiu, visai vartaliojo, kažkodėl prisidėjo prie ausies, ilgai svarstė ir abejojo, kol iš užančio neskubėdamas išsitraukė namų darbo sulankstomą piniginę. Žmogus, valandėlę pagalvojęs, vėl paslėpė švarko užkaboriuose piniginę ir iš naujo ėmė apžiūrinėti batus. Jau iš pirmo žvilgsnio žmogelis atrodė panašus į amžiną keliauninką: aiškiai bebaigią amžių batai, švarko sagos dėl viso pikto pritrauktos baltais siūlais ir bespalvė, laužų apsvilinta kuprinė su pririštu arbatiniu.

Pagaliau senukas vėl iš naujo susiieškojo piniginę, tiksliai atskaičiavo ir perskaičiavo pinigus ir kerziniai batai — geriausia kalnų ir taigos avalynė — įsigijo tvarkingą šeiminką.

Kažkodėl stojosi prieš akis Rūdingojo Altajaus Šemonichos kaimas, nors niekad nesu ten buvęs, Darvino muziejus Maskvoje, Majos laiškai...

— Archipai Kondratyčiau! — negarsiai pašaukiau aš. Senukas vikriai atsisuko į mane.

— Taip, Archipas Kondratyčius Kondrašovas, o..?

— Manęs nepažįstate, Archipai Kondratyčiau. Aš apie jus girdėjau iš Maskvos Darvino muziejaus būrelio sniego žmogui tirti... Ten skaitė to būrelio nariai jūsų laiškus...

Kas antrą ketvirtadienį susirinkę prie muziejaus veikiančio seminaro dalyviai sniego žmogui tirti skaito savo pranešimus iš vasaros kelionių, ekspedicijų, gausią korespondenciją iš pietinių šalies vietovių. Kartą seminaro dalyviai gavo storą laišką, kur rado įdomius nežinomo tyrinėtojo užrašus. Jų autorius, Sergejus Kondrašovas, gyvendamas Rūdingajame Altajuje, Leninogorske, domėjosi sniego žmogumi. Jau sirgdamas, išvyko į kalnus ir dingo, o paieškos nieko gero nedavė. Jo tėvą, Archipą Kondratyčių, maskviečiai pasikvietė pas save. Ten jis įdomiai papasakojo apie savo sūnų, parodė laiškus, rašytus draugams, užrašus. Maja viename savo laiške smulkiai aprašė tą seminarą, o ypač kaip atrodė senukas. Įtaigų jos pasakojimą įsiminiau iki žodelio ir, tokiam pasaulio užkampyje, kaip Ust Koksas, šiauriniame Katunės kalnagūbrio šlaite pamatyta žmogų sulyginęs su mano įsivaizduotu, keista, per daug nenustebau, kai senukas pašauktas atsiliepė.

— Tai va, šakneliauju,—sako Archipas Kondratyčius, užsisegiodamas kuprinę,—ne per toliausiai nuo čia, maždaug gerą pusdienį einant aukštyn Katune, turiu įsirengęs stovyklą.

Išėję iš krautuvės, nė nesitarę visi trys greitai palikome Ust Koksą. Iš šiaurinės pusės, nuo Terektinsko kalnagūbrio keterų, artinosi tamsiai violetinė audra, tai šen, tai ten plėšoma žaibų. Kelias valandas mus sulaukė lietus, užtat dabar turėjome skubėti paskui nueinančią audrą.

— Ak, kaip tik po lietaus būna pats geriausias badanas, dabar jį reikia kasti,—kalba Archipas Kondratyčius.

— Kodėl dabar?

— Matyt, taip reikia. Aš, galima sakyti, iš senos šakneliautojų giminės esu, tai žinau, kad kiekvienai žolelei — savas priėjimas. Pavėlavai ar paankstinai dieną kitą, ir nebe ta žolės galia, rodos, darei viską, kaip reikia, o nepadės ligoje. Vaistingų žolių aibės, imk iš taigos kiek nori, tik nedaug aš prisirenku. Kol prisiderini prie kokios vaistingos šaknelės, žiūrėk, jau beveik savaitė prabėgusi.

Po audros šuto visi taigos pašaliai, garavo riebus dirvožemis, trešo suvirtę žolynai — visa tai vyksta jau ne vieną tūkstantį metų, ir niekad nenaudota žemė po mūsų kojomis teikia tvirtumo bei pasitikėjimo. Beje, niekad dar mums neteko nusivilti žeme — ar tai būtų Koš Agačo pusdykumė saulėj nujuodavusiu paviršiumi, istoriniai žirgų nugludinti Aktašo akmenys, ar žolėm ir sėklom tręšiami ir niekad nenaudojami Salairo upių slėniai, — visur vienodai prigydavome ir gaudavome iš jų daugiau, negu norėdavome.

Archipas Kondratyčius eina negirdimai, lengvai, rodos, žolynai patys prieš jį prasiskiria ir, už nugaros vėl susiverdami, švelniai pastumia į priekį. Senukas beveik nepastebimai tai nuskina, tai išrauna žolę, šaknį — jo rankose matau maralų šaknį, juodojo serbento šakutę, sudžiūvusių badano lapų, erškėčio uogų, laukinių gvazdikų, aviečių, čiobrelių, gervuogių lapų ir dar keletą man nepažįstamų žolių. Visai jau naktį, nieko nebematydami, o tik jusdami po kojomis taką, pasiekėme Archipo Kondratyčiaus stovyklavietę, kur greitai sukūrėme iš anksto paruoštų malkų laužą. Vienas žoles Archipas Kondratyčius dėjo į šaltą vandenį, kitas jau prieš virimą, dar trečias — nukeliant katiliuką nuo ugnies.

Kalnų jėgą, taigos gyventojų sveikatą, dykumos gėlių kvapą mes pajutome atsigėrę tos neįprastos jėgų puokštės.

— Tai va,— tarė pailsėjęs Archipas Kondratyčius,— prieš metus išėjo mano Sergejus į kalnus ir iki šiol... Negaliu aš iš šių vietų išeiti, kol jo nesurasiu. Rodos, jis laukia manęs, kartais jaučiu kažkur netoli Sergejų. Ne šiaip sau visa tai, jaučiu, ne šiaip sau...

Julija nukreipia kalbą į kitą pusę — apie taigos augalus, šaknų rinkimą, ir senukas šiek tiek nusiramina.

— Štai perskaitykite, gerieji žmonės,— sako Archipas Kondratyčius ir paduoda pluoštelį lapų. Tai Sergejaus laišakai, rašyti draugui,

Pradžia

Taiga, kalnai, ilgos kelionės, rodos, visa tai turėtų būti susiję su sunkumais, kitaip ir būti negali. O iš tikrųjų kokie čia keblumai. Ar ne sudėtingiau mums kartais esti ant dailaus parketo, o visai lengva miško sąvartynuose? Kur, už kokius pinigus gausi tokio vandens, tokio kedrynų oro, tokios žolių arbatos, tokių vaizdų akiai — ir kelionės vargai nuslenka į pačią paskutinę vietą, ir neleidžia sąžinė prisiminti ką nors bloga. Rytas, tarsi atsiprašydamas už vakarykštį lietų, parodė kalnus visa puikybe, kad net buvo šiek tiek neįtikinamai, jį visa tai mums. O kas tada liks kitiems?

Atodūsi, šūksni, vienišą keleivį apimantį didelį neramumą, kai jis tikrai gailėsis esąs vienas, sukels tų kalnų regėjimas pietuose, dvi baltos viršūnės, atsimušančios

žydrynėje kaip du debesėliai, o dangaus mėlis sutirps jėlanėse, kur sukioja savo gražias galvas Altajaus ugnelės — tūkstančiai mažų oranžinių saulių žemėje.

Tai Belucha — aukščiausia Sibiro viršūnė. Ji jungia į vieną visumą Kalnų Altajų, Mongolijos Altajų, Kinijos Altajų ir Rūdingąjį Altajų, kur neplati, tik pasiutiška versmė išsiveržia baltu kriokliu iš ledyno gilumos ir, paklaidžiojusi po sniego laukus, pagaliau pasirenka gražiausią Altajų — Kalnų.

Balta versmė-krioklys — Katunės pradžia tolsta nuo Beluchos viršūnių ir lekia pro ledyną, juodų akmenų laukus, tarpais palįsdama po kietu sniegu, kurumais, ir, prišuoliavusi mažaūgius kedrus, išsisklaido į daugybę vikrių, lazurito spalvos upeliūkščių, o susiliejusi į krūvą, griaudėja ir skelbia kalnams ir taigai apie savo gimimą.

Čia ir mažiausias upelis neperbrendamas, kalnų sienos neįlipamos, taiga neįžengiama, užsitvėrusi neperkopiama užtvara iš virtėlių kėnių ir kedrų, ir užklydęs žmogelis anaipol neatrodo gamtos viešpačiu, o tik maža, trapia jos dalelyte, ir tik gamtos kilnumo dėka kol kas esti nesutrintas į upės akmenis ar nepalaidotas po nuolat slenkančiais kurumais...

Toliau jau Katunė kas žingsnis vis priimą po upelį ar upokšnį į savo veržlų glėbį ir visu pulku, nuolat didėjančiu, linksmi, greitai nešasi nuo kalnų. Vienu tokiu, beveik nepastebimai įsijungusiu į upokšnių ir upeliūkščių būrį upeliu galima išeiti iš šio tamsaus, drėgno kanjono ir pasikelti į takoskyrą, tarp Katunės ir Buchtarmos upių. Tik reikia įsidėmėti tą upelį, nes visi kiti atsiremia į stacijas, dažnai pasvirusias į priekį ledo sienas, kai belieka pasikliauti vien tik smarkėjančios Katunės gera valia.

Upelis veda vis aukštyn, neretai pasimesdamas žolėse, po žeme, kedrų šaknimis, meškažolės brūzgynuose, kartkartėmis šaltu čiurlenimu primindamas save, kol netikėtai parodo savo ištakas — gražų ežerėlį, iš trijų pusių užstotą kalnų nuo šaltų pasaulio vėjų, o atvirą saulei.

Nevienodai ateina naktis į Katunės ir Buchtarmos kalnus. Tiršta tamsa subėga į gilius slėnius ir kėnynus, tai nebėra kuo beuždengti viršūnių, iki vėsios vėlumos šviečiančių nuo saulės, o naktį pasviręs mėnulis, vos pakildamas aukščiau jų, vėl visą savo šviesą išlieja ant sniego ir ledo laukų.

Taiga, tylėjusi dieną, atgyja pavakariui. Žemai kėnyne savo aplinkinius gąsdina apuokas, švilpteli tarp kurumų keklikas, girgžda sniegynuose ularai — aukštikalnių paukščiai. Maralai, lūšys, meškos be reikalo nelaido gerklių, tik sutemus pasidaro ne tokie atsargūs, — taip ir girdėti aplink sausų šakelių traškėjimas ar byra smulkūs akmenukai iš po kanopų.

Mūsų rankose Sergejaus laišakai — tai leidimas į šiuos kalnus. Mums jau bus lengviau, po mūsų kitiems — dar geriau, ir ateis laikas, kai užplūdę turistai vieną ar kitą kalnų kampelį praeis nuobodžiaujančiais veidais, nors viskas bus likę kaip ir dabar, tik ten nebebus daugiau paslapties.

— Netraukia manęs namo, — kalba prie laužo, mėčiodamas į verdantį vandenį įvairiausias, rodos, vėl kitokias žoles, Archipas Kondratyčius. — Čia, kol ieškau, aš gyvenu, turiu viltį, tikslą. Namie jau laukti nebėra ko, ten jau priklausau nuo kitų, kur mano dienos suplanuotos iki paskutinės.

— Sunku juk be žmonių? — klausia Julija.

— Kodėl be žmonių? — prieštarauja Archipas Kondratyčius.— Aš visuomet su žmonėmis. Štai dabar renku žoleles, tai kam, manot, jei ne žmonėms? Manęs, žinote, kaip laukia žmonės...

Kokie neišsenkami Archipo Kondratyčiaus minčių lobiai! Tikrai — kartais vienui vienas taigoje daugiau galvoji apie žmones, negu būdamas didelėje kompanijoje, nors tie žmonės sėdi visai šalia tavęs...

Susikaupę lenkiamės arčiau laužo šviesos — Sergejaus laišakai papasakos apie tai, ko mes patys dar neįstengiamo pamatyti ir aprėpti.

Tik staiga tokią įprastą, kasdienišką pavakario taigą sudrumstė, nugąsdino iš ledyno pusės sklindąs šauksmas. Balsas buvo visai nepanašus į joki kitą, girdėtą ne tik čia, šiuose Katunės ir Buchtarmos takoskyros kalnuose, bet ir kur nors Žemėje,

Pirmas laiškas

Atleisk, kad taip ilgai neparašiau, nes tikrai negalėjau. Gal porą mėnesių gulėjau ligoninėje, darė operaciją ir atsibudęs jau palatoje bijojau sukrotėti — o jeigu, o jeigu taip ir vėl galėsiu vaikščioti? Pagaliau leido atsikelti, o tos valandėlės aš taip laukiau ir taip vėl norėjau ją atitolinti. Pasirodo, po operacijos beveik blogiau, ir aš vos vos kėblinu. Ir visa tai žmogui, neįsivaizduojančiam savęs be kelionių, sudėtingų persikėlimų per kriokiančias kalnų upes, kai jau nebetiki, jog pasieksi tuos du iki kranto likusius metrus.

Tu klausei, ką aš veikiąs. Manau, nenori sužinoti apie mano darbą, taip panašų į kitus darbus, ar tai būtų medkirčio, ar redaktoriaus... Prisimenu, rašiau tau apie sniego žmogų, o gal nebeturėjai kantrybės skaityti mano ilgų mokslinių samprotavimų; tik aš visą laiką, net ligoninėje, buvau užsiėmęs sniego žmogaus ieškojimu. Užmerkдавau akis ir išgirsdavau kalnų upelių griausmą, išvysdavau saulės sušildytas margaspalves alpines pievas, žalią aukštikalnių ledą, susiliejusį su mėlynu dangumi, šaltą juodosios taigos prieblandą, vasarą įkaitusius storus maumedžių kamienus, iš purvino gurvuolio išsilupusius ir stingdančius savo grožiu žmogaus sielą raudonus rubino gabalus. Ir keliautoją apimęs sunkus nuovargis pradingdavo, kai staiga pasirodydavo neištirtas, nežinomas ir neregėtas augalas, įspūdingas kalnų taigos kampelis, laukias savo atradėjų,— ir visur ten būdavau aš, pavargęs, alkanas, kartais pasiklydęs — tik koks laimingas!

Ar dar skaitai? Taigi turiu prisikrovęs kalnus knygų, senų, sudriskusių žemėlapių, savų ir svetimų užrašų, neįdomiausių, nuobodžiausių iškarpu iš žurnalų. Visa tai man neša Nataša, kaip kitiems vyrams žmonos atbogina pusli-triuką, paslėptą tarp kompotų ir dešros.

Tikras medžiotojas, o aš save tokiu laikau, ieškodamas žvėries, nešmirinėja, kur papuola, o iš anksto jaučia medžioklės taką ir moka juo eiti. Iš pradžių aš sniego žmogaus, bent po knygas, ieškojau Kaukaze. Jau, rodos, užėinu to paslaptingos būtybės pėdas, o ji staiga dingsta, ir tiek. Ir ima pyktis ant tų žmonių, buvusių visai arti paslapties įminimo, bet patinęjusių žengti dar bent žingsnį į priekį, paieškoti, įsiklausyti, kartais palaukti, o gal ir paskubėti. Visada jiems sukliudydavo tokios kasdieniškos

smulkmenos, svarbios gal tik šiai minutei, o visai bereikšmės net ir sekančiais dienai.

Galų gale rimti mokslininkai, prisiklausę medžiotojų, geologų, alpinistų ir vietinių gyventojų širdį drebinančių ir padus kutenančių pasakojimų, išeina ieškoti to paslaptingojo sniego žmogaus. Aišku, jie iš anksto nusistatę prieš tą vadinamąjį žmogų ir tikisi jo nerasia, nes jo išvis ir nesą, o aš manau, kad gudrauja mokslininkai. Taip ir reikia kalbėti,— o jeigu iš netyčių surastų sniego žmogų ar kitaip dar vadinamą jetį, golub-javaną, metoch-kangmį, tai įsivaizduoji, kas tuomet būtų, a? Ir dar — visi mokslo vyrai jo ieško tik negyvuose sniego laukuose ir, aišku, ten nieko neranda, todėl po savo kelionių vienu balsu sako, kad sniego žmogaus, ječio, golub-javano, ar dar kaip ten jį pavadintum, nėra, nebuvo, nes jie, mokslininkai, jo nerado.

Dabar labai susidomėjęs skaitau Kaukazo, Pamiro, Tian Šanio, Himalajų, Karakorumo kalnų aprašymus, ypač kuriame slėnyje kokia temperatūra, tirpsta ar plečiasi ledynai, kur nutiesė naują kelią ar pastatė gamyklą, kaip žmonės keliasi iš nepatogių gyventi kalnų į miestus ar didelės gyvenvietės slėniuose. Ypač man rūpi kuo daugiau sužinoti apie seniausias mūsų žemės profesijas — medžiotojus ir gyvulių augintojus. Dar prieš dešimt metų, keliaudamas po Kalnų Altajų, žengdavau gerais medžiotojų takais. Dabar, sako, kaimeliai sunyko, medžiotojai išsikėlė iš tų vietų, o takai iš naujo užžėlė brūzgynais, ir kadaise žmogaus nors retkarčiais aplankomos vietos vėl įgavo savo pirmykštį paslaptinę, laukdamos smalsesnių tyrinėtojų ir jų atradimų.

Nagrinėdamas aukštikalnių ežerų ir upelių užšalimo bei atitirpimo datas, net vėjų kryptį slėniuose, aš, atrodo, imu apčiuopti to paslaptingiausio mūsų planetos padaro pėdsakus.

Klausi, kaip laikosi namiškiai? Nataša dirba, o laisvalaikiu vaikšto po bibliotekas ir renka įvairiausią medžiagą apie mūsų žemės „baltąsias dėmes“. Ji sakosi esanti varovu, kuris gena žvėrį manęs link. Sūnus lanko sporto mokyklą, užbėga pas mane į ligoninę, o už lango jau laukia jo draugai — jiems vis varžybos, vasaros stovyklos, žygiai...

Manau šįkart parašysiu greičiau. Vėl lieku vienas su sniego žmonėmis.

Sergejus

Antras laiškas

Per tą laiką nuo ano laiško iki šio aš daug kur spėjau apsilankyti. Buvau Kaukaze, išvaikščiojau jį visą nuo sniegunų iki pat papėdžių, kur tamsiuose bukynuose įsmigusių į žemę guli sunkios akmeninės plokštės — senųjų kalnų gyventojų kapai, trumpai pabuvojau Tian Šanyje, Ak Su slėnyje, kur šutina drėgnas kaip pirtyje karštis ir laukinių tulpių žiedai esti iki gero vaikiško žingsnio platumo. Atrodo, išlandžiojau visą Pamyrą, jo kalnagūbrius, panašius į fantastiškus piešinius, buvau Himalajuose ir Karakorume — ten kalbėjau su tų kalnų budistų vienuolynų gyventojais; vietomis sniego žmogaus pėdsakai pasi-

rodydavo iš tolo ir vėl staiga nutrūkdavo. Jau grįždamas, stabtelėjau ties Pietiniu Altajumi. Jei neradau, manau sau, sniego žmogaus, tai šioje šalyje, pilnoje netikėčiausių stebuklų ir prašokančių visas svajones atradimų, vis ką nors užeisiu. Ir čia... aptikau aiškius sniego žmogaus pėdsakus.

Nesistebėk, iš ligoninės nebuvo ir kojos iškėlęs, bet ar tai svarbu. Gal aš, gulęs lovoje ir iki apsvaigimo trokštąs būti ten, kalnuose, didesnis keliautojas, negu tas, esąs kalnuose, o visą laiką besiilgįs lovos.

Prieš dvi savaites atsitiko džiugus dalykas, ir aš visai laisvai, be ramentų perbėgau per palatą. Gavau storą laišką iš Rūdingojo Altajaus. Tai buvo tenykščio mokytojo, buvusio gero medžiotojo ir tyrinėtojo, užrašai. Sužinojęs, kad aš nepaprastai domiuosi sniego žmogumi, senasis mokytojas atsiuntė juos man, pridėdamas porą žodžių tokia gražia, tvirta rašysena apie tai, kad šimtas medžiotojų, supančių mešką netvarkingu būriu, niekad jos nenušaus, o pasiseks tik tam, kas patyliukais bus pasislėpęs jos take ir mokės kantriai laukti.

Tai atsitiko dar apie trisdešimtuosius praeito šimtmečio metus Altajuje, į rytus nuo dabartinio Leninogorsko, netoli Belokų sentikių gyvenvietės. Kartą ten gyventojai buvo išgąsdinti neįprasto riksmo. Apsupę tą vietą, jie pamatė neregėtą žmogų, visą apaugusį ilga vilna ir einantį dviem kojom, kaip ir tikrieji žmonės. Tada jie pagavo tą gauruotą žmogų ir nusivedė į gyvenvietę. Vakare jį paleido, ir šis nubėgo į kalnus. Ilgai dar kaimelio medžiotojai girdėjo bėglio riksmą, nepanašų į jokio žvėries. Po to dar sentikiai palikinėdavo už kaimelio duonos, mėsos, o

rytą nieko neberasdavo. Pagal pėdas jie nustatė, kad maislą paimdavo gauruotasis žmogus.

Vėl toje pačioje vietoje, jau gerokai vėliau, vietiniai medžiotojai užėjo olą, kur užtiko porą to keistojo žmogaus vaikų. Apžiūrinėjant vaikus, grįžo jų tėvai, ir medžiotojas, vos vos nuo jų atsigynęs, parbėgo namo.

Daug vėliau, mūsų amžiaus keturiasdešimtųjų metų gale, rytinėje Teleckojės ežero taigoje buvo sučiuptas sniego žmogus, nuvežtas į Abakaną ir uždarytas į geležinį narvą. Kur dingo tas padaras — vėl niekas nežino.

Jau visai neseniai, 1962 metais, pietiniuose Beluchos ledynuose turistų grupė aiškiai pamatė neregėtas pėdas, tokias panašias į žmogaus. Kieno buvo pėdos, kasėjo per ledynus — iki šiol niekam neaišku.

Ir ne per seniausiai, prieš nepilnus dešimt metų, Amerikoje tūlas Frenkas Hansenas rodė, aišku, už pinigų, įšaldytą lede plaukuotą žmogų, panašų į neandertalietį. Tai nebuvo ledynų periodo žmogus, nes buvo aiškiai matyti, jog jis nušautas ir visai neseniai. To įdomaus plaukuoto žmogaus savininkas sakėsi, kad neandertalietį jam atvežė iš Šiaurės Rytų Azijos, kur vėl visi pėdsakai veda į Sibirą.

Tik visos tos istorijos baigiasi nežinia. Nespėja praeiti keleri metai, ir įvykiai virsta legendomis, pasakomis, kažkur dingsta liudininkai, matę sniego žmogų, ar pats sniego žmogus. Dabartiniu metu niekas apie jį nerašo, o jeigu randu ką išspausdinta, tai tik: nėra, nebuvo, jau esą patikrinta, o jūs, vargšai savamoksliai ir tyrinėtojai, negaiškite veltui laiko. Kad taip jau trokštate naujų, neištirtų kraštų, verčiau tęs rinkitės herbarą. Tik feljetonistai su pa-

sigardžiovimu rašo apie sniego žmogų, sutapatindami jį su savo pažįstamais.

Iš tikrųjų — gal sniego žmogus ir išnyko, ir mes, pavėlavę ieškotojai, galime graužtis, jog buvome tokie nerangūs, abejingi, o kartais suabejodavome net patys savimi?

Tuomet tikriausiai atsimeni, kur praeitame laiške rašiau, jog su didžiausiu įdomumu skaitau ir įsimenu visokias temperatūrų, vėjo, ledo slinkimo ir augimo kreives bei lenteles, domiuosi žmonių persikėlimu iš vietos į vietą. Ir, besivaikant tą žmogų po Žemės kalnynus, o ypač po sniego laukus, kilo tokia mintis: jeigu tai vis dėlto žmogaus giminaitis, tai kam jam gyventi sniegynuose, kur šalta, visad stinga maisto ir beveik nėra kur pasislėpti? Ir kas jį dabar gali pamatyti, jei atkampių vietų žmonės seniai nusileido žemyn nuo kalnų, palikdami sniego žmogų ramybėje?

Vis dėlto, atrodo, geriau po operacijos. Štai ir vėl perėjau palatą, net mėginau pakelti taburetę. Ir nieko, jaučiuosi visai pakenčiamai, o kartais net nuostabiai, kai pagalvoju, kad galų gale ilgai ieškotą sniego žmogų, atrodo, būsiu įvijęs į kampa, iš kur jam nebėra kur dingti.

Perduok linkėjimus saviesiems nuo manęs ir nepyk, kad dabar parašysiu greit.

Sergejus

Pradžios galas

...Balsas buvo visa: nepanašus į jokią kitą, girdėtą ne tik čia, šiuose Katunės ir Buchtarmos takoskyros kalnuose, bet ir kur nors Žemėje.

Laiškai perskaityti, gęsta nekurstomas laužas, o neįpras-
to balso aidas, kelis syk atsimušęs į tarpeklio sienas, mu-
myse atsiliepia vis garsiau ir įsakmiau, paspartindamas
galvojimą ir didindamas norą veikti.

Kiekvieno mūsų, žmonių iš skirtingų vietovių, mintys
įvairiomis kryptimis užpelengavo Sergejaus žuvimo vietą.
Minčių susikirtimo taškas — keturių Altajų pradžia, kur
lankėsi Sergejus. Apie savaitę kartu su Archipu Kondra-
tyčiumi mes vaikščiojome vietomis, kur buvo Sergejus,
radome Didžiosios Pirties kaimelį, jau paženklintą išnyki-
mui, su vieninteliu dobilais užžėlusiu keliu. Iš mūsų ke-
lionių po kalnus, iš laiškų ir pašnekesių su Archipu Kond-
ratyčiumi, iš susitikimų su žmonėmis mes atkūrėme Ser-
gejaus kelionės pabaigą.

...Sergejus išvilko kojas iš upelio ir, išsitiesęs ant žalsvų
pakrantės akmenų, sulaukė kvapą — gal pro vandens
šniokštimą dar kartą išgirs tą balsą iš amžių glūdumos.
Ne, balsas nutilo, atrodo, ilgam, ir Sergejus ėmė grabinė-
tis aplink, ieškodamas sausų šakų. Po valandėlės mažytis
lauželis apšvietė didelį akmenį, seno kedro kamieną ir su-
sirietusį žmogų, visai gudraujantį su miegu: gal neuž-
snūs. Tačiau palengva išslydo iš rankų ledkirtis, prigeso
laužo liepsna, ir po valandėlės tesigirdėjo tik upelio čiur-
lenimas per spalvotus akmenis: žemyn, žemyn, žemyn...

Ligoninėje Sergejus pasijuto kiek geriau, o Natašai kas
dieną vis girdavosi, jog jaučiasi taip puikiai, beveik kaip
prieš penkiolika metų, o kad kokios, dar geriau. Nataša
tikėjo ir netikėjo, tik besidžiaugdama nematė, kad kiek-
vienas Sergejaus žingsnis — tai didžiausias pasiryžimas ir

valios sutelkimas į vieną vienintelį nedidelį žingsniuką.

— Nesijaudink, Nataša,— po kiek laiko ramino ją Sergejus išvažiuodamas,— kas man gali atsitikti? Ten gausiu arklį, bus draugų, juk ne kur kitur važiuoju, o į Altajų.

Sūnus tą dieną buvo išbėgęs į varžybas, besuspėjo tik į peroną, jau traukiniui pajudėjus.

— Tai kur, vaikine, išsiruošei? — klausinėjo Didžiosios Pirties, gūdaus Katunės taigos kaimelio seniai.

— O gal, tėvukai, ką nors girdėjote apie sniego žmogų, tokį apžėlusį visą plaukais? Jis mat gyvena kalnuose ir labai vengia žmonių.

— O viešpatie! — riktelėjo viena senutė.— O viešpatie mieliausias! Nagi jūs tik paklausykite! Anądien, besiperiant pirtyje, pro langelį žvilgtelėjo toks baisus, toks visas plaukuotas, o akys, akys — reikėjo tik pamatyti, žaižaruoja kaip girinio...

— Eik tul Taigi mūsų Jevsejus, kaip nuluptas Jevsejus! Daugiau tai jau niekam pas mus su tokiais dalykais prasi-dėti. Kaip ten, vaikine, sakai, jis vadinasi,— sniego žmogus? Tai va, broliukai, mūsų Jevsejus ir yra sniego žmogus,— vieningai nusprendė ant rąstų krūvos susėdę seniai.

Jevsejus, mažas siaurapetis seneliukas, pastatęs raudoną barzdą, juokėsi kartu su seniais, aiškiai, matyt, patenkintas jų spėliojimais.

— Tpfiau, begėdžiai! — garsiai ir su pasimėgavimu nusi-spjovė bobikė vyrams po kojų,— jiems tik tas galvoj, šė-tonai plaukuotieji, verčiau apie grabą pagalvotumėte!

Bobikė nubėgo, ir seniai vėl ima klausinėti Sergejų:

— Tai kaip?.. Kaip toks ir eini?

— A, jūs šitai apie ką. Koją truputį išsinarinau.

— Pailsėk pas mus. Gal praeis?

— Praeis, praeis. Tik, žinote, laiko nėra, tuoj atostogos baigsis, tai gal čia arkliuką surasčiau?

Prieš kelias dienas Sergejus vargais negalais atšlubavo iki Menavojos kaimo, kur kadaise gyveno jo pažįstami. Čia jis tada dirbo meteorologinės stoties viršininku. Eidamas per vieną dilgėlėm ir jaunais maumedukais apžėlusią dykvietę, pastebėjo ten pažįstamą kedrą. Čia ir būta jo kaimo, kur tikėjosi rasti arklį. Dabar dingo paskutinė viltis bent sužinoti, kur išsikėlė taigiečiai ir ar iš viso besuras pakeliui žmonių.

Kadangi Didžiosios Pirties penkių trobų seniai buvo užkietėję bitininkai, tai nutarė Sergejų paimti kartu kelyje į savo bitynus.

— Džiaukis, vaikine, kad mus suradai. Sumanėme pirtyje pasivanoti, senikes aplankyti, o šiaip tai būtum laukęs čia gal porą savaitių mūsų grįžtant.

Visi tie nedideli pasivaikščiojimai ten, namie, daug kainavo Sergejui. Kiekvienas žingsnis buvo su kaupu paimtas iš dabartinės jo padėties — net ir ant senių arklio jis vos vos laikėsi nesurikęs iš skausmo.

Seniai sulindo į taigą pagal vieną upelį ir šūktelėjo nujodami:

— Ei, vaikine, šį šeštadienį vėl josime namo, jei nori, ateik iki čia!

Keldamasis per upelį, Sergejus nebegalėjo nusilaikyti ant kojų toje pragariškoje tėkmėje, tai perbrido jį kėliais. „Asilas, tikras asilas,— keikė jis save.— Kiek laiko sugaišdavau, kol persirioglindavau per patį niekingiausią kalnų upeliūkštį, o štai kėliais ir greit, ir srovė nenuneš..“

„Na, sniego žmogau, nesivaikysiu tavęs po kalnus. Ka-

dangi negaliu, pats kaip didelis ateisi", — kalbėjo pats vienas Sergejus, gerdamas arbatą iš badano lapų, surinktų čia pat, tarp pakrantės akmenų.

Per dieną išvargęs nuo sunkaus ėjimo ir šių kalnų didybės, Sergejus kietai užmigo. Sapnavo nuostabų sapną, kaip juodu su Nataša eina per raudonom pinavijom žyditį parkinį maumedyną netoli Menavojos kaimo, dar tada, tais laimingais laikais, kai buvo stiprus, sveikas ir tiek mažai ką težinojo.

Iš ryto pamėgino stotis ir nustebo, kad laikosi ant kojų, nereikia atsiremti į lazda ar medį. Čia pat paliko savo kuprinę, nes, šiek tiek kilstelėjus ją nuo žemės, nudiegė toks skausmas nugaroje, jog pajuto — dar keletas tokių mėginimų, ir daugiau nė iš vietos jis nebepasijudins.

„Et, kiek to valgymo žmogui tereikia", — numojo ranka ir įsikišo į kišenę konservų dėžutę, o į antrą — gabalą duonos.

Tą karštą ir svaiginančią dieną jelanės kvepėjo kaip Rytų sultonų haremai, sviro sunkūs maralų šaknies žiedai su ilgam prie jų prilipusiais vabzdžiais, nuo upelio palaimingai dvelkė auksine šaknimi, ir Sergejus nustebo nelauktai išvydęs ežerėlį gilioje dauboje, kur buvo daug saulės spindulių ir tarp jų dūzgiančių bičių.

Kitą dieną jis vargais negalais užkopė ant perėjos. Prieš tai kelis syk nušliaužė šlapia žole žemyn. Nuo skausmo, matyt, neteko sąmonės ir atsigavęs stebėjosi, kodėl jis guli apačioj, jei turėtų būti viršuje, ant perėjos. Pagaliau, įsitverdamas nektaru apvarvėjusių storų žolių stiebų, jau keturpėscias šiaip taip užkilo į perėją iš Katunės upės į Buchtarmos pusę.

„Jeigu čia nėra sniego žmogaus, arba, moksliskai tariant, reliktinio paleoantropo, tai kur jam daugiau ir gyventi, kad ne šiose dausose. Aišku, jeigu jis turi nors šiek tiek proto, o kaip matyti, nekvailas tas padaras ir yra, kad taip vengia savo jaunesniojo giminaičio — žmogaus.“

Sergejui smarkiai svaigo galva, tad atsisėdęs atlošė ją į uolos atbrailą ir ėmė laukti.

Iš visų pusių jį supo laukinio žavesio kraštas su tolimais vos matomais melsvais kalnagūbriais, arčiau — mėlynais kalnais, snieguotom viršūnėm virš jų ir iš žemės bei sniego gelmių užgimstančiais upeliais.

Sergejus tvirčiau įsikabino į uolos kraštą. „O man,— galvojo jis,— daugiausia valandos dar reikia... Nejaugi tai daug — tik valandos...“ Tik nelauktai išnyko tolimų kalnagūbrių regėjimas, lyg į miglą sulindo artimesnieji kalnai, tamsa įstrižai perbėgo raibuliuojančią jelanę ir ėmė artėti į jį.

Ir mato Sergejus: per jelanę, nuilsusi, tekina, skuba prie jo Nataša, visom išgalėm lenkdama greitai artėjančią tamsą.

— Nataša, greičiau! — sušuko Sergejus, mėgino keltis, ir jo žvilgsnis sustingo ties mėlyna aukštikalnių gėle, palenkusia žiedlapius prie pat jo kojų.

Iš tarpeklio krioktelėjo kažkokia būtybė. Sukriokė ant rą kartą, o paskui pasirodė žema plaukuota kakta, ilgos apžėlusios rankos, ir neregėtas dvikojis gyvūnas pradėjo šniukštinti po jelanę.

Staiga sniego žmogus sustingo ir ilgai žiūrėjo į atviras, bet nieko nebematančias žmogaus akis. Nusiraminęs po valandėlės vėl tęsė kelionę savo protėvių taku, kuriuo galbūt jie vaikščiojo dar prieš atsirandant žmogui Žemėje.

AKTAŠAS—BERŽENAI—TYTUVĖNAI

1969—1977

Turiny

Čičačiovas pasuko į dešinę	7
Gūdžios Kubadru naktys	12
Šimto metų hipnozė	18
Ak kiži — Baltasis žmogus	23
Gyvuliai ar žmonės	27
Nežinomybės prisilietimas	34
Burchano pėdsakais	40
Žinia iš akmens amžiaus	46
Kurajaus stepės nomadai	52
Šešėlis eina į pietus	57
Aukso amžius	66
Dviejų kalnagūbrių paslaptys	73
Baimė Kurčažnojės slėnyje	73
Kedrynas auksašaknis	78
Į šiltą žemę	85
Medaus skonis	85
Neikit į dešinę... ..	92
Sausmedžio krūmas	99
Per Ulkero žvaigždyną	106
Dvi Bičejaus aukštupio mįslės	106
Bitynas be šeimininko	114
Penktoji pasaulio šalis	119
Ekspedicija į įtariamąjį rajoną	129
Vykstame pas pasaką	129
Baltosios moters pasirodymas	131
Urvas po činaromis	137
Naktis Kotlovinoje	140

Keturių Altajų perėjoje	144
Susitikimas	144
Pradžia	147
Pirmas laiškas	150
Antras laiškas	153
Pradžios galas	156
